

Ex dono amici optimi
D. Levin Ziegenhorn.

N°. 16 1 + Men. Octob.

Lipsiæ

PARATITLA ¹

IN LIBROS QVINQVA

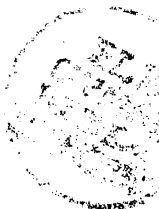
GINTA DIGESTORVM

SEV PANDECTARVM.

Item in Libros Nouem Codicis Imperatoris Iustiniani.

OPVS IAC. CUIACII.

Ex postrema Auctoris recognitione.

COLONIAE AGRIPPINAE,
Apud Ioannem Gymnicum, sub Monocerote.

ANNO M. D. XCV.

Cum Priuilegio Caf. Maiest. ad decennium

518

Ob. 6. II. 3347

IACOBVS CUIACIVS
 GEORGIO LOMELLI
 NO PATRITIO GE-
 NVENSI S.

AE PENVMERO
 mirari mihi cōtigit atq;
 etiam stomachari, Do-
 ctissime Gregori, quod
 cū ad Titulos Digesto-
 rum monita tantū qua-
 dam breuia, quae Parato-
 tlavocat, Iustinianus edē
 permisit, cōmentarios
 districtè vetuerit, ex-
 stant tamen innumeri, qui in id solum incumbant quod

is vetuit, permisso qui utatur nullus: quanquā de com-
 mentarijs facile accipio excusationē, non fuisse cur Iu-
 stiniani aetate his impederetur opera, qua ius cū esset
 omne clarus, & positum in vsu quotidiano, periculum
 erat ne ei potius tenebras obducerent longiores commen-
 tariorum disputationes. Verū à Iustiniano mox quae
 iacuit in Occidente potissimum diu ius omne in occulto,
 quoad Lothario I I. Imperatore abhinc annis supra
 800. in vsu communem redijt, nobis fuisse neces-
 se iuri antiquo & longa desuetudine corrupto obscura-
 toq; ex commentarijs lumen fœnerare, non sufficiente
 eo quod ab illo tempore attulerant Summarum vel
 Glossarum auctores primi: hi cauerant maximè, ne ab
 Iustiniani edicto migrare viderentur, editis primū

EPISTOLA

Summis, quas habuere pro Paratitlis, deinde etiã glossis pro ea quam idem Iustinianus κατὰ τὸ δ'α interpretationem appellat. nam si præter Paratitla etiam Græcalingua κατὰ τὸ δ'α fieri interpretationem Iustinianus permetteret, cur non sibi liceret etiam audere Latina quod ille permetteret Græcã, existimarunt non esse causam, breuiter scilicet & aptè, nec pluribus multò verbis quàm leges ipsæ scriptæ forent. eæ enim sunt propriè glossæ, ex κατὰ τὸ δ'α interpretationes. Sed hæc cum non exolerent obtusiora ingenia, nec satis ius illustrare viderentur, superuenere alij, qui non mutato nomine glossas auctiores redderent quàm pateretur ipsum glossarum nomen, atque ita paulatim glossæ factæ grauidæ quæsierunt sibi liberos, ingentes, immanes, insanos commentarios, qua de re sola nihil equidem queror, sed si quo modo Iustinianus noluit, tandè scripsimus, malè morigeri, cogente obscuritate, vt dicimus, quæ tamen profectò esset etiam hodie parua, si non esset nostra in laborando diligentia parua, hoc me malè habet quòd non scribamus etiam quomodo is suavit nobis scribendum esse, nam quotus quisque est qui vel Paratitla, vel κατὰ τὸ δ'α scripserit benè? nec enim scribit benè, nisi qui Papiniani, Vlpiani, Scæuolæ, Pauli, Iuliani scribit more, & hoc verò more commentarios aliquis fortè, Paratitla nullus. Summas nominent, vel Titulorum expositiones, vel illud ipsum Paratitlorum, vel si quod aliud est speciosius nomen vsurpent: rectè iudicas, Doctissime Gregori, qui hæc longè recedere arbitraris à Paratitlorum lege modoq̄. Opus hoc esse docti Iuriconsulti, difficile igitur ac penè impossibile, vix enim singu-

las

DEDICATORIA.

las etates singulos Iurisconsultos ferre. me contribuere ad vtrumque aliquid posse, qui κατὰ πρός α̅ interpretationem Latinam paratam habeo, vt sæpè audisti de me, si modò princeps aliquis expoliendæ eius otium mihi faceret, ne intermissione publicarum recitationum quidquam rei meæ incommodaretur, & cui sit in pròptu κατὰ πρός α̅, & paratitla esse multò magis, prudenter quod non me vtrumque posse præstare, sed conferre aliquid in vtrumque. absit enim vt illud vel agnoscam si quis tribuat, vel ad regem vlrò mihi insolètius, quod est maximi & perfectissimi Iurisconsulti: absit etiam vt D E O Opt. Max. laudem debitam non tribuam hoc homini nulli rei, nullarum virium, nullius per se sibi facultatis conscio, quod mihi benefecit beneficium nõ agnoscens, vt possim siue hoc siue illo genere malim nonnihil conferre in puram & synceram iuris ciuilis enarrationem. Sed nisi ad κατὰ πρός α̅ animos fecerit princeps aliquis, vix ea mihi vnquam elabetur opera. Ad paratitla aucterem, ducem, hortatorem neque posco alium, neque possim quàm te habere meliorem, qui vnus mihi semper ex Italis quos noui, visus es ingenium possidere nobilius, & iuris ac philosophiæ sciëtia verissima longè cæteris excellere omnibus quos mihi nosse contigit quandiu in Italia esse licuit per meos mores. Fœcunda esse Italiam doctissimis Iurisconsultis haudquam abnuo. Sed accidit mihi infelicitèr quòd in neminem eorum inciderim, & feliciter, quòd inciderim in te solum. quia ita cū natura & iudicio mirabili, tū arte atque artificio etiam eo quod ex liberalibus studijs tibi comparasti iuris scientia instructus & ornatus es,

EPISTOLA

ut qui te superet in Italia, vix putem superesse alium
 quemquam. nam ex his quos offendi, ne quid dissimu-
 lem, alius docendo & disputando mihi visus est planè
 delirare, maiore licèt fastu, conuentu atque mercede,
 alius sermonem usq̄, longius alienum ab eo in quo ver-
 sari se profitebatur, in medium producere, alius ne intel-
 ligere quidem quid ageret, quidve loqueretur miser, a-
 lius è folio oculis ab scripto nunquam dimotis deblatera-
 re cōsiliorum multa milia in re, quæ vno verbo explica-
 ri potuisset, quæve explanatione vel comprobatione indi-
 gebat nulla, & nihil aliud tamen per horam agere, a-
 lius iuris vna parte sapere, quam ex veris Iuriconsul-
 tis corraferat vel corrogauerat, cæteris planè desipe-
 re, & in nullo probitatem Iuriconsulto dignam, quæ ta-
 men est omnis sapientiæ caput. in omnibus quæstus cu-
 piditatem, ambitionem summam siue honoris siue inef-
 candorum auditorum non solum vt frequentibus decan-
 tent, quibus neque doctiores neq̄, meliores eos reddāt,
 sed verò etiam vt benè comitati per plateas & vicos du-
 cantur & reducantur. tu vnus ab his abhorrens maxi-
 mè, mihi visus es coniunctam cum summa animi inte-
 gritate veram & non simulatam sapientiam adeptus.
 nec spatiorum vnquam obliuiscar quæ fecimur, simul
 quandoque per tres aut quatuor horas in difficillimas
 quasque iuris quæstiones diligenter inquirent. hæc
 spatia me in admirationem & obseruantiam tuam perdu-
 xerunt. hæc me tibi deuinxerunt vinculo sempiterno.
 & si quæ fors cecidit mihi, feliciora auspicia, quibus tu
 natus es, noluissent eandem mente subire, si vt dicam a-
 persius, idem quod fungor docendi munus te fungi
 permis-

DEDICATORIA.

permiffent , non intereffes iam amplius recitationibus meis, vt soles, fed ego vt iuftius ita libentius intereffem tuis, Vnum habeo , quem poffim pari laude adficere Germanum , Ioannem Haftenum Iuliacenfem , in quo tanta elucet probitas animi, tanta peritia iuris , vt eoloquente mihi fapè vifum fuerit Biturigis cum mihi adeffet pro fua humanitate frequens , parum aut certè nihil me in iure ciuili profeciffe, ita fapè iniecit mihi pudorem aliter fentienti quàm ipfe vellet. ita fapè admirabilem mihi eruditionem oftendit fuam. Dicam deinceps nifi accedant alij, vnum me noffe Germanum Iurifconfultum , eximia fcilicet & fpectata eruditiõis, Ioannem Haftenum, vnum Italum , Gregorium Lomellinum , Nobilem & patricium vtrumque. Ne mirere igitur , aut ne miretur iam quifquam alius, cur tuo nomini Paratitla infcribere voluerim , Doctiffime & Nobiliffime Gregori. cui enim poffim iure meliore ? cui magis è re mea ? nam accedet de tuo nomine huic operi honoris multò plus quàm ipfi de opere meo. Non ego is fum qui blandiri cuiquam natura poffim. Quem colo, quem laudo, cui lucubrationes dedico meas , eum oportet opinione mea omnem honorem & cultum insigniter promereri. Sed ne ignores quid ego tibi Paratitlis præftiterim , vel ne ignorent potius alij (nam id tu fatis ftatim per te cognofces) eam ego in his fcribendis artem adhibui , vt nihil ex eis adfequi poffit , nifi qui ea perlegerit tota : fuppreffi fupervacua , ne defiderarentur neceffaria magnoperè caui, idem mihi faciendum effe perfuadens quod oratori, quem poeta ait fupprimere , quæ ruficus edit ineptus.

EPISTOLA

Quid quoque titulo contineretur, qui cuiusque sensus
 esset, quæ scriptura castior, diligenter explicavi, etiam
 si quid contineretur planè aut plenè scriptura nõ effere-
 ret titulo subiecta, aperui enim retrusa & abdit a ple-
 traque. quo enim nobis ars & usus, nisi vel adhibita cogi-
 tatione attentissima eruant, quæ non potuere omnia li-
 teris exprimi? Etiam ius definitionibus auxi permultis,
 quarum homines nostri erant indigentissimi, adeoque
 artis suæ malè compotes, ut nescirèt desinire quid quæ-
 que res esset quam tractandam susceperant, imò here-
 rent nonnunquam annum integrum in definitione putà
 substitutionis, seruitutis, vel qua alia exquirenda nec-
 quidquam. quod imperitiam illorum arguebat maxi-
 mam. perito enim facilè est statim vnius rei non vnam
 tantum, sed complures edere definitiones, & omnes ex
 arte confectas: mihi quidem certè neque perito neque
 imperito fuit facilè, non fuit etiam difficilè. Peritissi-
 mus Galenus paulò audacius, Ἐπεὶ τῆς ἐγκυκλίου
 πολλοῖς ὀνόμασι, αὐτὸ τοῦτ' εἰδείκνυσθαι βούλομαι
 εἶναι, ὡς ἐν τῇ περὶ πᾶσιν ὀρίσματος ποιῆσιν ἐνὸς
 πράγματος εἰ ταῖς φωναῖς μόνον, οὐκ εἰ ταῖς νοή-
 μασι διαφέρουσα. Ego quoque forsitan nimis au-
 denter, qui quas veteres iuris auctores nobis reliquere
 perfectissimas, eis etiam adiunxerim meas. Ad hæc
 τὸ continuationi titulorum (sic enim vulgò appellatur,
 quæ Græcis est τωδέχρα) ut congrua vbiq; & con-
 sentanea ac veluti perpetua serie constans constaret ra-
 tio ad laboravi plurimum, atque interim quantum in
 me fuit principia iuris patrefeci omnia, aut sanè præci-
 puas:

DEDICATORIA.

*pua: cuius opera meae nullam aliam mihi mercedem ex-
 posco, quam ut tibi sit gratissima, iuris autem studiosis
 utilissima. Non probabunt eam fat scio aut rictu oris a-
 liquo, etiam si non interioribus sensibus se non probare
 dissimulabunt multi. Sed mei pluma non interest, dum
 tu probaueris modò. Non poterunt rursus ne dociles &
 beneuoli quidem qui crunt omnes intelligere omnia sta-
 tim. Sed quid ego curem, ut potui, ut debui; officio meo
 perfunctus & tenente te omnia proinde atque ego qui
 scripsi ipse, simul ac ceteris qui ad virtutem & facultà-
 tem animi tuam propius accedunt, & ut paucis verum
 stringam, cadit in hunc libellum rectè illud Terentiani
 Mauri,*

Pro captu lectoris habent sua fata libelli.

Vale Valentiæ Cauarum. 11. Id. Augusti.

INDEX TITVLORVM PER LITERAS.

A.

D E Abigeis.	166
De Acceptilatione.	158
De Accusationibus & inscriptionibus.	170
De Actione rerum amotarum.	68
De Actionibus empti & venditi.	52
De Ademptione libertatis.	126
Ad exhibendum.	29
De Adimendis vel transferendis legatis vel fideicommissis.	97
Ad legem Aquiliam.	26
Ad legem Corneliam de sicarijs & veneficijis.	172
Ad legem Falcidiam.	101
Ad legem Iuliam de adulterijs.	171
Ad legem Iuliam de vi priuata.	172
Ad legem Iuliam de vi publica.	171
Ad legem Iuliam maiestatis.	171
Ad legem Iuliam peculatus, & de sacrilegijs & de residuis.	174
De Administratione & periculo tutorum & curatorū qui gesserint, vel non: & de agentibus vel conueniendis vno vel pluribus.	75
De Administratione rerum ad ciuitates pertinentiū.	190
Ad municipalem & de incolis.	187
De Adoptionibus & emancipationibus & alijs modis quibus potestas soluitur.	2
De Acquirenda vel amittenda possessione.	130
De	

DIG. PER LITERAS.

<i>De Adquirenda vel omittenda hereditate.</i>	86
<i>De acquirendo rerum dominio.</i>	130
<i>Ad S.C.Tertyllianum & Orphytianum.</i>	117
<i>Ad S. C. Trebellianum.</i>	103
<i>Ad S. C. Turpillianum & de abolitionibus criminum.</i>	
175	
<i>Ad S. C. Velleianum.</i>	46
<i>De Adsignandis libertis.</i>	112
<i>De Aedilitio edicto & redhibitiōe & quāti minoris.</i>	57
<i>De Aestimatoria.</i>	52
<i>De Agnoscendis & alendis liberis, vel parentibus, patronis, vel libertis.</i>	68
<i>De Albo scribendo.</i>	188
<i>De Aleatoribus.</i>	31
<i>De Alienatione iudicium mutandi causa facta.</i>	16
<i>De Alimentis vel cibarijs legatis.</i>	96
<i>De Annuis legatis & fideicommissis.</i>	93
<i>An per alium causa appellationum reddi possunt.</i>	183
<i>De Appellationibus & relationibus.</i>	180
<i>De Appellationibus recipiendis vel non.</i>	182
<i>Apud eum à quo appellatur aliam causam agere cōpellendum.</i>	184
<i>De Aqua cotidiana & aestiua.</i>	144
<i>De Aqua & aquae pluuiæ arcendæ.</i>	122
<i>Quibus appellari non licet.</i>	181
<i>De Arboribus cadendis.</i>	147
<i>Arborum furtim cæsarum.</i>	169
<i>De Auctoritate & consensu tutorum & curatorū.</i>	76
<i>De Auro, argento, mundo, ornamentis, vnguentis, veste, vel vestimentis, & statuis legatis.</i>	96
	De

INDEX TITVLORVM

B.

<i>De Bonis damnatorum.</i>	177
<i>De Bonis eorum qui ante sententiam vel mortē sibi conficiuerunt, vel accusatorem corruerunt.</i>	177
<i>De Bonis libertorum.</i>	111
<i>De Bonorum possessione contra tabulas.</i>	107
<i>De Bonorum possessione ex testamento militum.</i>	110
<i>De Bonorum possessione furioso, infanti, muto, surdo, caco competente.</i>	107
<i>De Bonorum possessione contra tabulas.</i>	110
<i>De Bonorum possessionibus.</i>	105

C.

<i>De Cadaueribus punitorum.</i>	180
<i>De Calumniatoribus.</i>	14
<i>De Capite minutis.</i>	16
<i>De Captiuis & de postliminio & de redemptis ab hostibus.</i>	186
<i>De Carboniano edicto.</i>	109
<i>De Castrensi peculio.</i>	186
<i>De Censibus.</i>	193
<i>De Cessione bonorum.</i>	134
<i>De Cloacis.</i>	145
<i>De Collatione bonorum.</i>	108
<i>De Collatione dotis.</i>	108
<i>De Collegijs & corporibus.</i>	106
<i>De Collusione detegenda.</i>	138
<i>Commodati vel contra.</i>	39
<i>Communia pradiorum tam urbanorum quàm rusticorum.</i>	25
<i>Communi diuidendo.</i>	28
<i>De</i>	

DIG. PER LITERAS.

<i>De Compensationibus.</i>	47
<i>De Concubinis.</i>	71
<i>De Concussione.</i>	166
<i>De Conditionibus & demonstrationibus & causis & modis eorum quæ in testamento scribuntur.</i>	100
<i>De Conditionibus institutionum.</i>	86
<i>De Condictione causa data causa non secuta.</i>	35
<i>De Condictione ex legè.</i>	37
<i>De Condictione furtiva.</i>	36
<i>De Condictione indebiti.</i>	36
<i>De Condictione ob turpem vel iniustam causam.</i>	35
<i>De Condictione sine causa.</i>	35
<i>De Condictione triticaria.</i>	37
<i>De Confessis.</i>	134
<i>De Confirmando tutore vel curatore.</i>	72
<i>De Coniungendis cum emancipato liberis eius.</i>	108
<i>De Constitutionibus Principum.</i>	2
<i>De Contrahenda emptione, & de pactis inter emptorem & venditorem compositis, & quæ res venire non possunt.</i>	49
<i>De Contraria tutela & utili actione.</i>	79
<i>De Curatore bonis dando.</i>	136
<i>De Curatoribus furioso & alijs extra minores dædis.</i>	81
<i>De Custodia & exhibitione reorum.</i>	17
D.	
<i>De Damno infecto, & de suggrundis & protectionibus.</i>	120
<i>De Decretis ab ordine faciendis.</i>	190
<i>De Decurionibus & filijs eorum.</i>	188
<i>Depositi vel contra.</i>	47
	De

INDEX TITVLORVM.

De Distractiōe pignorum & hypothecarum.	57
De Diuersis temporalibus prescriptionibus & de accessionibus possessionum.	152
De Diuersis regulis iuris antiqui.	194
De Diuisione rerum & qualitate.	3
De Diuortijs & repudijs.	66
De Doli mali & metus exceptione.	152
De Dolo malo.	15
De Donationibus.	124
De Donationibus inter virum & uxorem.	66
De Dote prælegata.	94
De Duobus reis constituendis.	155

E.

De Edendo.	12
De Effractoribus & expilatoribus.	167
De Eo per quem factum erit quominus quis in iudicio sistat.	11
De Eo qui pro tutore prove curatore negotia gerit.	72
De Eo quod certo loco dari oportet.	18
De Euictionibus & duplici stipulatione.	19
Eum qui appellauerit in prouincia defendi.	12
De Exceptione rei iudicate.	12
De Exceptione rei vendite & tradite.	10
De Exceptionibus, prescriptionibus & præiudicijs.	10
De Excusationibus.	17
De Exercitoria actione.	41
Expilata hereditatis.	168
Ex quibus causis maiores 25. annis in integrum restituantur.	16
De Extraordinarijs criminibus.	164

DIG. PER LITERAS.

F.

<i>Familiae eriscunda.</i>	28
<i>De Ferijs & dilationibus & diuersis temporibus.</i>	11
<i>De Fideicommissarijs libertatibus.</i>	126
<i>De Fideicommissaria hereditatis petitione.</i>	20
<i>De Fideiussoribus & mandatoribus.</i>	156
<i>De Fideiussoribus & nominatoribus & heredibus tutorum & curatorum.</i>	80
<i>De Fide instrumentorum & amissione eorum.</i>	63
<i>Finium regundorum.</i>	28
<i>De Fluminibus, ne quid in flumine publico ripae eius fiat, quominus nauigetur.</i>	141
<i>De Fonte.</i>	145
<i>De Fugitiuis.</i>	31
<i>De Fundo dotali.</i>	65
<i>De Furibus balnearijs.</i>	167
<i>De Furtis.</i>	161
<i>Furti aduersus nautas, caupones, stabularios.</i>	162

G.

<i>De Glande legenda.</i>	148
<i>De Gradibus & adfinibus, & nominibus eorum.</i>	114

H.

<i>De Heredibus instituendis.</i>	84
<i>De Hereditate vel actione vendita.</i>	50
<i>Hereditatis petitione.</i>	19
<i>De His quae in testamento delentur, inducuntur vel inscribuntur.</i>	84
<i>De His quae poena causa relinquuntur.</i>	98
<i>De His quae pro non scriptis habentur.</i>	99
<i>De His quae vt indignis auferuntur.</i>	100

De His

INDEX TITVLORVM

<i>De His^o qui effuderint vel deiecerint.</i>	27
<i>De His qui notantur infamia.</i>	13
<i>De His qui sui vel alieni iuris sunt.</i>	
<i>De Homine libero exhibendo.</i>	148
I.	
<i>De Impensis in res dotales factis.</i>	67
<i>De Incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata.</i>	164
<i>De In diem addictione.</i>	50
<i>De In integrum restitutionibus.</i>	15
<i>De Iniurijs & famosis libellis.</i>	164
<i>De Iniusto, rupto, irrito facto testamento.</i>	83
<i>De In ius vocando.</i>	9
<i>In ius vocati vt eant, aut satis vel cautum dent.</i>	10
<i>De In litem iurando.</i>	35
<i>De Inofficioso testamento.</i>	18
<i>In quibus causis pignus vel hypotheca tacitè contrahitur.</i>	55
<i>De In rem verso.</i>	46
<i>De Inspiciendo ventre, custodiendoq₃ partu.</i>	69
<i>De Institoria actione.</i>	41
<i>De Instructo vel instrumento legato.</i>	95
<i>De Interdictis & relegatis & deportatis.</i>	178
<i>De Interdictis siue extraordinarijs actionibus quæ pro his competunt.</i>	
<i>De Interrogationibus in iure faciendis, & interrogatorijs actionibus.</i>	29
<i>De Itinere actuq₃ priuato.</i>	144
<i>Iudicatum solui.</i>	159
<i>De Iudicijs & vbi quisq₃ agere vel conueniri debeat.</i>	18
	De iur-

DIG. PER LITERAS.

De iure aureorum annulorum.	128
De iure codicillorum.	39
De iure deliberandi.	36
De iure dotium.	65
De iure fisci.	186
De iure immunitatis.	189
De iure iurando siue voluntario siue necessario siue iudiciali.	34
De iure patronatus.	111
De iurisdictione.	8
De iuris & facti ignorantia.	63
De Iustitia & iure.	pag. 1.

L.

De Legationibus.	190
De Legatis & fideicommissis. lib. 1.	90
De Legatis & fideicommissis. lib. 2.	92
De Legatis & fideicommissis. lib. 3.	93
De Legatis prestandis contra tabulas bonorum possessione petita.	107
De Lege commissoria.	50
De Lege Cornelia de falsis, & de S. C. Liboniano.	173
De Lege Fabia de plagiaris.	175
De Lege Iulia ambitus.	174
De Lege Iulia de annonæ.	ibid.
De Lege Iulia repetundarum.	173
De Lege Pompeia de parricidis.	ibid.
De Lege Rhodia de iactu.	41
De Legibus S. quæ CC. & longa consuetudine.	2
De legitimis tutoribus.	73
De Libellis dimissoris qui apostoli dicuntur	182

B.

De Li-

INDEX TITVLORVM

<i>De Liberali causa.</i>	128
<i>De Liberatione legata.</i>	97
<i>De Liberis & posthumis heredibus instituendis vel exheredandis.</i>	83
<i>De Liberis exhibendis item ducendis.</i>	148
<i>De Libertis vniuersitatum.</i>	112
<i>De Litigiosis.</i>	153
<i>Locati conducti.</i>	52
<i>De Locis & itineribus publicis.</i>	140
<i>De Loco publico fruendo.</i>	140

M.

<i>De Magistratibus conueniendis.</i>	80
<i>Mandati vel contra.</i>	48
<i>De Manumissionibus.</i>	125
<i>De Manumissionibus quæ seruis ad vniuersitatem pertinentibus imponuntur.</i>	126
<i>De Manumissionibus testamento.</i>	126
<i>De Manumissionibus vindicta.</i>	125
<i>De Migrando.</i>	149
<i>De Minoribus xxv. annis.</i>	16
<i>De Mortis causa donationibus & capionibus.</i>	125
<i>De Mortuo inferendo & sepulchro adificando.</i>	32
<i>De Muneribus & honoribus.</i>	188

N.

<i>De Natalibus restituendis.</i>	28
<i>Nautæ, caupones, stabularij vt recepta restituant.</i>	18
<i>De Nautico fœnore.</i>	62
<i>Ne de statu defunctorum post quinquenniū queratur.</i>	129
<i>De Negotijs gestis.</i>	14
<i>Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat atque</i>	

DIG. PER LITERAS.

<i>atque priore astate fluxit.</i>	241
<i>Ne quid in loco publico vel itinere fiat.</i>	146
<i>Ne quid in loco sacro fiat.</i>	139
<i>Ne quis eum qui in ius vocabitur vi eximat.</i>	10
<i>Ne vis fiat ei qui in possessionem missus erit.</i>	139
<i>Nihil nouari appellatione interposita.</i>	183
<i>De Nouationibus & delegationibus.</i>	156
<i>De Noxalibus actionibus.</i>	27
<i>De Nundinis.</i>	192

O.

<i>De Obligationibus & actionibus.</i>	153
<i>De Obsequijs parentibus & patronis prestandis.</i>	111
<i>De Officio adfessorum.</i>	8
<i>De Officio consulis.</i>	3
<i>De Officio eius cui mandata est iurisdictio.</i>	7
<i>De Officio iuridici.</i>	7
<i>De Officio praefecti Augustalis.</i>	7
<i>De Officio praefecti praetorio.</i>	4.
<i>De Officio praefecti vigilarum.</i>	6
<i>De Officio praefecti vrbi.</i>	4
<i>De Officio praesidis.</i>	7
<i>De Officio praetorum.</i>	6
<i>De Officio proconsulis & legati.</i>	6
<i>De Officio procuratoris Caesaris vel rationalis.</i>	7
<i>De Officio quaestoris.</i>	4
<i>De Operibus publicis.</i>	191
<i>De Operibus libertorum.</i>	111
<i>De Operibus noui nuntiatione.</i>	118
<i>De Operibus seruorum.</i>	23
<i>De Optione vel electione legata.</i>	94

INDEX TITVLORVM

De Origine iuris & omnium magistratum & successione prudentium.

P.

<i>De Pactis.</i>	12
<i>De Pactis dotalibus.</i>	65
<i>De Peculio.</i>	45
<i>De Peculio legato.</i>	95
<i>De Pecunia constituta.</i>	38
<i>De Periculo & commodo rei venditæ.</i>	51
<i>De Penu legata.</i>	96
<i>De Pigneraticia actione vel contra.</i>	40
<i>De Pignoribus & hypothecis & qualiter ea contrahantur, & de pactis eorum.</i>	54
<i>De Pœnis.</i>	177
<i>De Pollicitationibus.</i>	192
<i>De Popularibus actionibus.</i>	169
<i>De Possessoria hereditatis petitione.</i>	19
<i>De Postulando.</i>	13
<i>De Præscriptis verbis, & in factum actionibus.</i>	53
<i>De Præuaricatione.</i>	166
<i>De Precario.</i>	147
<i>De Priuatis delictis.</i>	160
<i>De Probationibus & præsumptionibus.</i>	62
<i>De Procuratoribus & defensoribus.</i>	13
<i>Pro derelicto.</i>	132
<i>Pro donato.</i>	132
<i>Pro dote.</i>	132
<i>Pro emptore.</i>	131
<i>Pro herede, vel pro possessore.</i>	132
<i>Pro legato.</i>	132
<i>Pro</i>	Pro

DIG. PER LITERAS.

<i>Pro socio.</i>	48
<i>Pro suo.</i>	132
<i>De Proxenetis.</i>	193
<i>De Publicanis & vectigalibus & commissis.</i>	122
<i>De Publiciana in rem actione.</i>	20
<i>De Publicis iudicijs.</i>	170

Q.

<i>Quæ in fraudè creditorū facta sunt vt restituantur.</i>	136
<i>Quæ res pignori vel hypotheca data obligari non possunt.</i>	56
<i>Quæ sententiæ sine appellatione rescindantur.</i>	183
<i>De Quæstionibus.</i>	176
<i>Quando appellandum sit.</i>	182
<i>Quando de peculio actio annalis est.</i>	45
<i>Quando dies legatorum vel fideicommissorū cedat.</i>	103
<i>Quando dies vsusfructus legati cedat.</i>	22
<i>Quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conueniri possunt.</i>	76
<i>Quarum rerum actio non datur.</i>	153
<i>Quemadmodum seruitutes amittuntur.</i>	25
<i>Quibus ad libertatem proclamare non licet.</i>	129
<i>Quibus ex causis in possessionem eatur.</i>	134
<i>Quibus modis pignus vel hypotheca soluitur.</i>	57
<i>Quibus modis vsusfructus vel vsus amittatur.</i>	22
<i>Quibus non competit bonorum possessio.</i>	115
<i>De Quibus rebus ad eundem iudicem eatur.</i>	30
<i>Qui & à quibus manumissi liberi non fiunt, & ad legem Aeliam Sentiam.</i>	127

<i>Qui petant tutores vel curatores & vbi petantur.</i>	74
<i>Qui potiores in pignore vel hypotheca habeantur, & de</i>	

INDEX TITVLORVM.

<i>his qui in priorum creditorum locum succedunt.</i>	56
<i>Quis à quo appelletur.</i>	181
<i>Qui satisfacere cogantur, vel iurato promittant, vel sua promissioni committantur.</i>	10
<i>Qui sine manumissione ad libertatem perueniunt.</i>	127
<i>Quis ordo in possessionibus seruetur.</i>	116
<i>Qui testamenta facere possunt, & quemadmodum testamenta fiant.</i>	82
<i>Quod cuiuscunque vniuersitatis nomine vel contra eam agatur.</i>	14
<i>Quod cum eo qui in aliena potestate est negotium gestum esse dicatur.</i>	43
<i>Quod falso tutore auctore gestum esse dicatur.</i>	79
<i>Quod iussu.</i>	46
<i>Quod legatorum.</i>	138
<i>Quod metus causa gestum erit.</i>	15
<i>Quod quisque iuris in alterum statuerit, vt ipse eodem iure vtatur.</i>	8
<i>Quod vi aut clam.</i>	146
<i>Quorum bonorum.</i>	138
R.	
<i>Ratam rem haberi, & de ratihabitione.</i>	159
<i>De Rebus auctoritate iudicis possidendis seu vendendis.</i>	135
<i>De rebus creditis si certum petetur, & de conditione.</i>	33
<i>De rebus dubijs.</i>	98
<i>De Rebus eorum qui sub tutela vel cura sunt sine decreto non alienandis vel supponendis.</i>	81
<i>De Receptatoribus.</i>	166
<i>De receptis qui arbitrium receperunt vt sententiam dicant.</i>	17
	De

DIG. PER LITERAS.

<i>De Regula Catoniana.</i>	99
<i>De Re iudicata, & de effectu sententiarum, & de interlocutionibus.</i>	133.
<i>De Rei vindicatione.</i>	20.
<i>De Religiosis & sumptibus funerum, & vt funus ducere liceat.</i>	32.
<i>De re militari.</i>	186.
<i>De Remissionibus.</i>	147.
<i>Rem pupilli vel adolescentis saluam fore.</i>	158.
<i>De Requirendis vel absentibus damnandis.</i>	176.
<i>De Rerum permutacione.</i>	53.
<i>De rescindenda venditione, & quando liceat ab emptione discedere.</i>	51.
<i>De Ripa munienda.</i>	142.
<i>De Ritu nuptiarum.</i>	64.
<i>De Riuis.</i>	145.

S.

<i>De Saluiano interdicto.</i>	150.
<i>De Senatoribus.</i>	3.
<i>De S.C. Macedoniano.</i>	44.
<i>De S.C. Silaniano & Claudiano, quorum testamenta ne aperiantur.</i>	88.
<i>De Sententiam passis & restitutis.</i>	179.
<i>De Separationibus.</i>	135.
<i>De Sepulchro violato</i>	165.
<i>De Seruis exportandis, vel si ita mancipium venierit vt manumittatur, vel contra.</i>	51.
<i>De Seruitute legata.</i>	93.
<i>De Seruitutibus.</i>	24.
<i>De Seruitutibus praediorum rusticorum.</i>	ibid.

INDEX TITVLORVM

<i>De Seruitutibus prædiorum vrbanoꝝ.</i>	24
<i>De Seruo corrupto.</i>	31
<i>Si ager vectigalis, id est, emphyteuticarius petatur.</i>	21
<i>Si à parente quis manumissus sit.</i>	110
<i>Si cui plus quàm per legem Falcidiam licuerit legatum esse dicetur.</i>	102
<i>Si ex noxali causa agatur, quemadmodum caueatur.</i>	11
<i>Si familia furtum fecisse dicatur.</i>	163
<i>Si ingenuus esse dicetur.</i>	129
<i>Si is qui testamento liber esse iussus erit, post mortẽ domini ante aditam hereditatem subripuisse aut corrupisse quid dicetur.</i>	162
<i>Si mensor falsum modum dixerit.</i>	32
<i>Si mulier ventris nomine in possessionem calumnie causa esse dicetur.</i>	70
<i>Si pars hereditatis petatur.</i>	19
<i>Si pendente appellatione mors interuenerit.</i>	185
<i>Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.</i>	26
<i>Si quid in fraudem patroni factum sit.</i>	113
<i>Si quis aliquem testari prohibuerit vel coegerit.</i>	89
<i>Si quis cautionibus in iudicio sistẽdi causa factis nõ obtemperauerit.</i>	11
<i>Si quis in ius vocatus non ierit, siue quis eum vocauerit quem ex edicto non debuerit.</i>	9
<i>Si quis ius dicenti non obtemperauerit.</i>	9
<i>Si quis ommissa causa testamenti ab intestato vel alio modo possideat hereditatem.</i>	87
<i>Si seruitus vindicetur vel ad aliũ pertinere negetur.</i>	25
<i>Si tabula testamenti extabunt.</i>	106
<i>Si tabulae testamenti nullae extabunt vnde liberi.</i>	113
	Si

DIG. PER LITERAS.

Si tutor vel curator magistratus creatus appellauerit.

183.

Si ventris nomine mulier in possessionem missa, eadem possessio dolo malo ad aliū translata esse dicatur. 69

Si vsusfructus petetur, vel ad aliū pertinere negetur. 23

De Solutionibus & liberationibus. 157

Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur. 67

De Sponsalibus. 64

De Statu hominum. 2

De Statuliberis. 127

Stellionatus. 168

De Stipulatione seruorum. 155

De Stipulationibus prætorijs. 158

De Successorio edicto. 114

De Suis & legitimis heredibus. 117

De Superficijs. 143

De Suppellectile legata. 96

De Suspectis tutoribus & curatoribus. 77

T.

De Tabulis exhibendis. 139

De Termino moto. 168

Testamenta quemadmodum aperiantur, inspiciantur, & describantur. 87

De Testamentaria tutela. 72

De Testamento militis. 86

De Testibus. 63

De Tigno iuncto. 161

De Transactionibus. 12

De Tributoria actione. 42

De Tritico, vino, vel oleo legato. 95

B s De

INDEX TITVLORVM

De Tutela & rationibus distrahendis, & utili curatio- nis causa actione.	78.
De Tutelis.	71.
De Tutoribus & curatoribus datis ab his qui ius dandi habent, & qui, & in quibus causis specialiter dari possunt.	73.
V.	
De Vacatione & excusatione munerum.	189.
De Varijs & extraordinarijs cognitionibus, & si iudex litem suam fecisse dicetur.	192.
Vbi pupillus educari vel morari debeat, & de alimentis ei prestandis.	77.
De Ventre in possessione mittendo, & curatore eius.	109.
De Verborum obligationibus.	154.
De Verborum significatione.	194.
De Veteranis.	187.
De Veteranorum & militum successione.	115.
De Via publica & itinere publico reficiendo.	141.
De Via publica & si quid in ea factum esse disatur.	241.
Vi bonorum raptorum, & de turba.	163.
De Vi & vi armata.	142.
Vnde cognati.	113.
Vnde legitimi.	ibid.
Vnde vir & vxor.	115.
De Vsu & habitatione.	25.
De Vsu, & Vusufructu, & redditu, & habitatione, & o- peris per legatum & fideicommissum datis.	93.
De Vusufructu ad cresciendo.	21.
Vusufructuarius quemadmodum caueat.	24.
De Vusufructu earum rerum quæ usu consumuntur vel minuuntur.	

DIG. PER LITERAS.

<i>minuuntur.</i>	25
<i>De V usufructu & quemadmodum quis utatur fruatur,</i>	
21	
<i>De V suris, & fructibus, & causis, & omnibus accessio-</i>	
<i>bus & mora.</i>	61
<i>De V surpationibus & vsucapionibus.</i>	131
<i>Vt ex legibus senatusve consultis bonorum possessio de-</i>	
<i>tur.</i>	116
<i>Vt in flumine publico nauigare liceat.</i>	242
<i>Vt in possessione legatorum vel fideicommissorum seruā</i>	
<i>dorum causa esse liceat.</i>	105
<i>Vti possidetis.</i>	143
<i>Vt legatorum seu fideicommissorum seruandorum cau-</i>	
<i>sa caueatur.</i>	104
<i>Vtrubi.</i>	149
<i>De Vulgari & pupillari substitutione.</i>	85

P A R A-

PARATITLA IN LI-
BROS QVINQVAGINTA DI-
GESTORVM SEV PANDECTA-
rum Imperatoris Iustiniani.

OPVS IACOBI CVIACII.

D suo nomine vult appellari Imp.
Iustinianus Digesta Iuris veteris
sua auctoritate composita, & ad suã
etatem accommodata, commutatis
sæpè contortisq; veterum Iuris au-
ctorum scriptis, quorum tamen nomina ubiq;
pretendit, & ea quidem nonnunquam sola, li-
ter ex eorum mente sermoneue subsequatur ni-
hil, vt l. cum de indebito. de probat. & alijs ple-
risque locis. Digesta sic dicuntur, vt Græcè *σπώ-
ματα*, vel potius vt ipse Iustinianus ait, vt iuris
antiqui *διαπίστως, καὶ διατυτῶσιν*. Pandectæ verò, *ἐν τῷ
τῷ πᾶσι τοῖς ἀποσπᾶσιν ὑποδ' ἔχουσιν*. Et diuisæ ab eo sunt Pã-
dectæ siue Digesta in partes septem, libros quin-
quaginta. libri etiam exemplo veterum distin-
cti titulis certis, qui tamen & ipsi partes dicun-
tur, vt cū dicitur ventrem ex omnibus partibus
mitti in possessionem, id est, ex omnibus titu-
lis de Bonorum possessionibus, & cum M. Tu-
lius ait. ponenda esse capita ex quibus ducitur
quæque pars iuris. Sed & Rubricæ, quod
plerumque cocco aut minio
ruberent.

DIGE-

DIGESTORVM PARS

PRIMA, LIB. I.

TIT. I. De Iustitia & Iure.

Meritò incipit à virtute quam iuris auctores colunt, & à iure quod profitentur. Et est Iustitia constantia perpetuæ voluntatis ius solum cuiq; tribuendi: vt liberalitas, constantia perpetuæ benignitatis. Ius est scientia æqui & iniqui, vel ars. Ars enim est eorum quæ sciuntur. Et huius artis iurisve partes hoc titulo proponuntur summe. Sed & aliæ significationes iuris.

II. De origine iuris & omnium magistratuum & successione prudentium.

Propositis partibus iuris superiore titulo, constitit in iure populi Romani, cuius originem iam inde à Regibus, processumque, & partes hoc titulo declarat: dein de originē & nomina magistratuum, & postremo successione Iuris peritorum, vt quisque alteri successerit, ab his enim potissimum orta, condita, aucta, tradita, illustrata sunt iura Populi Romani, qua ex re iuris cōditores dicuntur, & iuris auctores. ac sanè cum in authentico Pandectarum Florentinarum sit hoc loco, *Et successione eorum*, existimo esse emendandum, *Et successione auctorum*, vt l. 2. § post originem. Porro, si & hoc scire aues, Magistratus est publica persona quæ iurisdictioni præest. vel, qui pro tribunali cognoscit. vel, cui publicè iudicium iurisquæ dictio data est. Aristoteles, ἡρχαὶ εἶναι ὅσας ἀποδεδόται βαλίσσας πρὸ τῶν καὶ κρῖναι καὶ ἐπιτάξει, καὶ μάλιστ' ἐπιτάξει, ἢ ἐπιτάξει ἀρχικώτερον ὄντι. Id quod vocat ἐπιτάξει τῶν nobis est imperium, vt iubere cauere, iubere possidere, quæ sunt ἀρχικώτερον, id est magis imperij, quàm iurisdictionis. Iurisconsultus est qui ius profitetur, respondet, interpretatur. aut, vir bonus legum & morum ad respon-

2 **PARATITLA IN LIBROS**
respondendum peritus atque interpretandum.

III. De legibus Senatusq³ consultis, & longa consuetudine.

Iuris ciuilis hoc titulo partes exequitur tres : *Leges* quo nomine non populi tantum, sed etiam plebis scilicet ea significatur, quæ ex lege Hortensia non minorem vim habent, quam totius populi iussa. *Senatusconsulta*, quæ solus Senatus decreuit sine lege. Et *longam consuetudinem*, id est tacitum populi consensum plurimorum annorum obseruatione inueterarum. Quas in extremo titulo conclusit his verbis, Ergo omne ius aut consensus fecit, aut necessitas constituit, aut firmavit consuetudo. Ius enim quod expressus consensus populi vel plebis fecit, lex est. Quod necessitas constituit, *Senatusconsultum* l. 2. §. deinde quia difficile, sup tit. prox.

III. De Constitutionibus Principum.

Sequitur quarta pars Iuris ciuilis, quod scilicet ipse Princeps constituit, cuius Augusto priuilegio eadem est potestas quæ populi fuit.

V. De statu hominum.

Expositis partibus Iuris quæ omnes sunt constitutæ hominum causa, incipit tractare de hominum ipsorum iure, siue de statu conditionis cuiusque. & alius est status capitæ, alius status seruitutis.

VI. De his qui sui vel alieni iuris sunt.

De statu seruorum hic etiam agitur aliquid : itemque liberorum, alios esse patres familias, alios filios familias. Patres familias suæ potestatis sunt, qui scilicet in domo sua dominium obtinent. Filijfamilias & serui alienæ potestatis.

VII. De adoptionibus & emancipationibus, & alijs modis quibus potestas soluitur.

Filosfamilias natiuitatem facere docuit titulo super ore. Illo docet etiam legem facere filiosfamilias dicit, adoptionem

tionem, Adoptio enim est legis actio, qua qui mihi fili-
 iusfam. non est, ad vicem filiifam. redigitur. Et quia
 si fortè qui non est quidem mihi filiifam. sed Titio, à
 Titio mihi detur in adoptionem, hac ratione fit, vt de-
 sinat esse in potestate Titij, & recidat in potestatem
 meam, idcò huic rationi & alias adiungit, quibus sol-
 uitur potestas, veluti emancipationem, manumissio-
 nemque. Dico emancipationem, manumissionemq; :
 nam legitima emancipatio est sollemnis alienatio fi-
 liifam. veluti mancipij, quam mox sequitur manumis-
 sio eiusdem. Anastasiana emancipatio aliter fit, item-
 que Iustiniana. Neque verò & si titulus polliceatur a-
 lios modos soluendæ potestatis, quidquam specialiter
 de alijs, veluti sacerdotio, deportatione, morte, in co tra-
 ctatur.

VIII. De diuisione rerum & qualitate.

EXposita differentia & qualitate hominum, modò
 exponit rerum Diuisio differentiam, diffi-
 rentiam qua-
 litatem ostendit. Rerum igitur alias esse diuini iuris, à-
 lias humani. Vel alias publicas, alias communes, alias
 vniuersitatis, alias nullius, alias singulorum. item alias
 corporales, alias incorporales.

IX. De Senatoribus.

HOmines de rebus suis disceptant in senatu vel apud
 magistratus & iudices. Congruenter ergo post ho-
 minum rerumque diuisionem, & iudicum diuisio mul-
 tiplex sequentibus titulis exponitur. Senatores erant
 in vrbe primùm, non vt postea, quicumque sententiam
 in senatu dicebant, sed qui à Censoribus in Senatum
 adierant consilij publici causa.

X. De officio Consulibus.

OFFicium iudicis est vocare Senatum, Reip. consule-
 re, cõsiliũ præbere, tutores, iudices vel arbitros da-
 re, pignora capere, mittere in possessionem, restituere in
 integrũ, cognoscere de præiudicijs, de fideicommissis,
 de alimentis, de pollicitationibus, delicta coercere, non
 tamẽn

4 PARATITLA IN LIBROS
tamen relegare, l. 14. inf. de interd. & releg. Cætera quæ
commemorauit non hoc tit. his Digestis omnia suos
habent locos.

XI. De officio præfecti prætorio.

PRæfectus prætorio est prætorianorum militum siue
aulæ præfectus, cui princeps rerum, iudiciorumque
summam commisit, l. quilibet. C. de Decur. qui & vice
sacra iudicat, l. 1. C. de Offic. vic. l. à procoss. C. Theodo-
sian. de appellationibus. & cunctarum prouinciarum
maximam potestatem habet, l. ne quis. C. de Decurio-
nib. cuius formæ vel τύποι pro lege sunt, quæ & ἐπιγραφὴ
dicuntur. Et præter hunc vel vicarium eius, nullus ma-
gistratus habet plenissimum imperium merum: Alij
partes tantum aliquas habent, vt consul ius gladij, sed
non ius relegandi, ac similiter præses ius gladij, & ius
damnandi in metallum, non ius deportandi, vel confi-
scandi, quin & gladio tantum vitam adimere potest,
non securi, non telo, non laqueo, quia ius gladij tantum
accepit, & restrictè accipiuntur quæcunque ex mero im-
perio magistratui permittuntur.

XII. De officio præfecti vrbi:

PRæfectus vrbi est magistratus cui vrbis terminorū-
que eius curam princeps commisit. Officium igitur
eius præcipuum urbem custodire, & omnia crimina au-
dire. Seneca 12. Episto. L. Piso vrbis custos cuius officio
tutela vrbis continebatur. Iuuenal. 13.

*Hæc quot a pars scelerum, quæ custos Gallicus vrbis
Vsque à Lucifero donec lux occidat audit.*

Fines autem siue termini vrbis Romæ non continen-
bus finiuntur, sed centesimo miliario.

XIII. De officio Quæstoris.

QVæstor curam gerit pecuniæ publicæ conquirendæ
& conseruandæ, & in varios vsus erogandæ, quod
facere nequit sine iurisdictione & imperio. Est igitur
magi-

magistratus, vt non abs re Vlpianus eodem libro singulari De quæstoris officio l. 3. De iurisdictione (est enim emendanda illius inscriptio ex ista) distinxerit merum imperium à misto. hoc enim iure magistratus quæstoris competit, illud non item. & possessionis igitur bonorum, & iudicis dandi licentia quæstoris competit. Cicero in diuinatione. Quæstor Cæcilius iudicium dat, si pareat eam se & sua Veneris esse dixisse. iudicant recuperatores. iste in possessionem bonorum mulieris mittit. Fateor tamen initio imperium non habuisse, quia nec vocationem, nec prehensionem. Erat igitur magistratus sine imperio, vt ædilis curulis, vt magistratus municipalis hodiè. Neque verò in vrbe solum quæstores fuerunt, sed & in prouincijs erant qui prætores vel præsides comitabantur. & nonnunquam cum iure prætorio fortitè delecti additiq; præsidibus, & ab eis, vt Plinius & Cicero scribunt, assumpti in filiorum locum, ad eò vt nec quæstoribus præsides, vel prætores suos accusare liceret. Porro ex quæstorum numero in vrbe erant Candidati Cæsaris, è quibus se fuisse cum fratre Velleius Paterculus scribit, & ab eo honore ad præturam conscendisse. Erat enim is honos ad amplioris honoris gradum primus ascensus, & vt Asconius Pædianus ait, prima Senatoris administratio, vt communicato primum plebeijs honore quæsturæ, id plebi pro ingenti victoria fuerit aduersus patricos, quemadmodum T. Liuius scribit. quæsturam namque non honoris ipsius sine æstimabant, sed patefactus ad Consulatum ac triumphos locus nouis honoribus videbatur. Porro recitabant principes per quæstorum qui ab eo munere Candidati Cæsaris dicebantur, in Senatu orationes suas, & epistolas, & libellos. quod multis auctorum locis comprobari potest. hic tamen sufficiat Spartiani in Adriano. Quæsturam gessit, in qua orationem Imperatoris in Senatu agrestius pronuntians risus est. Libros dicit Vlpianus hoc loc, vt Plinius V. Epistola. Pauci dies, & liber principis seuerus, & tamen moderatus.

XIIII. *De officio prætorum.*

DE officio prætorum titulus inscriptus est, quoniam duo fuere in vrbe prætores, vnus qui ius dicebat inter ciues, qui maior prætor, Festo auctore, dicebatur, alter qui inter peregrinos vel inter ciues & peregrinos: & hoc etiam significat l. 17. C. de appell. dum ait vtrunque prætorem. fuere & alij plerique minores, non qui enumerantur tantum l. 2. De origin. iur. sed his postea ab Imperatoribus adiecti complures. Cæterum urbani & peregrini iurisdictio quanta fuerit, edicta demonstrant, quæ omnes actiones cõplectuntur, & quod tandem non ex antiquis legibus, sed ex Edictis prætorum homines iura addiscere cœperunt. De criminibus notio horum prætorum non fuit.

XV. *De officio præfecti vigilum.*

Magistratus separantur ab his qui extra ordinem ius dicunt, l. 7. §. vltim. titul. sequen. Dixit verò supra de magistratibus urbanis. nunc de his qui extra ordinem in vrbe ius dicunt, cuius generis est præfectus annonæ, & præfectus vigilum, l. 2. §. Nam præfectus De origin. iur. Præfecto vigilum commissæ sunt vrbis excubiæ, & vigilum cohortes, ne quid per noctem in vrbe delinquatur, neve quod in ea incendium exoriat.

XVI. *De officio proconsulis & legati.*

Superiores tituli sunt de his qui in vrbe ius dicunt. Sequentes de his qui in prouincia, quorum iurisdictio plenissima est. Funguntur enim vice & officio omnium magistratuū urbanorum, & initio quidem quos in prouincias mittebat Senatus, hi proconsules dicti sunt, quod cum imperio consulari mittebantur. Dabantur his legati, quibus scilicet mandarent iurisditionem suam. nec enim legatos suo sibi iudicio deligabant. Dabantur plerumque plures. & ob id l. 2. Quis a quo appell. Appellari à legatis proconsul potest. Et imperatores proconsuli

QUINQVAGINTA DIGEST. 7

fuli l. penult. De offic. eius cui mand. Cùm propriam, inquirunt, iurisdictionem legatis tuis dederis.

XVII. De officio præfecti augustalis.

PRæfectus Augustalis est, qui in Aegypti prouinciã mittebatur proconsulari potestate, ex equitibus, nõ ex Senatoribus. Præfectus Aegypti, l. apud præfectum, De man. vind. l. i. De tut. & cur. dat.

XVIII. De officio præsidis.

QVOS in prouincias mittit princeps hi propriè præfides appellantur, vel legati Cæsaris, vel, vt Dio scribit LIII. pro prætores.

XIX. De officio procuratoris Cæsaris vel rationalis.

Πραλληλισμός est, idem nanque est procurator Cæsaris, & rationalis, qui scilicet in prouincia iudicat inter fiscum & priuatos, vt in vrbe prætor à Diuo Nerua constitutus: ac proinde procurator Cæsaris de bonis fisco vindicatis cognoscit vel iudicem dat, licet de crimine non cognoscat, nec inter priuatos ius dicere possit, nisi fortè vicem præsidis tueatur, vt nonnunquam temporis causa prouinciæ administratio legato vel quæstori præsidis vel rationali committitur.

XX. De officio iuridici.

ALexandrinus iudice vno fuisse contentos quẽ Cæsar dedisset, Spartianus scr. b. t. hic est iuridicus, de quo agitur hoc titulo: cui postea adiecit etiam Seuerus ordinem decurionum.

XXI. De officio eius cui mandata est iurisdictione.

PROCONSUL mandare solet iurisdictionem suam vni ex legatis, vel omnibus. sed & præses cui videtur, itemque prætor in vrbe, non tantum magistratui, vt prætor peregrinus iurisdictionem suam mandat prætori urbano, Liuij 24. sed etiam priuato, l. vlt. hoc titul. & quidem totam vel partem aliquam l. solet. D. De

§ PARATITLA IN LIBROS
iurisd. Mandato autem huiusmodi transfertur in mari-
datarium iurisdictionio omnis, quæ iure magistratus com-
petit, non etiam magistratus, non iurisdictionio quæ spe-
ciali iure legeque competit.

XXII. *De officio adfessorum.*

ADfessores quoque non sunt magistratus, sed confi-
liarij & comites magistratuum vrbanoꝝ vel pro-
uincialium, vel quibus his mandauerunt suam iurif-
dictionem, delati ad ærarium, vel in commentarium
principis, inter eos qui salaria ferunt de publico. vel,
consiliarij iudicum à principe datorum vel procurato-
rum, Reipublicæ. nam & hi iudices erant.

LIB. II. DIGESTORVM.

TIT. I. *De iurisdictione.*

DEcuris breuiter generibus magistratuꝝ
& officijs eorum, rectè datur titulus ge-
neralis de iurisdictione, nam iurisdictionio
propriè notio est quæ iure magistratus
competit. quæ enim mādata à magistra-
tu aut à lege specialiter magistratui delegata est nō iu-
re suo competit, officio quidem magistratus continet-
tur, sed iurisdictione non continetur.

II. *Quod quisque iuris in alterum statuerit
vt ipse eodem iure vtatur.*

SVperiore titulo datum est de iurisdictione edictum
vnū aduersus eos data populari actione qui id quod
iurisdictionis perpetuæ causa propositum est corru-
runt. Hoc titulo datur alterum aduersus eos qui in ma-
gistratu ius dixerunt iniuriosè, vt eodem priuati iure v-
tantur, vt si præscriptionem iustam postulanti non de-
derint, nec dabitur etiam eis, sed nō habita ratione præ-
scriptionis creditoribus suis si hoc desiderauerint fatif-
facere compellentur. Eadem æquitas est in eo qui hoc
idem postulauerit & impetrauerit ne debitores aduer-
sus

sus

sus cum præscriptione vterentur. Ius nouum, ius iniquū dicitur hoc titulo, quod non est omnino æquum, sed tamen æquum est hac ratione, quod id esse æquum magistratus existimauerit.

III. Si quis ius dicenti non obtemperauerit.

PROponitur & de iurisdictione aliud edictum hoc titulo aduersus eum qui ius dicenti non obtemperat, id est, iubenti rem auferri vel abduci, siue sit reus, siue actor. nam & si actori forum quod sequi cogitur sit incompetentens, in eo tamen ius dici reo in actorem potest ex mutua petitione. Coercetur verò inobediens pœnali actione, videlicet quanti ea res est, etiamsi nihil intersit, etiam si non iure rem abduci vel auferri iubeat magistratus. Placet autem valde vt iurisdictionem ita ius dicentem scribi *διὰ τῶν ὑφ' ἑγ,* siue *κατὰ συμπλοκῆν.*

IIII. De in ius vocanda.

HABUIMUS de magistratibus & de iurisdictione satis. Nunc sequitur quo ordine agatur apud magistratum. Initium ferè agendi est vocatio in ius, id est, si vocetur aduersarius ad eum qui iurisdictioni præest, iuris experiundi gratia, id est, vt de iure suo quisque decernat postulata actione, postulata exceptione, & quodam modo intentata etiam vtraque, quo genere conceptio omnis futuri iudicij constituitur. Addi verò debuit hoc titulo, quod malè nescio quis error transduxit in titulum sequentem. *Et si quis eum vocauerit quem ex edicto nō debuerit.* namque hac de re edictum proponitur hoc titulo, non sequenti.

V. Si quis in ius vocatus non ierit, siue quis eum vocauerit, quem ex edicto non debuerit,

IN ius vocati sequi protinus vocantem debent, aut satis dare iudicio sisti. alioquin multantur pro iurisdictione iudicis.

VI. In ius vocati vt eant aut satis vel cautum dent.

In ius vocati sequi protinus vocantem debent, aut satisfidare, vel cauere iudicio sisti. Satisfidare, est fideiussorem dare non qualemcumque, sed idoneum & locupletem, nisi is qui vocatur sit ex necessarijs personis, quæ oblato qualicumque fideiussore, si nihilominus ducantur in ius, eadem eis promittitur actio pœnalis, quæ promissa est tit. De in ius vocando, vocatis sine permissu prætoris.

VII. Ne quis eum qui in ius vocabitur, vi eximat.

Hoc titulo coercetur is, qui vim fecit, ne qui vocatus erat in ius sequeretur ducereturve, data actione petitori non in id quod interest, sed quanti ea res est, pœnali igitur, vt ex edicto Si quis ius dicenti non obtemperauerit.

VIII. Qui satisfidare cogantur, vel iurato promittant, vel suæ promissioni comittantur.

Quia dixit tit. VI. vt satis vel cautum dent, consequenter necesse fuit explicare, qui satisfident iudicio sisti fideiussore dato locuplete vel qualicumque, & qui caueant vel nuda repromissione, vel iurata. quod hic titulus absoluit. Repromittunt rerum immobilium possessores, vel respub. vt l. 6. vt leg. no. cau. iurato promittunt clarissimi viri. Qualemcumque fideiussorem dant necessariae personæ edicto comprehensæ, quod non satis habuit proponere tit. VI. sed exponit etiam isto pleni. Ceteri dant locupletem fideiussorem, & quia hæc distinctio personarum obseruatur etiam in alijs cautionibus. **L.** De ripa mun. ideo hic titulus omnium stipulationum prætoriarum communis est, & in eo etiam agitur de stipulatione iudicatum solui, & rem pupilli saluam fore, & alijs plerisque.

IX. *Si ex noxali causa agatur, quemadmodum caueatur.*

EST etiam hic titulus de cautione iudicio sisti, quæ domino seruum defendente noxali iudicio ita interponitur, vt seruum promittat dominus iudicio in eadē causa sisti.

X. *De eo per quem factum erit quominus quis in iudicio sistat.*

HOc titulo qui dolo malo fecit quominus is qui caueat iudicio sisti in diem locumque certum, eo die locove sisteret, in eum datur actio in id quod interest, quæ pro pœnali habetur, vt exponam 2. tit. 6.

XI. *Si quis cautionibus in iudicio sistendi causa factis non obtemperauerit.*

HOc verò titulo demonstratur committi pœnam stipulatione comprehensam aduersus promissorem, qui deseruit promissionem iudicio sistendi causa factā, si modo non excedat duplum. hic enim est pœnæ modus legitimus in casibus certis. In incertis verò modus pœnæ datur prætoris arbitrio. At deserentem excusant certæ causæ quæ hoc titulo explicantur.

XII. *De ferijs & dilationibus, & diuersis temporibus.*

DEserentem promissionem iudicio, sistendi causa factam, & non venientem in ius excusant nonnunquam feriæ, quieti dies à iudicijs ciuilibus, veluti feriæ messium aut vindemiarum. Excusant & dilationes petitæ per defensores, de quarum diuersis temporibus titulus quod pollicetur, non præstat magis, quam quod libri primi titulus septimus de alijs modis soluendæ pœ testatis, & libri XXI. quartus, de amissione instrumentorum, & lib. XXVI. sextus, vbi petantur tutores, & lib. XXVIII. sextus, de eo qui coegit testari, & lib. xxxviii. duodecimus, de veteranis, & XXXIX. secundus, de suggerendis.

XIII. De edendo.

Nihil agis vocando aduersarium in ius & stipulando iudicio sisti, nisi edas etiam ei actionem & instrumenta litis, qua de re agitur hoc titulo simul ac de edendis rationibus ab argentario his ad quos eæ pertinent. quod iuris obseruatio decima satis diligēter enarrauit. Excusabitur ergo iure etiam desertor promissionis iudicio sisti, si non actionem ei litisque instrumenta is qui acturus est ediderit, id est, si non ea patefecerit ei data etiam facultate describendi.

XIIII. De pactis.

Excusatur etiam desertor promissionis iudicio sisti, si interim de re transegerit, l. 2. sup. Si quis caut. Transactio pactū est quod fit inter duos pluresve negotij aut litis decidendæ causa. Vel, pactum quo remittitur lis præsens aut futura. Ex quo intelligitur quàm rectè tractari de cautionibus iudicio sisti sint adiuncti tituli de pactis & transactionibus. Trāfactio est species, Pactum genus: cuius definitio, vt sit duorum pluriumve in idē placitum consensus, id est nihil nisi consensus, vt in definitione legati, donatio testamento relicta, id est, nō nisi testamento. Vel, Conuentio quæ placiti sine stetit, id est, quæ neque traditione neque stipulatione sumpsit effectum, Vel, Conuentio quæ vacat nomine & causa, Vel, Conuentio quæ in nudo pacti nomine stetit nec adsumpsit aliud proprium. Ex pacto autem datur exceptio vel replicatio, formatur actio contractus, sed non datur vel tollitur actio nisi lege confirmatum sit.

XV. De transactionibus.

Cohærentiam tituli, & transactionis definitionem iam exposui superiori titulo, vt sit pactio qua inter duos pluresve res dubia & incerta necdum finita componitur, siue Remissio litis præsentis aut imminentis.

QVINQVAGINTA DIGEST. 13
LIB. III. DIGESTORVM.

TIT. I. De postulando.

POST vocacionem in ius, & præstitam cautionem iudicio sisti, cum ad prætoris, vel præsidis tribunal ventum est, postulat pro se quisque quod desiderat à magistratu, ideoque explicito tractatu de in ius vocando, deque cautione iudicio sisti, rectè datur titulus de postulando. Postulare igitur est pro tribunali petere per se vel per aduocatum, tutorem, curatorem, procuratorem, defensorem, non alibi, vt l. 4. §. hoc autem, de dāno infect. Allegare in l. 1. §. his igitur, hoc tit. Et qui non possint pro se vel pro alio postulare, explicatur hoc tit.

II. De his qui notantur infamia.

Dictum est superiore titulo, infames pro omnibus postulare non posse, ideò sequitur in hoc titulo infamium enumeratio, qui edicto prætoris notantur. Sed infamis generaliter si accipias, est quem lex vel S. C. vel decretum principis, vel edictū prætoris ex causa aliqua turpi notauit vt ignominiosum, quam pœnam Varro ita describit eleganter. Tertia pœnarum infamia, stans nexa in vulgi pectore, fluctuanti in tonsa coma, sordida vestitu, ore severo.

III. De procuratoribus & defensoribus.

EX his qui pro alijs postulant, quique damnati famoso iudicio, non laborant infamia, procuratores & defensores sunt, ideoque non malè hic titulus superioribus adnectitur. Procurator postulat pro actore eius mandatorum rem in iudiciū deducit, Defensor pro reo, l. si mater. §. hoc iure, de exc. rei iud. vel, procurator est actoris, & rei cum mandato, Defensor rei sine mandato, l. 2. §. sin autem abfuerit, C. de iur. prop. calum. Et ille satisfat de rato, nisi constet de mandato, hic iudicatum solui etiam si constet de mandato, & de rato quoque nonnunquam.

*IIII. Quod cuiuscunque vniuersitatis nomine
vel contra eam agatur.*

PROcuratori & defensori similis est actor municipii, vel collegii, vel cuiuscunque vniuersitatis, qui & syndicus appellatur, nam & hic in rem iudicium deducit, & postulat pro vniuersitate, qui tamen an vniuersitatis nomine constitui posset perinde ac singulorum, ne dubitaretur, prætor edixit, & proconsul vel præses ex æplo prætoris, Quod cuiuscunque vniuersitatis nomine, vel contra eam agatur, daturum se iudicium actori, & in auctoritatem vniuersitatis.

V. De negotijs gestis.

HIC titulus est de voluntarijs procuratoribus, qui se libentibus aut negotijs alienis offerunt, hi de quibus actum est supra, mandato dominorum constituuntur, quo ex contractu nascitur mutua actio mandati, vt vtrò accedente aliquo ad negotia aliena ex hoc quasi contractu est mutua actio negotiorum gestorum, vna directa, altera contraria. De personis deque re ipsa titulus magis est quam de actione, vt titulus de procuratoribus, sed tractatus magis de actionibus qua de causa, vt arbitror, non extat alius titulus specialis De actione negotiorum gestorum, cum tamen extet proprius de actione mandati, quia scilicet tituli de procuratoribus tractatus magis etiam est de personis deque mandato, quam de mandati actione.

VI. De Calumniatoribus.

PLERIQUE vbi in ius vocarunt aliquem, vbi stipulati sunt iniure fisti, vbi postularunt in iure per se vel per alios quod desiderabant, mox iniqui & malitiosi calumniatores apparent, vel dum nullam actionem habereprehenduntur, vel dum desistunt ab incepto, vel dum arguuntur accepisse pecuniam aut decepti esse, vt per calumniam raperent aliquem in ius hominis scilicet tantum vexandi causa. quod postremum hoc titulo vindicatur, ac præterea qui, vt fit, calumniam intentat & comminatur

minatur fortè meticoloso homini, vt is se ab ea calumnia cogatur pecunia redimere. Calumniator igitur in hoc titulo est: qui sciens prudensq; per fraudem litem aut controuersiam facit alteri, vt vexet eum, vel vt ei aliquid extorqueat. & de calumniatoribus, id est, de his qui pecuniam vt negotium facerent, aut non facerent, accepisse dicentur, l. pen.

LIB. III. DIGESTORVM.

TIT. I. De in integrum restitutionibus.

IN interpretatione edicti quo pro omnibus postulare prohibentur, qui infamia notati, nec in integrum restituti sunt, pollicitus est supra l. i. de postulan. explicaturum se species & causas ex quibus prætor solet in integrum restitutionem dare, quod præstat hoc titulo, enumeratis omnibus speciebus, quas deinde singulas proprijs titulis exequitur. Est autem in integrum restitutio, redintegrandæ rei vel causæ actio.

II. Quod metus causa gestum erit.

Prima igitur species in integrum restitutionis hæc est si quid metus causa gestum sit, & concipitur titulus à primis verbis edicti, vt plerique alij infra, vt supra titulus, Quod cuiuscunque vniuersitatis: quo genere etiam actionis formula concipitur, vt cum per, Si, edictum inchoatur, & actio similiter: & omninò eadem plerunque edicti, & actionis verba, l. ædiles. §. vendendi, De ædil. edict. vt difficilis non videatur olim fuisse conceptio formularum, cum in albo proposita erant edicta. Porrò metu est demissio animi propter expectationē futuri mali, vel vt Labeo definit, timor maioris malitatis, pro quo Græci habent, μετὰ λησικακοῦ δειλίας.

III. De dolo malo.

Secunda species dandæ in integrum restitutionis hæc est, Si cui quis dolo malo suo obfuerit, cuius ordo expeditur per actionem de dolo, deficientæ alia. est enim actio

actio de dolo in priuatis iudicijs quæ ex maleficijs originem ducunt, idem quod in criminibus stellationatus persecutio. Et dolus malus, ratio vafra decipiens alium, alio nomine vaçans.

IIII. De minoribus 25. annis.

Tertia est species restitutionis in integrum, quæ expeditur cognitione prætorïa, datur lapsis ætatis infirmitate minoribus 25. annis, ex omni causa. Hęc enim edicti pars generalis est, l. necessarijs, de acquirend. hered. Et ea executio fit celerior, quam ex ceteris, l. 2. de re iud.

V. De capite minutis.

Quarta datur his qui propter minimam capitis deminutionem debitovis actiones suas amiserunt, rescissa capitis deminutione, vt fit ex edicto de bonorum possessione contra tabulas, eorum etiam gratia, qui capite minuti sunt. Capite minuitur, qui in suo statu non manet, vt qui è libero fit seruus, vel ex ciue peregrinus, vel ex patrefam. filiusfam. & interdum ex contrario qui ex filiofam. fit paterfamilias.

VI. Ex quibus causis maiores 25. annis in integrum restituuntur.

Quinta species & causa restitutionis in integrum est, absentia quælibet necessaria vel probabilis, ne scilicet ea absenti vel per absentem præsentem noceat. nam ex hac causa non tantum absentibus, sed etiam in absentes datur restitutio in integrum, qui non defendebantur. Eis etiam si nõ defendebantur, vel aduersus eos qui in vinculis, seruitute, hostiumve potestate fuerunt, vel secum agendi potestatem non fecerunt, vel qui inuocari non potuerunt, vel quos magistratus audire noluerunt.

VII. De alienatione iudicij mutandi causa facta.

Sexta causa restitutionis dandæ hæc est, si quis re alienata vel possessione dolo malo molestum aduersarium pro se subiecerit, nam & si perinde teneatur vindicatio

atione, aut in rem scripta aut mista actione ac si possideret, quia dolus pro possessione est, si tamē hac via nō lit actor experiri de iure suo, ex hoc edicto in integrum restituitur vt tantum consequatur, quantum eius interest alium aduersarium non habuisse, nimirum data actione huiusmodi, Quod fecisti ne tecum illa actione ageretur, l. 24. §. vltim. com. diuid. nec si fuerit duplex actio, veluti Comuni diuidundo, aut familiæ exerciscundæ, integrū erit ei qui alienauit ea actione amplius experiri, ipso enim iure repellitur, id est, ex lege Licinia. Is quoque in quem ille rem transtulerit, si agat, repellitur exceptione. quod alienata res sit iudicij mutandi causa, l. vlt. hoc tit. Et rectē interpretantur, iudicij futuri. nam præsens alienatione non mutatur.

VIII. De receptis qui arbitrium receperunt, vt sententiam dicant.

A Magistratibus transit ad iudices, ac primum de iudicibus compromissarijs sermonem instituit. Receptum, est compromissum pecunię certæ. De receptis igitur, id est, de compromissarijs. Verūm, quia satis nō est duos compromittere in aliquem, nisi & is consentiat, arbitriumq; recipiat quod defertur communi recepto partium, ideo subijcit: Qui arbitrium receperunt. Et sequitur, vt sententiam dicant, præcipuus est finis huius tituli, vt compellantur qui recepti sunt, quique in se arbitrium receperunt, officio suscepto perfungi. Perfunguntur, si dicant sententiam. Et sententiam vocat, quæ non est per omnia sententia. l. quid ergo. §. ex compromisso. De his qui not. infam. Porro arbiter, ne quid præterea desideres, est disceptator electus ex compromisso partium, qui disceptandæ inter eos causæ officium in se recipit.

IX. Nauta, caupones, stabularij, vt recepta restituant.

VT. titulo de receptis qui arbitrium receperunt hic subderetur, quāuis alieno & quasi deserto loco, homonymia

monymia fecit. nam vtroque agitur de actione de recepto. Sed illa est ex stipulatione, ista ex eo quod etiam sine stipulatione nauæ, caupones, stabularij saluum fore receperunt, quod negotij genus à deposito separatur, propterea quod ex recepto custodiæ in plus tenentur illi, quàm depositarij. Potuisset eadem ratione subijci veter actio receptitia, in cuius locum cessit hodiè actio constitutæ pecuniæ. Hæ actiones sunt ex contractu. Sed agitur etiam in l.vlti. de alia actione quasi ex maleficio, qua hidem tenentur de damno quod in nauï, aut caupona, aut stabulo factum est ab his quos ibi habuerunt, non etiam à vectoribus vel viatoribus. Sed & seruorum suorum nomine noxæ dedendo liberantur, quod non ita contingit in illa quæ nascitur ex recepto. Sed & in illa factum vectorum aut viatorum venit.

DIGESTORVM PARS SECVND A, LIB. V.

TIT. I. *De iudicijs & vbi quisque agere vel conueniri debeat.*

A Iudicibus compromissarijs transit ad iudices ordinarios, id est qui ex ordine dantur à magistratibus. nam & qui dent iudices, quique dentur hic titulus exequitur, & quod sit cuique forum competens, quo iure ordinario in cum iudex dari & accipi possit. Et est iudicium disceptatio quæ fit ab eo quem magistratus causæ disceptatorem partibus dedit. Vel, vt arbitrium, officium quæue munus arbitri, ita iudicium, officium iudicis: & iudex vir bonus disceptandæ rei causa datus. Sanè Theophilo in §. quodam. De act. titulus de iudicijs, quem citat, est titulus de officio iudicis. Et est iudicij initium litis contestatio, finis sententia siue ius, ex quo etiam nomen.

II. *De inofficioso testamento.*

A Iudicibus transit etiã congruenter ad actiones quibus iudices addicuntur. & quia actionum aliæ sunt vindicationes, aliæ cõditiones, & rursus quæ sunt vindicationes aliæ de vniuersitate, aliæ de rebus singulis, incipit à vindicationibus quæ sunt de vniuersitate, id est à petitionibus hæreditatũ. nam actio quæ hoc titulũ proponitur est petitio hereditatis, quæ ex causa inofficiosi testamenti datur, l. 20. hoc tit. l. si quis filium C. eo. l. 3. C. de pet. here. l. pen. infra, de bon. poss. con. tab. Quæ titulo sequenti, petitio hereditatis quæ ex alijs causis datur, veluti iniusti, aut irriti aut falsi testamenti, vel ex causa intestati & quæ ex causa inofficiosi testamenti, ideo proprio titulo, quia pleraq; propria habet, veluti vt detur in eum qui iusto titulo possidet, & vt rescissoria sit, & vt quasi vindictæ persecutionem habeat, l. 1. §. sed si puta. D. si quid in fraud. pat. (qua de causa etiã accusatio appellatur) nec tamen communi titulo, id est, sequenti abstinetur ea, vt constat ex l. 6. & 32. Porrò inofficiosum testamentum est, quòd liberis vel parētibus immeritò exheredatis nõ ex officio pietatis factum videtur. qua ex causa exheredatis datur petitio hereditatis.

III. De hereditatis petitione.

Post petitionem hereditatis de inofficioso testamento, generalis proponitur petitio hereditatis, id est, vindicatio assis qui ad nos iure aliquo pertinet, sed ea actione continentur etiam quæ nunquam hereditatis fuerunt, vt pretia rerum veditarum, & pecuniæ exactæ à debitoribus, & ideo mista est actio.

IIII. Si pars hereditatis petatur.

Superior titulus est de assis, hac de parte. nam & si pars hereditatis petatur, actionem daturum se prætor pollicetur. Dat verò prætor actiones tam suas, quam ciuiles.

V. De possessoria hereditatis petitione.

Superiores actiones heredibus competunt, sequentes his qui non sunt heredes, sed similes heredibus,

20 PARATITLA IN LIBROS
vt bonorum possessoribus hoc titulo, exceptis Carbonianis, l. 3. §. missum. de Carb. ed. ex quo possessorij etiam actionibus nomen.

VI. De fideicommissaria hereditatis petitione.

ET hoc titulo fideicommissarijs, quibus ex S. C. Trebelliano restituta est hereditas, nam & hi heredes imitantur.

LIBER VI. TITVL. I.

De rei vindicatione.

POST vindicationem hereditatis, aut velut hereditatis, subiicitur vindicatio rei singularis. Verbum, Rei, significat rei proprietatem. Rei vindicatio igitur est proprietatis adfertio. Rem vindicare, sua esse adferere. Et omnes vindicationes ex 12. tabu. & vindicationes in re ipsa, veluti in fundo ipso presenti, vel in gleba quasi in fundo, potius quam rei vel fundi, quae de causa secundum XII. rectius dicuntur in re vel in rem actiones, sicut vindicationes possessionis, id est, interdicta vti possideris, vel vtrubi, in ipsa possessione, l. 1. §. inter, in fin. vti possid.

II. De Publiciana in rem actione.

REI vindicatio civilis, de qua superiore titulo actum est, proprietario competit. Sed habet etiam rationem praetor eorum qui proprietatis similes sunt, eisque dat vindicationem non minus quam proprietarijs, cuius generis sunt bonae fidei possessores, quibus amissa possessione datur Publiciana in rem actio, a Publicio praetore primum in edicto proposita, fictitia actio, & de possessoria hereditaris petitio. & vt breuiter definiam, Publiciana actio est utilis, siue praetoria vindicatio, quae amissa possessione datur ei qui a non domino rem traditam ex iusta causa adquirendi dominij bona fide accepit, nec dum vsucipit.

III. *Si ager vectigalis, id est emphyteuticarius petatur.*

EIusdem generis sunt emphyteuticarij, nam & hi propriarios imitantur, eisq̄ue perinde ac propriarijs prætor accomodat in rem actionem, quæ actio vectigalis siue de fundo vectigali dicitur alijs locis, & his ferè verbis proposita à prætore est: *Si ager vectigalis petatur causa cognita iudicium dabo.* Hoc tituli adiecta est interpretatio, ne quis acciperet agrum vectigalem pro stipendiario aut tributario, sicut in alijs auctoribus. nam in iure ager vectigalis, semper est ager emphyteuticarius. Et ager emphyteuticarius, quem dominus in perpetuum, vel in plures annos transtulit in alium ea lege, vt id melius cultiusq̄; redderet, constituta pensione certa: & nomen à culturæ subtiliore parte, insitione.

LIB. VII. DIGESTORVM

TIT. I. *De usufructu, & quemadmodum quis utatur fruatur.*

POST vindicationes rerum corporaliũ, quæ non possessori dantur, quia dicturus est de vindicationibus rerum incorporalium, id est, seruiturum, quæ etiam possessori dantur, & seruitutes aliæ sunt personarũ, alię rerum, incipit à seruitutibus personarum, id est, quibus prædia personis seruiunt. ex his est usufructus, qui definitur statim initio tituli, & quibus in rebus quousq̄que modis constituatur, & fructuarij ius omne, & vt in tituli inscriptione additur, quemadmodum utatur fruatur: nam ad modũ dirigimus fructuarij ius magis quàm ad qualitatem vtendi, l. 9. in fin.

I I. *De usufructu ad crescendo.*

Persequitur quem coepit tractatum de usufructu, datq̄ue specialem titulum de usufructu ad crescendo. De
D domi-

dominio adcrefcendo agitur in titulis de heredib. inftit. & De adquir. hered. & de leg. & fideic. Est autem ius adcrefcendi, ius retinendæ vel nancifcendæ partis eius, qui non concurrit, vel qui concurrere defijt. Et ius quidem retinendæ partis eius qui non concurrit, id eft, ius legati integrum nec deminutum concurfu alterius, tam in proprietate, quàm in vfufructu locum habet. Ius nancifcendæ partis eius qui concurrere defijt, quod proprius videtur effe ius adcrefcendi, in vfufructu tantum. Sed & illa accommodari potèft in vfufructu. nã cum vfufructus quotidie cõftituatur & legetur, retineo potius quàm nancifcor partem eius qui hodie non concurrit, licet concurrerit heri. igitur vtrobiq; ius adcrefcendi eft ius retinendæ partis eius qui non concurrit. Vel, ius legati integrum nec deminutum per collegatarij concurfum. Vel, ius non decrefcendi, id enim dicitur adcrefcere, q̃ decreferet concurrente altero. Et rectè vulgò interpretantur, adcrefcit, id eft non minuitur vel non decrefcit. nam & contra, non minuitur, id eft adcrefcit, l. 10. De lega. 3. Eit & alia differentia quod fructuario adcrefcit etiam amittenti partem fuam, non proprietario. Perperã additur tertia, ex specie l. 1. §. 1. in qua proculdubio Iulianus à Celso in l. 20. de leg. 2. diffentit.

III. Quando dies vfufructus legati cedat.

EST & in ceffione legati longè alia ratio vfufructus, quàm proprietatis. nam vfufructus dies cedit ab adita hereditate, proprietatis iure veteri à morte teftatoris iure nouo ex apertis tabulis, iure nouiffimo vt iur. etc. ri. Diem legati cedere cum dicimus, significamus, p̃ft eum diem moriente legatario, legatum transmitti in heredem eius. Potuit addi, *vel vſus*, vt titulo ſeq. quod non potuit præcedenti.

III. Quibus modis vfufructus vel vſus amittitur.

VSUSFRUCTUS amittitur capitis deminutione, morte, tempore, rei mutatione, non vtendo, ceffione in iure, do-

re, dominij acquisitione: quibus tamen omnibus modis proprietas non amittitur.

V. De usufructu earum rerum quæ usu consumuntur, vel minuuntur.

HOc titulo ostenditur, nullam esse rem, quæ non cadat in usufructus legatum, vel stipulationem, vt l. usufructu. Ad leg. Falc. nam ex S. C. remedio cautionis etiam earum rerum quarum abusus est, non usus, usufructus constituitur.

VI. Si usufructus petetur, vel ad alium pertinere negetur.

HOc titulo de usufructu duæ ponuntur actiones, Confessoria quæ ei competit qui sibi usum fructum adserit, Et contraria negatiua, quæ domino qui negat rem suam alij per usum fr. feruire. De proprietate nulla prodita est contraria actio negatoria, vtraq; est in rem actio sed confessoria sola, usufructus vindicatio.

VII. De operis seruorum.

Vsum fructum imitantur operæ seruorū, & ab eo quoque absunt, distantque plurimum. nec enim amittuntur quibus modis usufructus amitti solet, capitis deminutione, non vtendo, morte; & amittuntur usufrucatione serui, qua tamen usufructus non amittitur, & indiuiduæ sunt, usufructus diuiduus, & cedunt ex die petitionis, non vt usufructus ex die aditæ hereditatis. Nō igitur per omnia usum fructum imitantur. idemq; dici operis quorumcunque animalium quid verat, vcluti veteris iumentorum.

VIII. De usu & habitatione.

Exposita est vna seruitus personarū, usufructus. hoc titulo explicatur altera, usus. hæc indiuidua, illa diuidua. qua ratione forsitan operæ seruorum, quæ & indiuiduæ sunt, ad usum magis quam ad usum fructū accedunt, l. 5. sup. tit. prox. nam fructus qui in eis esse dicitur, non talis est, qualis qui in usufructu, quia nō ex per-

ſpectatur eius cui debetur, ſed ex perſona eius in cuius operis conſiſtit, cuius generis opinor etiam eſſe fructū conſtitutum ſine uſu, vt l. 14. §. vlt. hoc tit. l. 3. tit. ſequ. Vuſum quoque imitatur habitatio, niſi quod capitis minutione, & non vtendo non amittitur, & ex re ipſa quę habitationem debet, etiā ſpectatur magis quā ex perſona cui debetur, vt operę ſeruorum, vt fructus ſine uſu.

IX. Vuſufructuarius quemadmodum

caueat.

HIc titulus communis eſt uſui & uſufructui, & ſimilibus quę retulimus ſuprà, vt caueat qui hæc iura habet ſe uſurum boni viri arbitrato, & amiſſo vel finito iure ſuo poſſeſſionem domino reſtituturum. Cautio prætoria.

LIB. VIII. DIGESTORVM.

TIT. I. De ſeruitutibus.

ASeruitutibus perſonarum, tranſit ad ſeruitutes prædiorum, quę intelliguntur ſemper, quoties ſeruitutum nomen ſimpliciter uſurpatur, ea ſunt iura quibus prædia alia alijs ſubiiciuntur. Vel, conditiones quibus ius vnius prædij minuitur, augetur alterius. Vel, iura quę quis in alieno prædio prædij ſui nomine impoſita habet. Et quibus modis conſtituantur, hoc titulo declarantur.

II. De ſeruitutibus prædiorum vrbanoꝝ.

PRædia alia ſunt vrbana, alia ruſtica, quę diſtingui inuicem qualitate & genere uſus, vt familiam & ſuppellectilem potius, quā loco verius eſt. Vrbana ſeruitutes, quęque ſunt earum propria, hoc titulo explicantur.

III. De ſeruitutibus prædiorum ruſticoꝝ.

QUę verò ſunt propria ſeruitutum ruſticarum, & earum ſpecies, differentiæ, iura, hoc titulo continentur.

tur. Et nonnunquam personis eas, non prædijs concedi, vt iter, quod tum dicitur ius transeundi, l. pater. de ser. leg. l. damnas. §. i. de vsufr. leg. vt pecoris ad aquam appulsus, l. 4. vt aquæductus, l. 37.

*IIII. Communia prædiorum tam vrbano-
rum quàm rusticorum.*

QVæ communia tam vrbano-
rum prædiorum, quàm
rusticorum, & seruitutum eorum sunt, explican-
tur hoc titulo, exempli gratia, vt seruitutem adquirere
non possit, nisi qui prædium habet, vt duorum prædio-
rum dominus vnum tradendo, possit alterum alterius
seruum facere, vt qui partem prædij tradit, nõ possit ser-
uitutem imponere, vt eadem seruitus pluribus separa-
tim cedi possit, vt legari per damnationem qualiscunq;
seruitus possit.

*V. Si seruitus vindicetur, vel ad alium
pertinere negetur.*

VT de vsufructu, ita de iure prædiorum duæ actiones
sunt, Cõfessoria, id est, vindicatio seruitutis, & Ne-
gatoria quæ seruitutem negat, libertatem adserit. Legi-
timæ actiones, l. sciendum. de operis noui nuntiatione.
Et aliæ figura verborum confessoria, veluti ius esse æ-
des altius tollere iure naturali, vi ipsa negatoria, aliæ vi
& verbis confessoria, veluti ius esse ædes altius tollere
iure impositio, vel ire agere. Rursus aliæ negatoria
figura verborum, vi ipsa confessoria, veluti non esse ius
altius tollere, aliæ negatoria tam verbis quàm potesta-
te, veluti ius non esse, ire agere.

*VI. Quemadmodum seruitutes
amittuntur.*

SEd non etiam quibus modis vsufructus interit, &
seruitutes. nam confusione tantum intereunt, id est,
adquisitione dominij vtriusque prædij, & non vtendo,
sive vsucapione libertatis, & cessione.

PARATITLA IN LIBROS
LIB. IX. DIGESTORVM.

TIT. I. *Si quadrupes pauperiem
fecisse dicatur.*

VINDICATIONIBVS actiones noxales subiectæ sunt, nō malè. nam & hæ sicut vindicationes dominis solis dantur iure directo, itemq; aduersus dominos, vt plerisq; videatur hæ earū formulæ inserta verba, *Propter illum seruum tuum, aut, propter quadrupedem illam tuam* l. pen. de nox. act. & sicut vindicatur, ita acturo iudicio noxali datur actio ad exhibendum, l. 3. §. si quis noxali, l. de eo. §. sæpius. ad exhib. cum & noxium ducturus forsitan actor & habiturus sit. Et hoc titulo primū proponitur de pauperie quadrupedum actio noxalis ex 12. tab. id est, de damno dato sine iniuria (neq; enim animal rationis expers, iniuriam fecisse videtur) cuius ex formula hæc verba sunt in l. 1. §. cum arietes. *Aut noxā sarcire, aut in noxam dedere oportere.* In noxam dedere, est animal tradere viuum. Morte enim extinguitur actio noxalis, & inde l. 7. de nox. act. *Si noxius viuat.* Noxam sarcire, est damnum soluere, damnum præstare, vt ad XII. Seruius Sulpitius interpretatur.

II. Ad legem Aquiliam.

Titulus superior est de damno sine iniuria dato, hic de damno iniuria dato, qua de re fuit etiam domino actio ex 12. Tabu. l. quæcunque, de obliga. & action. Hodie est ex lege Aquilia. Ciuilis vtraq;, l. si heres institutus, §. 1. Ad S. C. Trebel. & noxalis etiã ex delictis reruorum. Primū caput legis Aquiliæ est de occiso homine vel pecude. Tertiū est de vsto, fracto, rupto. Secundū quod in desuetudinem abiit, videtur fuisse de quauis alia ratione damni dati, etiam si non fuerit læsa res nostra, sed intercepta nobis fortè vtilitas quædam, vt aduersus piscatorem socium à Plinio proditum est li. 9. naturalis historiae, qui Anthiam cõciliatorem capturæ & ducem

ducem cœperat, cum is in macello agnitus esset à socio cuius iniuria erat, damni dati editam formulã condemnatumque, æstimata lite 10. libris. Cõstat enim socium socio teneri lege Aquilia, l. 47. Pro soc.

III. De his qui effuderint vel deiecerint.

DAmni dati species vna grauius hoc titulo coercetur, quàm soleant cætera damna ex superiore. nam si quid, quã vulgò iter fit vel consistitur, deiectum vel effusum sit, ex quo damnum datum sit alteri, in eum qui ibi habitauerit vnde deiectum vel effusum est, in duplum datur actio, etiam si ipse non deiecerit vel effuderit, atq; etiam si inficiatus non erit, cum ex superiore non teneatur nisi qui damnũ fecerit ipse, nec in duplũ nisi inficiator. Si liber homo ex eare occisus, vel si ei nocitum sit, est etiam ex hoc titulo grauior actio quàm ex superiore, & popularis: & antequàm damnum datũ sit æquẽ popularis est in eum actio qui quid positum habet cuius casus nocere cui potest, & ex vtraque causa actio noxalis. Deniq; post titulum generalem De actiõe legis Aquilia, specialis in hoc titulo proponitur actio legis Aquiliae. Sic appellatur l. 5. §. Cũ autem. quia in factum prætoria quæ hic proponitur, accommodata est ad legem Aquiliam. & in iure frequens est, vt legis Aquiliae actio dicatur etiam quæ ad eam legem accommodata est, siue ciuilis, siue prætoria in factum.

IIII. De noxalibus actionibus.

Post noxales actiones de pauperie, & de dãno, datur generalis titulus de omnibus noxalibus actionibus, (fuiſſet enim immensum atque etiam alienum omnes enumerare) quarũ definitionem tradit, l. i. dum ait, *quarum actionum vis hæc est*, &c. vt Cicero definitionem legis, dum ait, legis hanc esse vim, scitum & iussum in omnes. Et magistratus, dum ait, magistratus hanc esse vim, vt præsit præscribatq; recta & vtilia & coniuncta cum legib. Vis autem earum actionum hæc est, ne mulretur dominus vltra deditiõem noxæ, si dedere malit: quæ facultas ei lege 12. tab. tribuitur.

PARATITLA IN LIBROS
LIB. X. DIGESTORVM.

TIT. I. *Finium regundorum.*

CVR vindicationibus subiectę sint actiones noxales dixi iam suprā. Cur modò subijciātur militæ actiones, dicere necesse non habeo. id enim satis nomen ipsum admonet, quod significat eas esse tam pro rei vindicatione, quàm in personam. Ex his prima est actio Finium regundorum, quæ inter confines redditur de agrorum finibus regundis, id est, vt Græci interpretantur, περιῶρων ἰουυτῶων, nam inest huic actioni etiam petitio rei, & hoc est quod ait l. 3. C. cod. hanc actionem cohærere proprietatis controuersię, & Apulcius in causa finali de proprietate contendit.

II. *Familie erciscundæ.*

SECUNDA actio mista est actio familie erciscundæ, siue iudicium diuisionis, quod redditur inter coheredes similesve personas. Familie nomine significatur res vel pecunia hereditaria, non hereditas, non nomina. nã hereditas non potest diuidi, l. 8. de rei vindic. & nomina ipso iure sunt diuisa inter coheredes. Eriscundæ, est diuidendę, vt Eriscundi Stoici Seruio in 3. Aeneid. medię sententię auctores & quasi diuisores. tantundem potest Ciendæ & Ciscundæ verbum, vt non aberrarim fortè si in Eriscūdę diuiserim Er & Ciscūdæ, vt Festus & Donatus, ercū & citum, ercū pro hereditate, citū p diuisione, nam & glossis antiquis, Ciendæ, διαρσμένως. Et, eres vel ereditas scribitur interdum Flo. vt erus in titulo ad legem Aquiliam, & illo Turpilij loco, *Id. 5.* scire istic solent ne eis minores noxias, erum si fortè quas galiolas vini tango.

III. *Communi diuidundo.*

TERTIA actio mista est Communi diuidundo simillima superiori, vt societas hereditati simillima et maxime gemina est. Vtraq; mista, duplex, legitima, bonæ fidei

fidei, perpetua, quasi ex contractu, de diuisione, & idem in vtraque officium iudicis. redditur hæc etiam inter coheredes, sicut inter alios quoscunque socios. Sed hoc plus est in actione familiæ eriscundæ, quod veniunt in eam etiam res non communes, & non est de re vna, & non iteratur nisi ex magna causa: hanc verò Græci Rhetores vocant τὸ ἐῖς δ αἰτητῶν ἀίρεσις.

IIII. *Ad exhibendum.*

Mistis actionibus adiungitur actio ad exhibendum, quia & si in personam sit non etiam pro rei vindicatione, est tamen propter rei vindicationem. agitur enim primum, vt res exhibeatur, deinde res exhibita vindicatur. Præparatoria igitur est vindicationis, vindicatio directâ & principalis actio: neque tamen notat personam, sed rem. nec enim intendit verbi gratia, L. Titium dare oportere, sed in rem exhibendam generaliter concipitur. & inde insolita appellatio, Ad exhibendum, quia in rem scribitur, quæ vel tantundem valet, ac si diceret, De exhibendo, vt Ad legem Iuliam, id est, de lege Iulia, Ad municipales, id est, de municipalibus.

LIB. XI. DIGESTORVM.

TIT. I. *De interrogationibus in iure faciendis
& interrogatorijs actionibus.*

Plerumque euenit vt qui alias noxali actione tenebatur, ex responso suo obligetur suo nomine in solidum, vt si interrogatus an seruus suus esset, quadrupes sua esset, prætori falsò responderit suam non esse, l. 1. §. interdum. Si quadr. paup. fec. dic. qui quidem §. statim coniungendus est cum l. 7. huius tit. quæ est ex eodem libro, vt intelligatur è conuerso eum qui alias nec noxali iudicio tenebatur, teneri, Si responderit suam pecudem vel suum seruū esse. quæ ita vera sunt, si serui alicuius, non si liberi hominis nomine responderit. l. 13. & 14. hoc tit. Sunt & pleraque alia in hoc titu-

lo de noxalibus actionibus : vt sanè videatur hic postremus liber secundæ partis, quasi supplementum eorum quæ ab initio partis huius huc vsque tractata sunt, eoq; fit, quantum opinor, vt tituli huius libri non sint certa lege colligati inuicem, quia scilicet nō eundem omnes tractatum respiciunt, sed hic, verbi gratia, tractatum de noxalibus actionibus, sequens tractatum de mistis, tertius legem Aquiliam. Porro quæ ex responso datur actio, interrogatoria dicitur actio, vt quæ ex confessio in eum qui vltiō confessus est de intentione actoris, confessoria, neutra est propria actio quedam. interrogatoria sanè quasi ex contractu datur pro quo pulsabitur is qui respondit, l. de ætate. §. qui interrogatus hoc titulo. vt quæ in eum datur qui se debitoris heredē esse respondit, est interrogatoria actio, Si certum petetur: quæ in eum, qui seruū suū esse, interrogatoria noxalis: quæ in eum, qui prædium suū esse vel se possidere aut nō possidere, actio damni infecti vel missio in possessionem. nam ex his ferè causis duntaxat in iure interrogationes fiunt ante iudiciū acceptū, intentionis actoris formandæ & instruendæ causa. quod non ita fit in iudicijs in rem, l. in speciali. De rei vind. l. cogi. C. de petit. heredit. & desijt etiam hodiè fieri in certis omnibus. *In iure*, id est, ἐν βήματι, vt Græci hoc loco interpretantur idem significat, in iudicio, vt & in tractatu de cautione in iudicio sisti. Sed augetur significatio, l. 4. hoc tit. vt idem sit, si quis alio loco quam pro tribunali interrogetur.

II. De quibus rebus ad eundem iudicem eatur.

Hic titulus respicit ad duplices & mistas actiones, vt vnum iudicem habeant, sicut mutux petitiones, l. 22 De iudic. Potest etiam accommodari ad noxales. nā quæcunq; pluribus vel in plures competunt, de eis plerumq; omnes ad eundem iudicem eunt, vt si plures vindicent dominium serui, vel vnus dominiū alter vsum fructum, l. cognitio. l. si pariter. De lib. cau. vel si plures

tutelæ teneantur, l. 5. C. arbit. tut. aut si certum putetur plures conrei. Nou. 99. Quintilianus I II. Priuata iudicia sæpè vnum iudicem habere solent, nec aliæ species erunt, etiam si vnus à duobus duntaxat eandem rem atque ex eadem causa petet, aut duo ab vno, aut plures à pluribus, quod accidere in hereditarijs litibus interim scimus, quia quamuis in multis personis, causa tamen vna est, nisi condicio personarum quæstiones variauerit.

III. De seruo corrupto.

Hic vero titulus respicit ad legem Aquiliam, quando quidem specialis in eo proponitur actio legis Aquiliæ siue in factum iure prætorio cõparata ad exemplum legis Aquiliæ, vt de actione de deiectis & effusis diximus supra: & longè quidem grauior quàm soleat esse directa. nam etiam in confitentem in duplum, l. 5. §. hæc actio. hoc titu. & famosa est actio, l. nec quicquã. D. pro soc. l. 6. De obf. par. præst. quia personæ dolum malum notat. & præterea non tantum de corrupto, sed etiam de recepto, & sub disiunctione proponitur hoc modo, *Quod seruum meum receperis aut corruperis*, vt, Ope, aut consilio. nam alterutrum probare sufficit.

IIII. De fugitiuis.

Post generalem titulum de seruo corrupto, notatur duæ species corrupendorum seruorum, si sua serie fugere, si alea ludere, l. 26. De Iniurijs. & ex priori specie de fugitiuis additur, cum qui recepit & celauit fugitiuum, teneri furti, quod vtique verum est & si obtentu sit, vt ex Sabino Gellius refert. Si recepit tantum abscondendi causa, ex superiore titulo tenetur. Si recepit & requisitum celauit lucrificandi animo, furti. Additur etiam S. C. De requirendis fugitiuis.

V. De aleatoribus.

Ad posteriorem speciem corrupendi serui, iungitur in susceptorem aleatorum pœna, vt supra in susceptorem fugitiuorum. & item actio in eum qui alea ludè de
causa

causa vim intulerit, & alia in eum qui aleæ vicerit. Alea est tesserarum, talorum, vel scriptorum ludus, turrucula, fritillus.

VI. Si mensor falsum modum dixerit.

HVnc verò dicam respicere ad titulum Finium regundorum, in quo iudicio adhiberi plerumq; agrimensor solet, l. 8. fin. reg. l. 1. in pr. l. 3. §. idem Pompo. hoc tit. & si falsum modum renuntiauerit, & ex hoc edictò tenetur in id quod interest.

VII. De religiosis & sumptibus funerum, & vt funus ducere liceat.

Hic titulus respicit ad rei vindicationem, in cuius tractatu proditum est de locis religiosis nõ esse in rem actionē. l. in rem. §. 1. l. quæ religiosis. De rei vindic. Hoc verò titulo definitur quæ sint loca religiosa, qui faciant locum religiosum, & qua actione teneatur qui in alienum locum mortuum intulit. Proponitur etiam hoc titulo actio funeraria, quæ imitatur actionem negotiorum gestorum, si quis aliquem suis sumptibus funerauerit, nisi quasi heredis negotium gerens hoc egerit, quo casu est actio negotiorum gestorum. alias similis tantum negotiorum gestorum actioni funeraria, quia negotium quod quis pro defuncto gessit funerando eum suis sumptibus, eius non fuit cum is moreretur. Quod additur in hoc titulo, vt funus ducere liceat, non tam pertinet ad actionem in factum, qua tenetur qui prohibuit inferri mortuum ossave mortui in eum locum quo in ius inferendi fuit, quam ad edictum D. Seueri, quod proponitur l. 38.

VIII. De mortuo inferendo & sepulchro ædificando.

Licet, vt diximus, de locis religiosis non sit in re actio, est tamen interdictum prohibitorium de mortuo inferendo, quod veluti proprietatis causam continet, l. sunt personæ. sup. tit. prox. l. 2. §. quædam. De interd. atque

que etiam de loco nondum religioso competit. Actio in factum, de qua diximus superiore titulo, ei datur qui prohibitus mortuum inferre quo ius erat, alio inferre coactus est. Hoc interdictum ei, qui statim vult in locum suum inferre, ne prohibeatur. Aliud etiam interdictum prohibitorium, de sepulchro ædificando vel reficiendo, quasi proprietatis causam continet: quia domino loci solummodò competit.

DIGESTORVM PARS

TERTIA. LIB. XII.

*TIT. I. De rebus creditis si certum petetur,
& de condictione.*

A Vindicationibus transit ad condictiones: è quibus duæ hoc titulo proponuntur. Vna est certi condictio quæ datur in eum cui res vel pecunia certa credita est, id est, qui corpus vel quantitatem certam debet. Non adijcitur, quæ ex causa. In eum igitur qui rem vel pecuniam certam debet quacunque ex causa proinde generalis non specialis certi condictio, quæ in hoc titulo dicitur, Actio si certum petetur de rebus creditis, vel De rebus creditis si certum petetur (nihil enim refert hoc an illo modo traduxeris verba) ut in Codice Theodosij specialis actio Si certum petetur de chirographis, & alia: Si certum petetur de suffragiis, quæ orationis forma significatur actio à primis verbis edicti, Si certum petetur, proposita vel sub titulo De rebus creditis, vel sub titulo De chirographis, vel sub titulo De suffragiis. Distincta enim erant edicta titulis. Altera est Condictio ex mutuo, de qua præcipue hoc titulo tractatur (nam & creditum proprie est mutuum) & his verbis significatur, **ET DE CONDICTIONE.** Quamuis enim omnis formula qua intendimus dari oportere, condictio sit, ea tamen quia ex mutui causa intendimus dari oportere, hoc proprio signa-
ta no.

ta nomine est, vt refertur in Institutionibus statim initio tituli, Quibus mod. re contr. oblig. & §. item is cui. de obligat. quæ quasi ex cont. & Græci definiunt conditionem τὸν ἀπακτικὸν λόγον τῷ δικεῖα δ' ἀγεία. Mutuum aut, est creditum quantitatis datæ ea lege vt eadem ipsa quantitas reddatur in genere, non in specie eadem. Non est illud omittendum, sub hoc titulo edixisse prætorem de commodato & pignore separatim, quia & si crediti appellatione hi contractus contineantur (est enim creditum omnis actus, quem alienam fidem sequuti instituimus) nō tamen continentur actione Si certum petetur, id est, certi conditione, quia nemo rem suam condicit, & conditio plerumque in iure formula illa est, Si pareret dare oportere, quæ latius nonnunquam pro qualibet actione in personam. Pigneratitia igitur, & commodati, & depositi conditiones non sunt, quia possessionem naturalem reuocant, l. videamus. §. si possessionē, De vsur. id est, non dari sed restitui oportere intendunt. Sed neque ex horum contractuum causa conditio cōpetit. quam ob rem, meo iudicio, prætor hoc edicto eos separauit à cæteris, sub hac tamen exceptione, nisi dolo malo vel depositum, vel commodatum, vel pignus inficiaretur qui accepisset, l. 4. §. res. hoc titu. l. si quis inficiatus, §. vlt. deposti. Denique ex his intelligimus, hoc titulo proponi nobis duas conditiones tantum, non etiam, vt quidam existimant, comprehendere eo vniuersam partem tertiam Digestorum. nec sanè vlli sunt tituli tales in Digestis.

II. De iureiurando siue voluntario, siue necessario, siue iudiciali.

QVia iusiurandum frequentius datur de pecunijs creditis, vt non malè dicatur à Laberio emplastrum æris alieni: ideo post titulum de conditione ex mutuo, hic datur. Et est iusiurandum, vt Aristoteles definit, μετὰ θείας παραλήψεως φάσις ἀναπόδεικτος, vt Clemens Alexandrinus, ὁμολογία καθ' ὁρισμὸν μετὰ παρα-

παρακλητικῆς δέσας, vt Cicero, adfirmatio sancta. & eius genera tria. Iudiciale quòd à iudice defertur. Voluntarium, quòd à parte defertur in iudicio, vel extra iudiciũ. Necessarium, quòd pars cui delatum est refert delatori. Hæ tres appellationes Triboniani esse videntur.

III. De in litem iurando.

I Vsiurandum in litem est, quod à iudice defertur actori eius rei quæ in iudicium deducta est æstimandæ causa. & defertur plerunque ob dolum vel contumaciam aduersarij, ne in potestate eius sit per fraudem ab inuito domino rem iusto pretio comparare. Actor enim iurato licet facere pretium etiam iniustum, nec in omnibus iudicijs passim, sed vt lex prætorve, aut princeps iudici permiserit.

IIII. De conditione causa data, causa non secuta.

C ONDICTIO ex mutuo, vt dixi, traxit ad se tractatum de iure iurando. Nunc ordine persequitur alias conditionum species. Proposita hoc titulo appellatio hæc est, *Causa data causa non secuta*, sumpta à verbis legis, vt per eam repetantur, scilicet causa data, id est, sub causa, vt est scriptum l. penultima, hoc titul. quod Græci, ἐπὶ τῇ συνθήκῃ, si ea causa secuta non sit. Causa do, quod do vt Romam eas. Causa non sequitur, si non Romam eas. eadem dicitur etiam cōdictio ob causam, vel cōdictio ob rem dati re non secuta, similis cōditioni ex mutuo, vel potius cōdictio ex promutuo. quid enim aliud est quod ob rem datur, quam prorogatio siue cōditio in antecessum? Omnis autem prorogatio promutuum.

V. De conditione ob turpem vel iniustam causam.

S Vperior titulus est de cōditione ob causam honestam vt datur omnimodo causa non secuta, vt non detur causa secuta. Hic verò titulus est de conditione ob turpem causam, vt detur etiã causa secuta si solius accipientis

entis turpitude versetur, vt nō detur si solius dantis, ve si vtriusque. Est & de condictione ob iniustam causam. In hac, causa pro principio accipitur, vt si quid detur ex stipulatione per vim extorta. In illa pro fine, vt si quid detur vt contingat aliquid quod sit contrabonos mores.

VI. De condictione indebiti.

CONDITIONO quoque indebiti est ex promutuo. nam & indebiti solutio, quasi mutui datio, l. 5. §. is quoque. De obligat. & act. Sed non datur nisi ei qui per errorem soluit.

VII. De condictione sine causa.

CONCURRET hæc conditio cum superioribus, & nunquam sola competit, vt in specie l. 2. si fullo amissis vestimentis domino ex locato conuentus pretiū soluerit. nam nec indebitum per errorem dedit, nec sub causa, nec ex iniusta causa, & vestimentis à domino repertis, fulloni sola superest conditio sine causa, quod iam videatur nulla fuisse causa dandi. quod & addi opinor posse ad speciem de promutuo, l. sed addes. §. si quis cū. Locati.

LIB. XIII. DIGESTORVM.

TIT. I. De condictione furtiua.

DOMINO non datur conditio nisi ex causa furtiua. quod odio furum introductum est. quia in rem vel ad exhibendum non tenentur vt fures, sed vt possessores, l. 12. §. de furt. Condictione vt fures, atq; ideo re perempta in ea non distinguitur, fuerit res peritura apud dominum necne, sicut nec in actione Quod metus causa, & interdicto Vnde vi, & Quod vi aut clam, quæ tamen distinctio in alijs actionibus admittitur. Sed exemplo furis domino etiam permissum est cōdicere prædoni, & coniugi qui quæve res amouit in matrimonio vel diuor-

diuortij causa, & inficiatori, & generaliter cuilibet ex iniusta causa possidenti quasi proximo furi. Ceterę conditiones non dominis dantur, videlicet si agatur certi, non si agatur incerti. Hęc soli domino, æquę si agatur certi, non si incerti.

II. De conditione ex lege.

Condictio ex lege competit si lex quę obligationē introduxit non eiderit aliud genus actionis, vt cōdictio ex lege Iulia, l. dotalem. l. si verò. & sequ. Solut. mat. Condictio ex lege Cincia, l. 21. de donat.;

III. De conditione triticaria.

Longè alia ratio conditionis Triticarię & conditionis certi, licet descendat vtraque ex ead. m. causa, nam per conditionem Triticariã petuntur omnes res certę vel incertę, præter pecuniã numeratam. Per conditionem certi, id est, Si certum petetur, res omnes certę & pecunia numerata, nõ res incorporales siue incertę. nam hęc actio est stricta, id est seruit in ea iudex scripturę contractus & petitioni actoris, sui arbitrij impos. Triticaria arbitraria est, quia æstimat in ea iudex rem arbitrio suo quę petitur habita ratione loci & tēporis. Datur ergo eius rei quę petitur æstimadę causa. porrò æstimationem recipiunt res omnes, præter pecuniam numeratam. nam æstimat ipsa res ceteras non æstimatur, aut saltē non indiget æstimatore, cū sit eius æstimatio constans & certa. ea re pecunia numerata in conditionem triticariam non cadit. Ceterę res omnes cadunt quę pondere vel mensura constant, mobiles vel immobilię, corporales vel incorporales, & fundi siue proprietates debeatur fortē ex testamento vel ex stipulatione, siue emphyteusis, & res, etiam sua ex causis quib. rem suã dominus condicere potest, quod ita enumeratis varijs generibus rerum Ulpianus exequitur, l. 1. propterea quod dubitari poterat, an tot res complecteretur condictio quę nomen à tritico habet. Sed inditum est nomen tale casu quodam, vt Stephanus Græcus inter-

pres ait, quia in antiqua formula huiusce conditionis, quoties scilicet sua cuique actioni constituta erat formula, tritici fiebat mentio, propterea quod qui hanc actionem sibi dari prius postulauerat, fortè ei res erat de aestimando tritico. & ne quis me hoc adfingere putet, & quòd etiam sit notatu valdè dignum (nec dum enim sciebamus quæ appellatio quæve actio hæc esset) proponā ipsa Græcorū verba, *ἰσέορ δὲ ὦρ φήσι ὁ στέφανος ἐν ταῖς παλαιαῖς ἀπογραφαῖς οὕτω λέγεται τριτικιαρίος, ἐπειδὴ ἐν τῇ κατὰ τὸ παλαιὰ πολιτευσάμενος αὐτῷ φόρμυλα, τρίτικι ἐνέκειτο μνήμη. ὁ δὲ λέγει τοῖς τοῖς ἐσίμ. ἐν τῇ παλαιᾷ φόρμυλα καὶ τῶν τύπων αὐτῶν ἐν ἡλικίᾳ τῆ ἀρχῆς ἐτυπώθη πρὸς τῶν νομικῶν, μνήμη γέγραπτε τριτικλή γουσίτς, τυχὸν ἐν ἀγούτος τινὸς σίτον αὐτοῦ διαφέροντα καὶ ἐχέρτινὰ πρὸς τὸν νόμον, καὶ πρὸς ὁ τοῖς τοῖς φάκτον τυπωθέντος τοῦ τριτικιαρίος κοινδικίς.*

IIII. *De eo quod certo loco dari oportet.*

Iungitur conditioni arbitrarie, alia conditio arbitraria ex mutuo etiam, vel ex stipulatione, vel ex testamento, vel ex constituto, qua scilicet quod certo loco dari debuit alio loco petitur facta commemoratio-
ne eius loci quo dari debuit. In hanc cadit pecunia numerata, quæ non cadit in triticariam. quia in triticaria aestimatur quanti res fuerit eo die vel loco quo dari debuit. In hac verò aestimatur quanti interfit eo die vel loco dari quo dari debuit. & cadit etiam in nummum. Id quod interest.

V. *De pecunia constituta.*

Tradita est ratio superiore titulo qua id quod debetur, alio die vel loco petatur rectè, quā quo dari debuit. Traditur alia hoc titulo, Si quis id egerit cum debitore ut alio die vel loco constitueret se soluturū. nam ut Labeo dicebat, propter has potissimū pecunias quæ
non-

nondum peti possunt, putà moram iniiciente die vel loco, constituta inducta sunt, l. 3. §. vlti. l. 4. & 5. hoc tit. Fiunt consensu nudo, non verbis, nec tamen pacta sunt nuda, sed contractus. quia recepta imitantur quæ fuere contractus, è quibus actio receptitia, sicut ex his actio constitutoria. nam nec alia ratione precarium numeratur inter contractus. l. cōtractus. De reg. iur. quam quod sit simile commodato. fiunt etiam constituta pro alio. Et breuiter, constitutum est cōuentio, qua quis respondet citra stipulationē soluturum se quod ipse vel alius debet. quo genere priorem obligationem non nouari constat. l. 3. § in eum. de adm. rer. ciuil.

V I. Commodati vel contra.

DICTUM est de condictiōibus quæ aliud nomen nō habent strictis aut arbitrarijs, quæq; vel ex contractibus dantur vt condictio certi, cōdictio triticaria, condictio ex mutuo, condictio ex stipulatione, vel ex bono & æquo quasi ex mutuo, vt condictio indebiti, Ob rem dati, Sine causa, vel ex lege, vt de qua actum titulo secūdo, vel odio reorum, vt cōdictio furtiua. Ab hoc titulo incipit tractare de condictiōibus alijs maximè bonæ fidei quæ ex contractibus nascuntur, & quæ proprium nomen habent, siue dari oportere intēdatur, siue præstari, restitui, reddi, vel alio modo. nec enim omnibus actionibus vna est formula semper, Dare aut facere oportere, §. 1. Insti. de act. ac primum de commodato duplex actio hoc titulo proponitur, Directa & Contraria. Commodatum est quasi mutuum ad vsum, vt retro mutuum quasi cōmodatum ad abusum. nam promissa siue communia hæc nomina sunt, Commodatum & Mutuū, l. Item legato. §. 1. de leg. 3. l. quæ situm. §. si quis eodem. de instr. leg. & vt Græcis χρῆσις, vtrumque contractum demōstrat, ita & Latinis, commodare. l. 1. C. Theo. Quod iussu. quod tamen Tribonianus maluit mutare in proprium, mutuum dare, vel quo vulgus vtitur, præstare. l. vltim. C. quod cum eo, &c. Vel, commodatum est cōuentio qua res gratis

vtenda datur ad tempus finem modumve certū, ea lege vt eadem ipsa reddatur. Verbum gratis, separat à locatione. Verbum ad tempus à precario. Verba, ea lege, à mutuo, quæ etiā si non addideris, perfecta definitio est. nam & alijs separatur à mutuo satis. Directa commodati actio est, quæ datur ei qui commodauit, rei suæ recipiendæ causâ, qua ex causâ nō est condictio certi nisi quid do'o malo admissum sit, vt dixi huius partis titu. 1. Cōtraria est quæ datur ei qui commodatum accepit. varijs ex causis, quæ hoc titulo proponuntur, vt indemnitati eius consulatur. qua ex re etiam condictio competit. Directæ siue rectæ inde nomen, quod principalis sit. domino enim competit aut possessori. Contrariæ, quod quasi ex opposito respiciat directam, siue agatur vltro siue contra. & in iure contrariæ actiones his articulis significantur, contrâ, ex diuerso, ex contrario. l. 2. l. vlt. De neg. gest. l. si pignori. Fam. ercisc. vt actio negatoria, quæ & contraria dicitur, hoc articulo, Contra. in §. æquè. De act. Vltro autem moueri dicuntur, si sine directâ moueantur, vt d. l. si pignori. l. seruus meus. Mād. l. sed an vltro. De neg. gest. l. si is qui rem. De fur. nectamen ideo minus contrariæ appellantur.

VII. De Pigneraticia actione vel contra.

DE pignore etiam non est condictio, si directo agatur, nisi quid dolō admissum sit, sed si contrario iudicio agatur, concurrat sanè cum eo condictio. Pignus est conuentio qua quid supponitur vel deponitur propter alterius obligationis fidem & adimplendæ rei debitæ vinculum. Quæ vero de pignore dato recuperando domino, id est debitori redditur actio soluta. Cui pecunia, directâ est actio. Quæ creditori, contraria, si fortè necessarias impensas fecerit in rem pignoratam, vel si debitor rem alienam dederit pignori, vel ex alia iusta causa.

TIT. I. De exercitoria actione.

Oepit quidem tractare de actionibus que ex singulis cōtractibus nascuntur, sed priusquam progrediatur vterius, vult se absoluerè his quæ ex aliorum contractibus in nos instituuntur, mox rediturus ad eas quæ nos tenent ex nostro contractu. Et ex illis prima quæ datur exercitoria actio est, qua in solidum tenetur exercitor nauis ex contractu magistri, quem naui imposuit, vel ex contractu eius quem magister ab exercitore præpositus imposuit, & eius tantum rei nomine, in quam imposuit. Seruanda enim est lex præpositionis. Hæc actio accessoria est, sed conueniri etiam exercitor potest directa conditione quasi ex suo contractu, §. vltim. Instit. quod cum eo, &c. Exercitor est nauclerus, qui nauem exercet. Magister veluti institutor exercitoris, Græcè πῆλοδς.

I I. De lege Rhodia, de iactu.

INstitutus de nautis sermo titulo superiore, impulit conditores iuris subdere leges nauticas, & eam maxime quæ vult iacturam factam laborante naue sarciri omnium contributione quorum interfuit iacturam fieri, vel eo maxime quod possint eo nomine agere vectores cum magistro nauis, & consequenter cum exercitore. Leges nauticas dicimus, quas Rodij condiderunt, quorum disciplinam naualem, & vt Strabo loquitur, *ἰννομίαν*, admirabilem omnes populi, libenter etiam Romanus imitabatur.

I I I. De institoria actione.

EXercitoria nomen habet ab eo qui præposuit, quia non potuit à magistro formari elegans. Institoria ab eo qui præpositus est tabernæ scilicet aut mēsæ, aut cui libet alij negotiationi, ex cuius contractu habitio eius rei gratia cui præpositus est perinde obligatur in solidum,

is qui præposuit, atque exercitor nauis ex contractu magistri. Sed hic etiã ex negotio quod gessit magister magistri, quod non est similiter admissum in eo qui institorem præposuit. Cæterùm vtriusq; actionis eadem est ratio. quia is qui contrahit cum magistro vel cum institute fidem eius qui præposuit sequi videtur, sed aliquanto maior in magistro propter nauigandi necessitatem. quamobrem ex vtraque causa etiã domino quasi principali reo condici posse verum est.

IIII. De tributoria actione.

EXercitoria & institoria dantur etiam ex contractu liberorum hominum, vel alienorum seruorũ qui nec bona fide seruiebant nobis. Tributoria non nisi bona fide seruiebant. & illæ, quia præposuimus naui aut tabernæ mercique nostræ, hæc verò cum non præposuimus. in merce peculiari scilicet, non nostra, hac sola ratione quod scientibus nobis & patientibus vel volentibus negotietur in ea filiusfam. vel seruus proprietate noster aut vsu aut fructu, vel liber homo aut seruus alienus quæ bona fide possidemus. & præterea illæ nos in solidum obligant: hæc mercem peculiarem quodque eo nomine receptum est partitur, si quid etiam nobis debeat inter nos & creditores mercis, sine priuilegio deductiõis, quod tamen actione de peculio nobis seruari solet, vel potius hæc actio iniquam partitionem emendat. nam ex hoc edicto res ita geritur. Postulantibus creditoribus mercis, dominus cui etiam seruus debet aliquid, distribuit mercem peculiarem inter se & creditores pro rata portione. hoc enim edicto domino distributio permittitur: permittitur, inquam, non iniungitur. nam dominus hanc molestiam subire nolit, à prætore datur arbitrio mercibus distribuendis, l. 7. hoc tit. Ceterùm si dominus susceperit distribuendæ mercis officium, & dolo malo iniquam partitionem fecerit, integrum sibi fortè debitum deducens, vel plus sibi quam ferat ratio debiti sui quamque creditoribus attribuens, hac actione ad æquam tributionem reuocatur. nec enim sciëntia sola do-
minum

minum huic actioni subijcit, sed solus, id est iniqua diuisio, l. 3. §. penult. & vlt. l. 4. l. 5. in prin. l. 7. l. 8. l. vlt. hoc titulo, l. 3. Quan ex fac. tut. §. introduxit. Instit. quod cum eo, &c. Denique actio tributoria, correctio est inique tributionis mercium peculiarium à parte vel domino facte dolo malo inter eum & alios mercium creditores, in quibus filiusfamil. vel seruus negotiabatur sciente eo. Etiam illud ad horum titulorum discrimina destinanda facit, quod ex hoc titulo in tributum vocatur dominus etiam si contractum sit cum institore mercis peculiaris, id est quem seruus præposuit qui sciente domino negotiatur in ea, ex titulo de institoria actione dominus non tenetur si contractum sit cum eo quem institor præposuit. Item quod ex hoc titulo etiam si volente domino seruus in merce peculiari negotiatus sit, non tenetur dominus in solidum, sed fert partem debiti sui pro rata, ex titulo de exercitoria actione tenetur in solidum si volente domino nauem exercuerit, propter vtilitatem nauigantium. id. em in filio & similibus.

V. Quod cum eo qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur.

VERBA EDICTI HEC SUNT, quo ex negotio gesto cum filio fam. vel seruo nostro dominij aut vsus aut vsusf. iure, vel cum libero homine aut seruo alieno quem bona fide seruorum numero habemus, non etiam, yt ex edicto de exercitoria & de institoria actione, cū libero homine vel seruo alieno qui nobis bona fide non serui, datur in nos actiones tres, De peculio, De in rem verso, Quod iussu, in seruum non datur actio, in filiumfam. est a. in solidum, si emancipatione soluitur obligatio quia capite minuitur: restituitur vtilis ex edicto de capite minutis in solidum nisi causa cognita æquum prætori videtur in id tantum restitui quod facere potest. Finge postulari actionem eius rei nomine quam filiusfamil. gessit, statim atque per emancipationem propriam familiam habere cœpit, importuna petitio est nisi eius tempo-

ris nomine quod fuit ante emancipationē, ea moderate pro modo facultatum eius. possint esse nulla, possint esse tenues, vt si peculium, emancipato non concesserit pater, vel si peculium, & nihil præterea. Solebat cōcedi aliquid, l. vt liberis, in fin. C. de collat. l. 2. & vlti. C. de emanc. lib. Ceterum eius temporis quod est post emancipationem directa & insolidum actio est, licet negotiū ceperit ante emancipationem, l. 4. §. 1. l. 11. De tut. & rat. dist. Eadem verò æquitas interuenit, si filiusfam. morte patris sui iuris effectus ex modica parte institut⁹ vel exheredatus sit, vel si paterna hereditate abstinuerit, itē si aliàs sui iuris effect⁹ sit, veluti sacerdotio vel dignitate, vel deportatione patris, quibus modis in eū actio perseuerat eadē, nec necessaria est restitutio in integrū, quia capite non minuitur, item si in adoptionē datus sit, deinde pater adoptiuus decesserit. sic lego l. 2. nec enim recidit in potestatem patris naturalis, sed remanere intelligitur in familia adoptiui, l. vtrum, de bon. poss. cōtr. tab. licet sui iuris effectus. Ex diuerso hisdem casib. actio filio dabitur quā pater omisit quantum in ipso fuit, l. 17. §. vlt. De iniurijs, & hæc pertinent ad interpretationem edicti quod primum sub hoc titulo propositum est.

VI, De S. C. Macedoniano.

Alias edicti partes, earumve diffusio rem tractationē differt tantisper, dum priori parti quā exposuimus superiore titulo de eo quod filiusfam. cōtraxerunt, vt sui iuris effecti in quantum facere possunt condemnentur, adijciat exceptionē creditæ pecuniæ, qua ex causa nec si postea sui iuris effecti sunt vllatenus exiguntur. quod Senatus introduxit odio Macedonis fœneratoris, cuius erat filiusfamil. credere tacito fœnore, sub tunica, vt dicitur, & sinu, & similibus quicunque talia nomina sectarentur, in perniciem parentum simul ac liberorum. Seneca quodam loco, quasdam pecunias de quibus ius creditori nō dicitur, deberi, sed non exigi. harum numero sunt pecuniæ creditæ filiofam. quare eleganter Vlp. in l. 3. credere filiofam. esse perdere.

TIT. I. De peculio.

Persequitur modo alias edicti partes, quod propo-
fuerat superioris libri titulo quinto, & de peculio
actionem in primis, qua tenemur ex negotio ge-
sto à seruo vel filiofam. vel alijs personis quas enumera-
uimus eodem titulo, si ignorantibus nobis negotiati
sint in merce peculiari, vel etiam si scientibus nobis ex-
tra mercem negotium aliquod gesserint. nam si in mer-
ce peculiari negotiati sint scientibus nobis, didicimus
iam ante propter necessitatem commerciorū receptum
esse, vt vltra peculium teneamur, deducta tantum ex
merce peculiari cōtingente nobis portione, nō integra
debiti quātitate, vt planè sit hac ratione separāda actio
de peculio ab actione de peculiari merce, quę tributoria
dicitur. In hac non deducitur omne id quod debetur do-
mino naturaliter. in illa, qua de agitur hoc titulo, totum
deducitur. Quinimò peculium ita definitur, naturale pa-
trimonium filiofam. vel seruo, aut quasi seruo suo à
patre vel domino seorsim à suis rationibus cōstitutum
deducto inde si quid patri vel domino, vel subiectis ei
personis naturaliter debetur, & contra naturam peculi
est, si legetur non deducto ære dominico, l. 6. §. 1. de pecu.
leg.

II. Quando peculio actio annalis est.

Perpetua est actio de peculio quamdiu peculium ma-
net. Annuā, extincto peculio, ita tamen vt non ex die
quo peculium extinctum est annus numeretur, sed ex
dies qui potuit, vt in specie l. 1. §. annus, hoc titu. & l. 2. De
tut. & rat. dist. Extinguitur, si seruus fiat liber, vel filiof-
fam. sui iuris, vel si moriatur, vel si seruus alienetur, vel
si finiatur vsus aut vsusfructus serui. Extinguitur etiam
ademptione, & nuda voluntate patris vel domini, licet
non constituatur nuda voluntate. Sed si ademit dolo
malo, perpetua est, si sine dolo, extinguitur etiam omni
modo actio de peculio.

III. De in rem verso.

Actio de in rem verso adiectio est actionis de peculi-
 vel si non est de peculio actio, cōpetit de in rem ver-
 so, cum id quod filius fa. vel seruus gessit, redactum est
 in patrimonium patris vel domini. Sed hoc ita, si filius
 principaliter gerens negotium patris, eaq; mente vt pa-
 trem sibi obligaret, locupletiozem eum fecerit. ex hac
 enim causa patrem sibi obligat naturaliter, & hæc obli-
 gatio imputatur in peculium, ex quo efficitur, si suppe-
 rat actio de peculio inesse etiam ei de in rem verso, vel
 hænc solam superesse, si illa deficiat. Quod si suum prin-
 cipaliter negotium gerens filius locupletiozem patrem
 fecerit, non est de in rē verso actio vel adiectio vlla, quia
 nec pater filio obligatur eo nomine.

III. Quod iussu.

Qua ratione exercitoria & institoria, eadem & quod
 iussu actio, siue de iussu, vt scriptum est l. vlt. in so-
 lidum datur, sed non ex cōtractu liberorum hominum
 qui nobis bona fide aut conditionis cuiusdā iure nō ser-
 uiunt, non ex contractu seruorum alienorū, licet ex ho-
 rum etiam contractu illæ competant. Enimuerò condi-
 ci ei qui iussit, potest, etiam si sciens cum liberis homini-
 bus non institoribus suis contrahi iusserit, l. vlt. Pro so-
 cio. vt non sit mirum si etiam condici ei potest qui cum
 subiectis iuri suo personis contrahi iussit, quive instito-
 rem aut magistrum nauis præposuit. Ceteræ actiones
 honorariæ, Tributoria, De peculio, de in rem verso, non
 competunt in solidum, nec ex earū causa cōdici potest

LIB. XVI. DIGESTORVM

TIT. I. Ad S.C. Velleianum.

AD S.C. Macedonianum diximus suprā ex Se-
 neca, quasdam pecunias deberi, non exigi,
 & ex harum numero esse datas filiisfam. cō-
 tra S.C. Macedonianum. Videtur non longo
 patiq; sequi hic titulus, vt his adnectat etiā

datas

Datas mulieribus contra S. C. Velleianum alij credituris scilicet vel ab eo qui alij crediturus erat, quo genere pro alio videntur intercedere. Sed & qualiscunq; alia intercessio sit, ei S. C. occurrit, ne mulieres teneat. Intercessio est, quoquo modo recipiat alienam obligationem veterem aut nouam. Et S. C. quidem Macedon. factum est in pœnam creditorum, Velleian. in gratiam mulierum. & illud longè superiùs. Ex duobus enim reis stipulandi, si vnus scierit, alter nescierit, ex causa S. C. Macedoniani vnus scientia alteri nocet, & creditor effectu ipso ius crediti amittit, & Macedoniana exceptio non parit conditionem indebiti, & Macedoniano filiusfam. renuntiare non potest, quod tamen omne longè aliter se habet ex S. C. Velleiano.

II. De compensationibus.

EX eodem numero sunt pecuniæ, quibus obstat compensatio. nam & ipso iure constat eam fieri, ex omni causa, & parere conditionem indebiti. Cõpensatio est per æris sui computationem ab ære alieno liberatio.

III. Depositi, vel contra.

Redit ad eam quã instituerat de singulis cõtractibus recensitionem actionum, & quibus cœperat, commodato scilicet, & pignori depositum adnectit simile negotium in eo, quod ex huius etiam causa conditio non competit, nisi ex inficiatione quæ proxima furto est, vt non abs re nominatim admoneatur, & depositi & commodati fideiussorem accipi posse, l. 2. De fideiuf. & liberationem rectè legari ei qui depositi tenetur, vel commodati, vel pigneraticia, vel condictione furtiua, l. 3. §. 1. De lib. leg. quia scilicet videbatur res nostra propriè non deberi nobis quam vindicare possumus, & quã dari oportere non intendimus rectè nisi furis odio. Deposito est conuentio gratis custodiendę rei quę traditur sub fide restituendi. Et directa actio quę darur ei qui tradidit. Contraria quæ ei qui custodiam recepit, & ex causa contraria non nego quin possit esse conditio.

LIB. XVII. DIGESTORVM.

TIT. I. *Mandati vel contra.*

QUOD à mandati actionibus nouum librum ordiatur, laudo. nam eę ex consensu, superiores ex re ipsa initium obligationi præbent. Ex harum causa condictio competit, non ex illarum: & eiusdem conditionis sunt quæ sequuntur, Pro socio, Empti venditi, Locati conducti. nam & ex consensu nascuntur, & concurrunt cum eis condictio. Cohærent digestaque sunt omnia arte mirabili, nec tam ingenio Triboniani, quàm Iuliani, Hermogeniani, & veterum prudentum, quorum ille vestigia secutus est, & qui aliam desiderant vel comminiscuntur artem, nã quam illi sunt ineptissimi, & imperitissimi: nam neque quid ais sit sciunt, neque artem Digestorum aut principia certa iuris vlla perceperunt vnquam, suaues tamen ad ridendi materiam. Porro mandatum est conuentio, qua roganti fides datur, procurandi aliquid sine mercede. Et directa actio domino negotij datur, Contraria procuratori.

I I. *Pro socio.*

ACTIO pro socio ex vtroque latere est directa, non ex vno directa, ex altero contraria vt superiores, quia res cõmunis est omnium æquo iure & pari, nec potior vnus socij ratio quam alterius, & nominis ratio ex formula, *Quod pro socio communiter ve gestum est.* l. 65. §. si post. hoc tit. in qua disunctio pro subdisiunctio accipitur quando quidem de cõmuniter gesto separata actio non est, & ad hanc formulam respicit etiam differentia societatis & communiter gesti exposita, l. 31. & seqq. hoc tit. Societas est contractus, qui ex consensu duorum pluriumve communionem inducit inter eos. Vel, Communio pro indiuiso consensu contracta. Vel, Communio nis consensio inter aliquos. Vel, Damni & lucri, ex consensu facta communicatio honesta & iusta. Adde, honesta & iusta, vt excludam societatem flagitiosæ rei, & le-

ninam, vel quam aliam communitatem iniustam. Peragitur solo consensu. & quod ait l.4. re & verbis. re, id est tacito consensu rebus in commune collatis. verbis, id est expresso consensu sine stipulatione, vt Gaius interpretatur in Institutionibus. Re & verbis duo sunt genera contrahendi inter præsentés, & ideo mox additur d.l.4. vel inter absentes coiri societatem posse. quod etiam fit duobus modis, per nuntium, id est epistola viua, vel per epistolam, id est nuntio tacito. Quid enim epistola: Tacitus nuncius, inquit Epictetus. Non notabo discrimina quæ sint iudicio societatis cum actione communi diuidendo, quæ mista est, & non famosa, atque etiam quasi ex contractu, hæc mera personalis, famosa, & ex contractu tantum, quia cognosci cetera possunt ex l.1. Com. diui & l.43. hoc tit.

LIB. XVIII. DIGESTORVM.

TIT. I. *De contrahenda emptione & de pactis inter emptorem & venditorem compositis, & quæ res venire non possunt.*

UNGIOR tractatus de emptione & venditione proprium librum huic contractui dicauit, qui etiam cum videretur nimium excrefcere & superari materia, reiectæ sunt actiones ex empto vendito in librum sequentem. Emptio est cõuentio nuda qua id agitur, vt rei tradēde dominium in accipientem trāseat dato certo pretio. Contrahitur enim consensu solo intercedente re & pretio. Nec si id agatur, ne dominium transeat, emptio & venditio intelligitur, l. pen. §. vltim. quamuis etiam consistat in re aliena. Et vērò pacta possunt adijci varia, quæ tamen quam intersit ex continenti an ex interuallo adijciantur, & emptioni detrahant an adijciant, hoc titulo explicatur. Item enumerantur res quarum commercium

PARATITLA IN LIBROS
cium non est, veluti venena mala, feruus qui est in furga ea quæ ædibus iuncta sunt, ædes sacræ, & quæ in vsu publico sunt.

II. De in diem addictione.

IN diem additio pactio vna est emptionis venditionis; quæ res penes emptorem collocatur hac lege, nisi quis intra diem certum supra adiecerit, quæ in auctio- nibus hastæ frequens est: & additionis quoque verbū auctio- nibus tantum propriè conuenit. Detracta hac pactio- ne, post additionem adiectio non admittitur, nisi fauore fisci intra legitima tempora.

III. De lege Commissoria.

LEX commissoria est alia pactio emptionis & venditionis, qua id agitur vt si in diem statutum emptor pretium non soluerit, & venditor rem venisse nolit, res nec vendita nec alienata sit. hæc pactio veteribus fiducia dicebatur, cùm faciebant nexum mancipiumque. Lex hodiè dicitur communi nomine omnibus pactio- nibus quæ legem contractui dant: & commissoria, quod qui in eam committit, in vniuersam venditionem com- mittat, si quidem velit venditor totam venditionem haberi pro infecta. Lex est pactio quæ contractui adijci- tur ex continenti.

III. De hereditate vel actione vendita.

NON solum res corporales emi & venire possunt, sed etiam res incorporales, vt hæreditas, vel nomina siue actiones, quibus verbis quid venditum intelligatur, quidq; alterum alteri ex hac causa præstare oporteat, & stipulationes emptæ ac venditæ hereditati- ce titulus explicat, quas nullas interponi corporibus ven- ditis moris non est. Item vendita hereditate nō tenetur venditor de euietione, sed neque vendito nomine, quia vt exigi aliquid possit venditor præstare non debet. Et hæc igitur cùm sint propria in his rebus. non mirum si proprius sit eis titulus adsignatus.

V. *De rescindenda venditione, & quando liceat
ab emptione discedere.*

Rescinditur venditio sententia magistratus, si res fisco obligata minore pretio veniat quā debita summa, quamve res ipsa sit, debitore offerente summam integram, l. penul. hoc tit. l. 3. C. de iur. fis. vel ipso iure lege adiecta in ipso contractu, veluti lege commissoria. Rescinditur etiam ipso iure si postea contrario consensu ab ea discedatur. quod utique licet, si res sit integra, id est si neque res secuta neque pretium solutum sit. nam si res non sit integra, mutuus consensus nihil facit, nisi omnia restituantur in pristinum statum.

VI. *De periculo & commodo rei
vendite.*

In hoc titulo ostenditur cuius sit periculum vel commodum rei vendite, emptoris an venditoris, qua in re frequentiores definitiones eæ sunt, Post perfectam venditionem omne rei periculum & commodum ad emptorem pertinere præter periculum evictionis, Ante perfectam venditionem pertinere ad venditorē. & rursus post moram ad venditorem, ante moram ad emptorem. Et periculi nomine triplicem casum significamus, Si res pereat, si deterior fiat, si evincatur: qui omnes interdum respiciunt vnum, emptorem puta & venditorē, interdum hic emptorem, ille venditorē, vt si pendente conditione res intereat, hic casus respicit venditorē, si deterior fiat, emptorem.

VII. *De seruis exportandis, vel si ita mancipium venierit, vt manumittatur
vel contra.*

Pactiones hoc titulo enarrantur, quæ in seruatorū venditionibus adijci solent. vna hæc est, vt servus exportetur, id est, vt ne ea vrbe vel prouincia moretur, qua venit, vt Dioni, & Aeliano, & Demostheni est vendere, ἐπὶ ἑξωγῶν, qua ex causa si legi non parcatur, vel
seruus

seruus in fiscum redigitur, vel venditori in eum manus iniectio est. Altera est, vt manumittatur, quam si non expleat emptor, repræsentatur libertas Constitutione Marci & Commodi: vel huic contraria, ne manumittatur, quæ pactio efficit ne manumisso ab emptore libertas competat. Hærent eæ leges seruis venditis magis quàm emptoribus dicuntur.

LIB. XIX. DIGESTORVM.

TIT. I. De actionibus empti & venditi.

VT societatis, cui contractui statim adiuncta est emptio venditio, ita empti & venditi actiones ciuiles, vtrò citroq; directæ sunt, & empti datur emptori, venditi venditori. Quid in vtramque deducatur, hic titulus copiosissimè declarat.

II. Locati conducti.

Locatio cōductio est negotium ἀντίστροφον emptioni & venditioni, quia proximum & simile adeò vt emptionis venditionis & pretij verbo promiscuè vtamur etiam in locatione conductione & mercede. Et est locatio cōductio, conuentio nuda fruendi faciendive aliquid certa mercede. Locator, qui dat aliquid fruendum vel faciendum. Conductor qui accipit. Et locatori datur actio locati, conductori conducti vtraque directæ.

III. De Aestimatoria.

Contractus etiam de quo agitur hoc titulo, similis est emptioni & venditioni, quia id agitur vt sciam, & æstimationē quā indicasti soluā, aut si non possim vendere vt eādē ipsam restituam, sed possim nec vendere nec restituere, nempè mihi retinere, & æstimationē solūere. quo genere ipse videbor emisse. Sed non est huic contractui proprium nomen, sicut locationi, quod etiam vt diximus emptioni simile negotiū est. ideoque nec proprio nomine prædita actio quæ ex hoc
contra-

contractu datur, sed actio præscriptis verbis, quæ tamē propriam nacta est æstimatoriæ appellationem, quod fit de re quæ æstimata vendenda data est.

III. De rerum permutatione.

ET permutationem quoque nemo ambigit simile negotium esse emptioni & venditioni, adeo ut promiscuè utamur permutandi verbo in emptione, & emendi in permutatione, quod non tamen ita fit in locatione. nam utimur quidem in ea emendi & vendendi verbo, sed non contra. At permutatio re contrahitur, emptio nudo cōsensu. Et est permutatio contractus quo res datur, ut alia res accipiatur. Vel, negotium quod ita geritur, *Do ut des. Vel, rerum dominij mutatio inuicem facta.* Ex eo non est propria quædam actio, sed præscriptis verbis, ut ex superiore, quia nec proprium permutationis nomen, cum omnis penè contractus constet veluti permutatione quadam. Quapropter ut Arist. medium arrogantia dicit carere nomine, licet alio loco scribat veritatem esse medium arrogantis, propterea quod veritatis nomen latius patet, ita rectè dicemus negotium, *do ut des* carere nomine, licet permutatio appelletur.

V. De præscriptis verbis, & in factum actionibus.

SPECIALIA dedit titulos de actione præscriptis verbis æstimatoria, & de eâ quæ ex permutatione oritur, quia ex his duabus causis actio præscriptis verbis bonæ fidei est, ex ceteris stricta. Hic igitur titulus est potissimū de ceteris actionibus præscriptis verbis, quæ sunt strictæ. Et ut ipsam definiamus summam, actio præscriptis verbis est actio in factum civilis, quæ nascitur ex contractibus qui non appellantur proprio nomine. Vel, conditio incerti, quæ datur ex contractibus incertis, quales multi proponuntur in hoc titulo. Civilis actio dicitur, quæ tamen non directæ, sed utilis est, id est, comparata ad exemplum directarum, quæ ex his contractibus sunt qui suo nomine designantur. Et conditio incerti, quia

F id quod

id quod interest persequitur, & præscriptis verbis quasi τῶν προγεγραμμένων συμφέρονων, vt Græci interpretantur, rectè, quia ex conventionibus tantum datur, quæ scilicet alio nomine non appellantur, similes tamen sunt ciuilibus quæ suum nomen habent. & in factum, quia quod nomine non possunt exprimere negotium, id rei gestæ enarratione declarant citra formulæ solemnitatem vltimam, l. cum mota, C. de transact. l. i. C. de reuoc. ijs quæ in fraudem credit. Nec tamen omnis actio in factum præscriptis verbis, non in factum ciuiles accomodate legi Aquiliæ, vel alij, non in factum prætorix, quæ significatur posteriori parte huius rubric. *Et in factum actionibus.* quæ non ex contractibus datur, sicut præscriptis verbis; sed ex multis alijs varijsque causis.

DIGESTORVM PARS

QVARTA. LIB. XX.

TIT. I. De pignoribus & hypothecis, & qualiter ea contrahantur, & de pactis eorum.

Expositis ordine omnibus ferè actionib⁹ quæ ex contractibus nascuntur, resumit ex eis contractibus aliquos, vt quædam quæ restabant exequatur ad eisdem contractus pertinentia. ac primum quidem pignus, vt pigneraticijs actionibus expositis superiori parte, adiungat hypothecariam. nam hic sanè liber ad hypothecariã actionem proprie pertinet. Si paret conuenisse, vt ea res mihi pignori esset, nec solutam mihi esse pecuniam, neque restitueretur aut pecunia solueretur, condemna eum iudex. hæc ferè est hypothecaria formula, quæ & pigneraticia dicitur, & Quasi Seruiana, & utilis Seruiana, & utilis actio, & Seruiana. Alia igitur est pigneraticia bonæ fidei, & in personam, quæ principaliter debitori competit in creditorem, & ecôtrario creditori in debitorem, si quid habeat

habeat quod debitori pignoris causa reputare possit, de quibus actum est in tertia parte Digestorum. Alia est pigneraticia arbitraria & in rem, quæ creditori competit in quemlibet possessorem, & quæ frequentius hypothecaria dicitur. & ne quis vel hanc quereretur non debuisset dissociari ab illa, vel debuisset, Iustinianus scribit, neque hanc multum ab illa distare, neque abhorrere illius vicinitatem. Esse enim aliam alij æmulam, quæ verba statim sic interpretatur, ambabus circa easdem res penè idem studium esse, in Constitutionibus de auctoritate Digestorum. namque rem petunt ambæ pignori obligatam. sed pigneraticia per repetitionem, hypothecaria per vindicationem. Pignus propriè est contractus quare aliqua traditur creditori, propter crediti restituendi fidem. Hypotheca est pactio nuda, qua iure honorario à debitore obligatur aliquid in erediti vicem. Pignus ergo re contrahitur, Hypotheca pacto nudo. Et duo sunt denique genera pignoris, quorum vno possessio transfertur in creditorem, altero non item. & de utroque recuperando, si fortè hypothecæ possessionem nactus sit creditor, soluta omni pecunia, pigneraticia actiones sunt, De utroque vindicando, hypothecaria formula. Pacta autem earum varia exponuntur hoc titulo, ut creditor fructus pignorum percipiat vsurarum loco, quæ pactio proprio nomine dicitur Antichresis, ut creditori pignus videri liceat cessante debitore, ut iure emptoris creditor pignus possideat iusto pretio, si ad diem pecunia soluta non sit, & alia quædam.

II. In quibus causis pignus vel hypotheca tacitè contrahitur.

Hypotheca vel manifestaria, vel tacita est. quia per pactum contrahitur, & pactum etiam tacito consensu fit, itemque inter absentes, qua de causa etiam hypotheca propter contractum aliquem inter absentes contrahitur rectè, l. 23. sup. tit. prox. Et tacitè quidem, id est silentio & iusta præsumptione hypotheca in his cau-

sis contrahitur. in pecunia credita ob restitutionem ædificij. namque eo nomine tacitè intelligitur ædificium creditori esse pignori. Et in conductionibus prædiorum vrbanoꝝ vel rusticorum. nam pro mercede ædium inuecta & illata, pro mercede fundi ibi nata pignori esse videntur. In pignore autem quod re contrahitur etiam tacitæ pactiones inducuntur, veluti tacita antichresis si ager detur pignori, & nihil dicatur de vsuris fortis, vel fructibus pignoris. l. 8. & pignore dato transactionis nomine ex causa tutelæ factæ cum herede pupilli, tacitè videtur conuenisse, vt si fortè rescinderetur eã transactionis etiam nomine tutelæ idem pignus heredi pupilli obligatum esset, l. vlt.

III. Quæ res pignori vel hypothecæ datæ obligari non possunt.

ENumerantur res quedam hoc titulo quæ pignori datæ obligari non possunt, id est, quarum nomine hypothecaria actio non datur, veluti res quarum cõmercium creditor non habet, & res pupilli sine tutoris auctoritate, & res peculiares sine voluntate patris vel domini, si pro alio pignori dentur, ac similiter res mulieris, vel res alterius pro muliere quæ intercessit contra S. C. Velleianum, vel pro filiofamil. qui mutuatus est contra S. C. Macedonianum, & res quæ non sunt in bonis debitoris. Pater quoq; si filium f. pignori dederit, non obligatur, quanuis filium suũ esse possit dicere per vindicationem ex iure Quiritium, l. 3. videtur aberrare à tit. seq. vt l. vlt. supr. Quòd cùm eo, &c. à tit. de instit. act. & aliæ pleræque similiter à suis titulis.

IIII. Qui potiores in pignore vel hypothecæ habentur, & de his qui in priorum creditorum locum succedunt.

IN hoc titulo ostenditur inter hypothecarios creditores exercenda actio hypothecaria, temporis ordinè obseruari, vt scilicet antiquior posteriori præferatur, nisi posterior sit priuilegiarius, qualis est is qui in rem ipsam

sam conseruandam credidit quæ pignori data est, vel cuius pecunia ea res comparata est, vel nisi posterior soluat priori, & locum eius subeat.

V. *De distractione pignorum & hypothecarum.*

Rectè prætulit qui potiores in pignore habeantur, antequam ageret de distractione pignorum. nã iure non distrahit creditor pignus in quo potior est alter, nisi in eius locum successerit. sed neq; aliter vendere pignus potest is qui potior est, quàm ex cõuentione, vel ex iuris necessitate, id est officio iudicis posteriori creditore vel fideiussore debitoris offerente pecuniam, vel etiam ex ipsa rei necessitate, cessante debitore post denũtiationes legitimas. & multum interest ex cõuentione an ex iuris necessitate, propter ius offerendi, l. 2. & 3. hoc tit. multum item lege pignoris an iure communi propter euictionis causam, l. si mandato. §. creditor. supr. mand. Et quod dicimus de pignore, idem & circa hypothecam, l. 7. hoc titu. ad eò vt rectè si ita conceptus titulus, de distractione pignorum & hypothecarum, eademque est ratio conceptionis ceterorum.

VI. *Quibus modis pignus vel hypotheca soluitur.*

Inutilis est hypothecaria actio soluto finitove pignore. Soluitur varijs modis, si solum debitũ sit vel eo nomine satisfactum, si paciscatur creditor ne pecuniã petat, vel ne res pignori sit, si voluntate creditoris pignus alienetur à debitore & alijs quibusdam.

LIB. XXI. DIGESTORVM.

TIT. I. *De ædilio edicto, & redhibitione, & quanti minoris.*

Resumit autem hoc libro cõtractum emptionis & venditionis, vt ciuilibus actionibus empti & venditi expositis lib. 19. adiungat ædilicias, & eas

quæ ex ædilijs stipulationibus dantur nomine euiſti-
onis, quas Iuſtinianus eleganter ait illarum eſſe mini-
ſtras, pedifequas ſiue παρακολυθήματα, vt nō abs re fue-
riat potiùs in cō finio illarū poſitæ, quàm, vt in Codice
& in veteri edicto, reiectæ in vltimā partem ſub titulo
vel tractatu de ſtipulationibus. Sunt autem emptori æ-
diliæ actiones arbitrarie duæ, Redhibitoria, & Aesti-
matoria. Actio redhibitoria venditionem reſcindit in
totum, reddita re vendita, & pretio recepto cæteris que
omnibus reſtitutis in integrum. Aestimatoria reſcin-
dit in partem, ex pretio ſcilicet emptori reddito eo quo
minoris res eſt, qua de cauſa ex formulæ verbis etiā di-
citur Quanti minoris. vel, Quanto minoris emiſſet em-
ptor, videlicet ſi quid ita eſſe ſciſſet, vel Quāto ob id vi-
tium ea res minoris cūm veniret fuerit, vt Quanto plu-
ris in actione venditi, l. Iulianus. §. Per contrarium. De
act. empt. atque etiam in empti. §. Si venditor. & Quan-
to æquius melius, in formula rei vxoriæ. Vtraque actio
datur edicto ædiliū curulium, quibus curæ eſt præci-
puè vt venditionibus omnes fraudes amoueātur, & tri-
plici ex cauſa, ex reticētia, ex dicto promiſſove, & quod
ædilijs ſtipulationibus non caueatur emptori. Ex re-
ticientia, vt ſi venditor morbum vitium veri venditæ,
quod latebat quodque neſciebat emptor, reticuerit. Ex
dicto promiſſove, vt ſi dixerit abeſſe aliquid quod non
abeſt, vel adeſſe quod non adeſt, qua ex cauſa dicitur eſ-
ſe actio aduerſus dictū promiſſumve ſæpè hoc titulo,
& l. quod venditor. de dolo. Et tertia, Quòd non repro-
mittantur emptori ea quæ in rebus vœnalibus edictum
ædiliū repromitteri iubet, veluti Fugitiuum non eſſe,
Rectè ſanum eſſe, Hodie eſſe, bibere rectè poſſe, Habere
licere duplæ ſtipulatione, l. 28. hoc tit. Mirabitur aliquis
cur ædiliæ actiões ex his cauſis inductæ ſint, cūm ſint
civiles ex empto vendito, vt mirari ſimili modo Pom-
ponio contigit in edicto, Nautæ caupones: Cui & ſimi-
li modo atq; Pomponio reſpondetur, inductas ideo vt
innotefceret ædilis curam agere, ne emptores à vœdi to

ribus circumuenirentur. & quia edictum in aliqua parte durius est, quippe cum in duplum condemnatio fiat, nisi arbitrio pateatur, l. 45. hoc titu. & ob id ipsum, meo iudicio, proditum est l. 23. §. si seruus. ædilicias actiones pœnales esse videri ac prætereà dantur in vtrum è mutis cuius maior pars in venditione fuit aut nulla parte minor. l. 44. §. 1. atque etiam in ignorãtem qui scire debuit, l. 1. §. Causa. Ciuilibus non f. condemnatio in duplum nisi euiſtionis nomine, vel iure veteri nisi venditor de modo agri mentitus sit, vt Paulus scribit l. & 11. sententia. vel ex 12. nisi inficietur quæ dixit in faciendõ nexu mancipioque, vt M. Tullius hodiè vno tantum illo casu, euiſtionis nomine. Et pluribus socijs vendentibus in singulos dantur proportionẽ qua socij sunt, d. l. 44. Et in ignorantem non dantur, si rem emptori habere liceat. l. Iulianus. §. 1. de act. empt. At ex diuerso scientem ex reticentia dantur quanti emptoris interfuit nõ decipi, si adhibere nolit, non ædiliçiæ. Idem si redhibere non possit, veluti ob vitium animi. Item ædiliçiæ temporariæ sunt, veluti redhibitoria semestris, æstimatoria annalis, exceptis casibus certis. quæ tẽporum diuisio ex Platõnis politia est, à quo redhibitio, quæ ἀνοσποφὴ est nostris, ἀνογαγὴ dicitur, corruptè vt arbitrator, à Suda ἀνογαγὴ. Ciuiles perpetuæ sunt, l. si dictum. titulo sequenti. In vsu magis fuerunt ædiliçiæ. Cæterũ liberũ est emptori edicto vel iure ciuili vt: & ob id hoc titulo frequens iuris ciuili cum edicto collatio, & actionis ex empto cum redhibitorijs, l. 33. 44. 51. & liberum etiam agere ex superioribus causis redhibitoria vel æstimatoria, l. 18. 38. 31. §. si plures, ad cõ vt tempore finita redhibitoria, supersit æstimatoria emptori. Sed nõ cæ tantum de venditionibus edilis edicto propositæ sint actiones, verum etiam pleræque aliæ, vt in duplum, Si quis qua vulgò iter fit animal aliquod ita habeat vt nocere possit, & nocuerit, l. 40. & sequent. & in quadruplum si quis puerum alienum castrauerit, l. 27. §.

& si puerum. Ad leg. Aquil. secundum lectionem Græcorum, quæ verior est.

II. De euictionibus & duplæ stipulatione.

EVincere plus est quàm vincere, nec enim superare tantum est venditorem & emptorem iudicio vindicationis, sed etiam rem vel possessionem abducere. quæ ex causa regressus est emptori aduersus auctorem, ex stipulatione duplæ, quæ vna est ex ædilijs stipulationibus, l. 5. de verbo. oblig. vel, etiam si omiſsa sit, actione ex empto in duplum pretij & accessionis, vel in simplū & in id quod interest, quanto plurimo auctorem periclitari oportet. quæ tamen ita demùm locum habent, si auctorem laudauerit emptor vt liti subsisteret & defensionem susciperet, quæ denunciatio præſenti & in iure fit hoc modo, *Quando te in iure conspicio, postulo an auctor fias*, & dicitur actio in auctorem, id est in auctorem præſentem, quam re euicta sequuntur auctoritatis siue euictionis actiones ex empto, vel ex stipulatu, *Quod euictionis*, vel *Quod auctoritatis nomine victus es*, nec enim potest defugere auctoritatem vëditor cui denunciatum est vt liti subsisteret. Tractatur etiam hoc titulo de alijs ædilijs stipulationibus, vt verè possis dicere in continuando, vt loquuntur, siue connectendo hoc titulo cum superiori, ædilicio edicto applicatas ædilicias stipulationes.

III. De exceptione rei venditæ & traditæ.

Hic etiam titulus commodissimè applicatur superiori hac ratione, quod concurrat hæc exceptio rei venditæ & traditæ siue exceptio doli ex hac causa, cum actione de euictione, venditore vendicante, nam vel intentio eius eliditur per exceptionem, vel re ablata agitur de euictione, l. 17. sup. tit. prox.

LIB. XXII. DIGESTORVM.

TIT. I. De vsuris & fructibus & causis
& omnibus accessionibus &

mora.

El habita sæpissimè mentio accessionum in ædiliū edicto & in stipulationib. ædilijs, hunc titulum statim adnecti desiderabat, qui tamen posset vsui esse & in superioribus omnibus iudicijs bonæ fidei vel strictis vel arbitrarijs, & quia plerumq; accessionum ratio habetur ex mora, adijcitur altera pars, De mora. Duas itaque facio huius tituli partes, vnam de accessionibus alteram de mora, vt in indice titularum quoque ita compendiosius editus est, *De vsuris & omnibus accessionibus & mora.* Accessionis autem verbum latissimè patet, & comprehendit eius rei quæ in iudicium venit cuiusve nomine actio, petitio, persecutio est appendices, sequelas, consequentias omnes, & vsuras quæ quantitatim accessiones sunt, & fructus qui prædiorum rusticorum & pecorum, & mercedes quæ prædiorum vrbanoꝝ, mancipioꝝ, iumentorum, nauium, vehiculorum, & causas quæ quidem vel sunt in rebus ipsis, vt qualitates prædiorum vel hominum, veluti bonitas, salubritas, immunitas, libertas, statulibertas, vel manāt à rebus ipsis, vel partus ab ancilla, aut ab alijs rerum accessionibus, vt ex foetu primo, q̄ est in fructu pecoris, foetus secūduꝝ. Accessionibus etiam adnumerantur alluiones & confiscationes & acquisitiones seruorum. Vsurā est ad fructum siue quātitatem, quæ debetur quacunq; ex causa, accessio ex conuentione vel officio iudicis fructus sunt fruges & quæcunq; nascuntur è terra, vite, arbore, & quidquid pecora ferunt. Causa est eius rei quæ petitur qualitas & vtilitas omnis quæ circa eam est. Mora est culpa non respondentis ad conuentionem opportunam creditoris vel debitoris.

II. De nautico fœnore.

SVperior titulus est de vsuris mediterraneis, hic verò de maritimis: nec de vsuris omnibus, sed de ea specie vsurarū, quę fœnus dicitur, cuius definitio hæc. Ad sortem mutuo acceptam quod accedit lucrū ex cōventionē. Quòd si ad alium contractum accedat præter sortē aliquid officio iudicis, non lucri causa, sed ne in damno versetur creditor propter morā debitoris, vsura est, nō fœnus, & equissima: fœnus propter lucri auiditatem ab æquitate aliquātò discrepans. Longè verò alia ratio fœnoris mediterranei, alia maritimi. nam fors cui accedit mediterraneum, est periculo debitoris, cui maritimum siue traiecticiū, periculo creditoris, quod & priusquā nauem soluant debitorē testari solere. Demosthenes πρὸς Φορμίωνα. & mediterranei modus certus finitusq; , maritimi infinitus, vel hodiè vtriusq; finitus, sed maritimum longè grauius veluti pro pretio suscepti periculi. & illud ex stipulatione, hoc etiam ex pactione.

III. De probationibus & præsumptionibus.

Hic etiam titulus cōmunis est omnium iudiciorum, de quibus actum est suprā. namque nulla sunt iudicia, nisi iudicem doceas quod intendis veritate cōstare. quod vtiq; sit probationibus vel præsumptionibus. Probationes sunt testimonia vel instrumenta quibus fides veri constat. Præsumptiones sunt veluti anticipations quædā de eo quod in re est, cōmuni sensu perceptæ ex eo quod plerumq; intelligitur, quodq; plerūque fit, quæ probationum onus in eum transferunt, non tra quem faciunt. Id verò hoc titulo potissimum explicatur varijs in iudicijs, cui incumbat onus probādi, reo an actori, an vtrique, in petitione hereditatis, in restitutione in integrum, in actione finium regundorum, in actione interrogatoria, in conditione Si certum petetur, in conditione indebiti, in actione hypothecaria, in actione redhibitoria, & alijs plerisque.

IIII. De

III. *De fide instrumentorum & amissione eorum.*

PROBATIONIS species vna est quæ sumitur ex conuentionibus scriptis, ex testimonijs vel ex alijs scripturis, quæ propriè instrumenta vocantur. Sed significantur etiam eo nomine personæ, veluti actores serui, & testes, nec enim minus instruunt causam vel reum vel iudicem personæ quam scripturæ, & instrumēta ab instruendo dicuntur. quæ notatio in l. argentarius. §. edi. de eden. his verbis demonstratur, ea pars rationum quæ ad instruendum aliquem pertineat, & similibus in l. 8. fam. ercisc. & l. 34. de admin. tut. l. vlti. de susp. tut. l. 5. de iur. del. Quod additur, *Et amissione eorum*, abest ab indice titulorum, hic certa superest.

V. *De testibus.*

SUPERIOR propriè est de testimoniorum & aliarū scrip-tionum fide, hic de testium fide. & placet illa Hadriani vox, testibus se magis credere, quā testimonijs. quamobrem in publicis iudicijs, auctore Cornelio Ta-cito, testimonia nō absentes nec per tabellam dare, sed coram & præsentibus dicere cogebantur: vt meritò in iudicio repetundarum queratur M. Tullius, non testibus productis, sed dictis testium recitatis quasi præiudica-tam rem deferri, pro Rabirio postumo.

VI. *De iuris & facti ignorantia.*

HIC etiam est ex communibus titulis, & superiorib⁹ multis applicari potest, vt putà condictioni indebiti, actioni mandati, actionibus empti venditi, & redhibi-tiarijs, S. C. Macedon. S. C. Velleiano, in quibus de sci-entia & ignorantia frequens distinctio. Ignorantia iuris est stultitia siue error hominis nescientis, verbi gra-tia, legatis exhausta vel onerata hereditate solida lega-ta non deberi. Ignorantia facti, si nesciat codicillis ad em-pta legata. & iuris quidem ignorantia nocet, facti non nocet quam regulam explicarem (est enim difficilis) nisi id alio præstitissem loco iamdiu, & nisi me paratitlorum reprimeret modus.

Eregisse iam videbatur contractuum ordinem totum: & sanè quos potuit paucis absolvere, eos omnes in vnum collegit & exposuit primū, deinde emptionem venditionem, & pignus, vel potius occasione pignoris, quem inter alios strinxerat paucis, hypothecariam pigneratitiæ æmulam actionem, quæ longiorem tractatum desiderabant. Restabat adhuc dotis datio, quam contractū esse constat, l. 23. de reg. iur. l. exigere. de iudic. & diuortium, quod etiam pro contractu habetur, l. si vxor. eo. tit. l. iuris gentium. §. vt putà. De pact. qui quod longiorem etiam sermonē postulabant, quodammodò separati sunt ab alijs & reseruati in hunc locum. Vt verò de eis pertractet abundè, rem orditur à principio, quod scilicet ab sponsalibus proficiscitur. Spem enim nuptiarum, quarum causa dotes cōstituuntur, sponsalia appellamus, quæ contrahebantur olim mutuis stipulationibus: & inde spōsoris & sponsi promiscua nomina. nam idem & sponsor & sponsus vel sponsa erat. Arnobius. Habent, inquit, pactas, habent interpositis stipulationibus sponsas. Hodie nudo consensu constituuntur, & pactiones potius quàm contractus sunt, retinent tamen vetus nomen: vt emancipationis nomen manet etiam sublati venditionibus imaginarijs: vt tribus, etiam aucto numero.

II. De ritu nuptiarum.

Nuptiæ quoque conuentiones sunt, & nudo consensu constituuntur: qua de causa hypothecis comparantur, l. 4. De fide instru. & fiunt etiam inter absentes, sicut sponsalia. A Modestino eleganter definiuntur hoc modo, Coniunctio maris & foeminæ, & consortium omnis vitæ, diuini & humani iuris cōmunicatio. Coniunctio, vt l. 1. de iust. & iur. Coniunctio maris & femi-

ne, quam nos matrimonium appellamus. Duplex enim habent nomen, matrimonij, & nuptiarum, l. 10. hoc tit. & Inst. de patr. pot. ex quo loco etiã consortium omnis vitæ, interpretari licet, indiuiduã vitæ consuetudinem, quod vitæ societatem, l. si rerum. De re iud. l. 1. rer. amot. quod Alicarnassæus, ἐπὶ πολλῆ συνελθεῖν τύχη. vbi vxorẽ etiam facit κοινωνὸν ἀπάντων χρημάτων τῆς ἰερωῶν, id est, sacrorum sociam, quam diuini & humani iuris communicationem Modestinus vocat, & Imper. Gordianus similiter sociam rei humanæ atque diuinæ, domum suscipi. Est autem titulus hic de ritu nuptiarum, quod pontificale verbum est. nam & quas fas esset duci, pontificũ notionem fuisse intelligimus ex Tacito I. & Dione 48. qua in re hic titulus præcipuè consumitur, & qua item solemnitate, veluti deductione in domum mariti, & aquæ ignisque prælatione & acceptione.

III. De iure dotium.

DOS est pecunia marito nuptiarum causa data vel dicta, vel promissa. Datio, dictio, promissio, cõtract⁹ sunt. Vel, dos est ius pecunię constitutæ marito pro oneribus matrimonij. Vel, quod vxor secum ad maritum defert, quodve marito cauet matrimonij ergo. Vel, pensatio onerum matrimonij. qua ratione Martianus Capella non malè dotis offerendæ cumulandæq; reciprocum dixit, & alio loco, vtrũ repensatrix data, id est, vtrũ dos data.

III. De pactis dotalibus.

VT lib. XVIII. exposita ratione contrahendę emptio nis, subiiciuntur pacta inter emptorem & venditorẽ cõposita, & lib. XX. exposita ratione contrahendi pignoris vel hypothecæ pacta eorum, ita ratione contrahendæ dotis exposita titulo superiore, dantur modo pacta dotalia, non quę ad actionem vel exceptionem profint, vt in generali titulo de pactis, sed quę vtilia vel inutilia, quæ licita vel illicita sint.

V. De fundo dotali.

Hic

Hic titulus est de legis Iuliæ capite illo, quo marito interdicitur alienatione fundi dotalis. Air, *de fundo*, Sed eodem iure utimur in ædibus. Et de fundo utiq; inæstimato. nã æstimati alienatio interdicta non est. qua de causa in hoc titulo Græci dicunt semper, ἀδιατίμητον προσήμαϊον ἀγροῦ.

LIB. XXIII. DIGESTORVM.

TIT. I. De donationibus inter virum & uxorem.

Interdictæ alienationi fundi dotalis, adiungit interdictam donationem non mortis causa inter maritos. quod ius est ex Solonis legibus, & ut arbitror ex XII. ut pleraque alia, quæ in his libris moribus tribuuntur, quæ ab initio morib⁹ introducta sint, veluti patria potestas, & interdicta prodigo bonorum administratio. Sed & doti, quam veteres inter donationes connumerabant, l. vlt. C. de donat. ante nupt. rectè adiungit simplices donationes, quæ vel concessæ inter coniuges sunt vel prohibitæ, & quæ prohibitæ minuunt dotem.

II. De diuortijs & repudijs.

Diuortium est, quæ inter maritos fit separatio eo animo, ut nunquam redintegretur matrimonium. Repudiũ fit inter sponsos vel etiam inter maritos. eademque differentia est Græcis inter δισσιον & διαλύσιον. nam δισσιον inter coniuges tantum. Et trãslatum vtrumque, δισσιον, ut eiusdem nominis sono musico concentu & πασῶν diuiditur, diuortium ut fundi & regiones diuiduntur aquarum diuortijs, vel ut mensores loquuntur, diuergijs. M. Tullius. Necessitas cogit translatione uti, ut nexum quod per libram agitur, ut in vxore diuortiũ. Fit autem diuortiũ ex XII. vel ex lege Iulia testibus presentibus & solẽnibus verbis quasi actus legitimus, quæ Titinnius ita notauit, Aliquis vestrum nuntiet Gemine

minæ vt res suas procuret, ædibus faceffat. & Apuleius, Tu confestim toro meo diuorte, tibiq; res tuas habeto. Mitto quæ alij notarunt. Et habetur pro contractu, vt diximus supra. atque ideò in ipfo diuortio pacta quæ fiunt, exiftimo etiam ex parte actoris inefle, non etiam quæ fiunt post diuortium, vt fi cõueniat dotem reddi statim, non annua bima trima die.

III. Solutõ matrimonio dos quemadmodum petatur.

Diuortio factõ, vel aliàs diremptõ matrimonio, dotis repetitio competit mulieri vel patri mulieris, vel vtrique communiter, vel etiam extraneo qui dotẽ sibi recepit, & ideò post titulum de diuortijs, rectẽ datur hic titulus, qui est de repetitione dotis: & quemadmodũ dos repetatur, id est, quibus diebus, annua bima trima die, an longiore, an citeriore, an statim, & qua formula, rei vxoriæ an ex stipulatu. nec enim cuiumque repetitio dotis competit. & actio rei vxoriæ competit, cui videtur tantum fuisse locus inter cõiuges accepto arbitro recuperandæ dotis. Item quatenus repetatur, & quas ob causas reputationes siue retentiones in eo arbitrio fiãt; quoque id iure ac priuilegio fit.

LIB. XXV. DIGESTORVM.

TIT. I. De impensis in res dotales factis.

Ausæ propter quas à viro reputationes fiunt in iudicio de dote, cæ sunt ferẽ, ob impensas, ob res amotas, ob liberos. idcirco post titulum De repetitione dotis, rectẽ sequuntur hi tres, De impensis in res dotales factis, De rebus amotis, De liberis agnoscendis. Est & quarta ob donationes factas in matrimonio, de qua oblata occasione occupauit iam dicere libro superiore. Prima igitur reparationis, siue repensationis causa est, propter impensas factas in res

res dotales, quæ, si necessariè fuerint impensæ, ipso iure fit perinde quasi res quæ retinetur dotalis non sit, eaque re minus mulier repetit actione de dote. Sed si fuerint vtilis, pro modo earum retentio fit, veluti pignoris iure, vel omiffa retentione condictio competit. Voluptuariarum nomine neque retentio, neque repetitio marito competit, nisi mulier pati nolit maritum tollere quæ separari possunt. Hodie ob nullas impensas retentio est, sed actio mandati, vel negotiorum gestorum.

II. De actione rerum amotarum.

CAUSA altera retentionis est ob res amotas diuortij causa, quæ hodie etiam sublata est, quia sufficit actio rerum amotarum hoc edicto proposita, per quam dominus dominave intendit eum qui maritus eamve quæ vxor fuit sibi dare oportere, quia & si non furasse eum eamve dicat propter pudorem transacti matrimonij, sed amouisse lenitate verbi tristitiam rei mitigante, tamen in veritate furtum est, & dominus hoc iudicio rem suam quasi furi condicit, licet cesset actio pœnalis furti, & condictio furtiua. Denique alia est condictio rerum furtiuarum, alia rerum amotarum, quamuis liceat cui libuerit etiam rerum furtiuarum condictionem ὑποκρίσειν & rerum amotarum appellare, vt l. pen. C. de ord. cog. l. 41. iaf. de lib. cau. vt prætor quoque suum heredem, quod quasi dominus sit, non explicare dicit, sed amouere, furto & expilationi furto alio inuidiam detrahens, l. si seruum §. prætor. De adquir. here. vt concubinam quæ paulò honestiore verbo dicim⁹ quasi ὁμιονέτις, quali & vxorem, non amicam, vt plerasque actiones similiter verbis temperamus in parentes & liberos, Scilicet in his more institutoque, vt Plutarchus refert.

III. De agnoscendis & alendis liberis vel parentibus, vel patronis, vel libertis.

CAUSA tertia retentionis fuit propter liberos, atque ita ex ordine tractat modo de agnoscendis & alendis liberis, & vice mutua de parentibus, & proximitate

rei ductus etiam de alendis vel patronis vel libertis, qui scilicet egestate laborant. De agnoscendis liberis quasi suis editis post diuortium, vel post mortē patris vel constante matrimonio præiudicium datur ex Senatusconsultis, sicut de libertis. Est enim præiudicium omnis quæstio status, quod plerumq; eam actionem sequatur alia, veluti de hereditate, de operis, obsequijs, de alimentis, de quibus tamen si fortè quærere antevertas, id absque præiudicio facias, si est integra principali quæstione status: nec enim decreto alimentorum vel decreto Carboniano tollitur præiudicialis actio.

*IIII. De inspiciendo ventre custodiendo-
que partu.*

Quod superiore titulo demonstratū est ex S. C. Placiano, ita demum maritum cui vxor post diuortium testato denuntiavit, se esse ex eo prægnantem, debere partum agnoscere, si neq; ei contra denuntiaverit eam ex se prægnantem non esse, neq; custodes præmiserit ad ventrem custodiendum inspiciendumque, l. i. §. Julianus. id occasionem dedit subijciendæ contrariæ rationis inspiciendi ventris custodiendique, putà si mulier post diuortium neget se ex viro esse prægnantem, & tertiæ, si mortuo marito prægnantem se esse dicat, nec supersit in cuius potestati partus recidat, quæ duæ posteriores causæ sunt ex edicto prætoris.

*V. Si ventris nomine muliere in possessionem missa eadem possessio dolo malo ad alium
translata esse dicatur.*

Non tantum, quod dixit superiori titulo, partui custodito inspectoq; ita ut præcepit edicto, prætor dat bonorum possessionem posteaquam editus est, & interdum etiam ommissa illa obseruatione, sed & ante editionem interim mulierem vëtris nomine mittit in possessionem ex omnibus edicti partibus. At quæ missa in possessionem fortè alium in eam admisit dolo malo, ex hoc edicto tenetur in id quod agentis interest.

VI. Si mulier ventris nomine in possessionem calumnie causa fuisse dicatur.

HOc edictum superiori coherere ex eo apparet fati; quod ex eadem causa proficiscitur qua superius, ne dum in fauorem partus facillimè prætor mittit in possessionem, vel alijs, vt superiori edicto, vel vt hoc edicto etiam ipsi mulieri prædæ occasionē præbeat, vt si prudens sciensque ipsa se non esse prægnantem, vel esse ex alio, dolo malo in possessionē veniat. qua ex causa hoc edicto tenetur in id quod interest agentis, sed intra annum tantū, cum tamen superior quæ etiam in id quod interest concluditur, porrigatur vltra annum, videlicet quia hæc pro pœnali habetur. at cur non & illa? ytraq; enim factum coerces, hæc calumniam, illa dolum. Sed considerandū est semper quæ mens prætori fuerit danti actior em in id quod interest. nam si actoris gratia principaliter dedit, non habetur pro pœnali. Si odio rei vt factum eius puniret, pro pœnali habetur. & hæc odio rei datam vel ex eo apparet quod damnato hoc edicto irrogatur infamia. l. notatur. l. non alia. De his qui not. infra. & quod conceptio atrocior est in calumniā, quàm in dolum. & hac ratione actio quoque in factum restitutoria quæ ei datur qui quid cum pupillo gessit falso tutore auctore, quamuis id quod interest duntaxat persequatur, non pœnam, pro pœnali habetur & finitur anno. l. 7. & 9. Quod fal. tutor. est enim præcipuè data in odium falsi tutoris. eademq; ratio edicti de eo per quæ factum erit quominus quis in iudicio sistat, & f. l. i. & ad aliquid etiam actionis vtilis subsidiariæ præpositæ in titu. de mag. con. Post hæc verò non dubito quin fuerit subiecta actio de moribus, quod hæc foret retentionum ex dote alia causa, propter mores: nam & eodē libro inuenio Paulum tractasse de rebus donatis, de amotis, de impensis, de liberis, & de moribus, nempe seipsum ad Sabinum. restat enim adhuc de moribus locus

vnus in l. 5. de pact. dot. licet sublata iam cum retentione, tum actione de moribus.

VII. De concubinis.

MATRIMONIO subiicit rectè concubinatum. nam & concubinatus matrimonium imitatur: & est vtraque legitima coniunctio. & eleganter Iulianus antecessor Constantinopolitanus, concubinam imitari legitimam vxorem, qua ratione in antiquis inscriptionibus Viceconiux appellatur, & qui ex ea suscipiuntur liberi, non sunt spurij, vt qui ex stupro nascuntur, sed naturales. Spurij patrem non habent. Pater enim est ex concubinato, vel ex contubernio, vel ex matrimonio, vel ex adoptione, ex duobus prioribus naturalis, ex posterioribus iustus, ex stupro nullus: ac præterea concubina ab vxore nisi in dignitate nihil interest, l. item legato. §. pen. de leg. 3. Pleniior enim honor vxoris quàm concubinæ, vtrumque tamen honoris nomen, non, vt scortum vel amica, voluptatis, dedecoris, probri. Concubinæ enim vel concubinatus nomen vitæ societate quamdam demonstrat absque ritu tamen vlllo susceptam, nõ coitionemfurtiuam.

LIB. XXVI. DIGESTORVM.

TIT. I. De tutelis.

CONTRACTIBUS transit ad quasi contractus. Nam tutelæ & curationis gestione quasi cõtrahitur. Tutela est potestas ad defendendũ pupillum, temporis causa legibus permissa aut data. Verbis, *data aut permissa*, significantur duo genera tutelæ, legitima & datiuã. Legitima est quæ lege datur. Datiuã quam lex permittit dari à testatore vel à magistratu; id est testamentaria vel honoraria. & rectè pupillum, non impuberem. nec enim omnis impubes, est pupilius, vt filius familias impubes, cui nec miles quidem pater iure tutorem dat

resafuro scilicet in potestatem aui. Et temporis causa, vt eleganter Orofius ait, inter Babylonium & Romanum imperium quasi inter patrem ac filium paruum, Africanum & Macedonicum breuia & media quasi tutorum curatoremque venisse, potestate temporis, non iure hereditatis admissa. Et, ad defendendum pupillum, quare tutela à curatione separatur. nam, vt eleganter est scriptum. §. item tria. Inst. de exc. tut. tutela pupillorum est, cura bonorum, vel negotiorum: tutor eius qui sponte se tueri nequit, curator eius qui idoneè negotia sua tueri non potest, vt vel propter hoc discrimen pupillus non se obliget sine tutore, cum tamen etiam sine curatore obligetur is qui suæ tutelæ factus est. Est & in d. definitione ista, pupillū, non pupillā, vt in definitione Seruii, eū non eam, quia fœminę erant in perpetua tutela. ideoq; prætor l. 5. Quib. ex cau. in poss. eat. non dicit, si is pupillus eave pupilla in suam tutelam venerit, sed si is pupillus in suam tutelam venerit, eave pupilla viripotens fuerit: & in l. 51. de leg. 3. dubitatur an hæc verba, Cum in suam tutelam venerit, quemadmodum in filiofam. accipiuntur de pubertate, qua scilicet in suam tutelam veniret si esset in tutela aliena, ita etiam sint accipienda in filiaf. Cum viripotens fuerit. Id autem hoc titulo potissimum generaliter explicatur, qui & quibus tutores constituantur vel non, & quemadmodum.

II. De testamentaria tutela.

Testamentaria tutela est, quã lex à parente testamento dari permittit, species vna datiuæ. non tamen hoc lex omni parenti permittit, nec vt quemlibet, vt quolibet modo, vel cuiuslibet, vt hoc titulo declaratur. quo non adijcitur, vel *curatione*, quia nulla est curatio testamentaria.

III. De confirmando tutore vel curatore.

Non ab omni parente, vt diximus, tutela testamento defertur, curatio certè à nullo. Sed confirmari de lata potest magistratus auctoritate. Ceterum confirmatus
magis

magis ab ipso datus videtur qui confirmavit, quàm à parente, l. 27. supr. titulo proximo. & hoc genere datus à matre tutor ex causa confirmatur, & datus à patre naturali, & datus codicillis non testamento confirmatis, & datus verbis precarijs, qui nec datus intelligitur, sicut fideicommissa dari non videntur, & non abs re questum olim fuerit, an possint adimi. Quod enim datum est, id solum adimi potest. & verò parentibus lex XII. tabularum permisit tantum tutores dare. verbis igitur directis. Confirmatur & nonnunquam datus ab extraneo. Confirmatur & curator testamento datus. & generaliter quicumque non legitime, non ritè datus est.

IIII. De legitimis tutoribus.

PRæcedit testamentaria tutela legitimam eadem ratione qua hereditas. nam ita demum legitimæ tutelæ vel hereditati locus est, si deficiat testamentaria, & semper testamentariæ legitima cedit, ut est proditum l. 9. §. 1. De tute. & rat. distr. Porrò testamentaria dativa est tutela. Legitima non est dativa, quia legitimi tutores statim ipso iure tutores sunt, nec dantur proprie. & hac ratione minores XXV. annis ante Iustinianum legitimi poterant esse tutores, non testamentarij. Lege autem tutores sunt agnati vel patroni, vel parentes manumissores, sunt etiam curatores legitimi, de quibus tamen hoc titulo non agitur, sed libri sequentis titulo ultimo.

V. De tutoribus & curatoribus datis ab his qui ius dandi habent, & qui & in quibus causis specialiter dari possunt.

SI deficiant testamentarij & legitimi, succedunt honorarij. Est enim honoraria tutela, vel curatio ea, quam lex permittit dari à magistratibus, altera species dativæ, Et ut iure patriæ potestatis pater tutorem non daret nisi lex permitteret, ita nec iure magistratus prætor vel præses, vel qui alius magistratus cui ius dandi lex dedit. Quibus

bus magistratibus lex dederit, hic titulus docet. Itē qui possunt à magistratib⁹ dari, & quibus, & in quibus causis specialiter. Itaque sic hanc rubricam emendo, *Et qui, & quibus, & in quibus causis specialiter dari possunt*. Dari possunt à magistratu cui lex tutoris vel curatoris dandi ius dedit, ei vel his qui iurisdictionis eius, nō qui alienæ iurisdictionis sunt, & tutorem vel curatorem non habēti, sed non etiam habenti. Ceterū specialis tutor vel curator datur vtrique ex his causis, ad dotem constituendam, ad adeundam hereditatem, ad postulandam restitutionem hereditatis seruo impuberi cum libertate relicta, ad agendam causam appellationis cum tutores dati appellauerunt, momentarius tutor vel curator, qualis testamento nulla ex causa datur, quia non vt magistratui, ita testatori idem leges vel S. C. concesserunt, & notandum interea, si tutor abfuerit (sic legē dum aut intelligendum l. 11.) curatorem pupillis ob hanc solam causam dari non posse, id est, ne curatorem quidem, nisi fortē ad alimenta pupillis expedienda, l. vlt. inf. vbi pupil educ. licet propter sexus infirmitatem mulieri ei cuius tutor abfuisset, tutor dari potuerit, sed ex S. C. vt Vlpian. scribit in fragmentis.

VI. Qui petant tutores vel curatores, & vbi petantur.

Post definitionem tutelæ primo titulo expositā, species eius exponi necessarium erat, quibus modo explicitis, adhærescens postremę, id est honorarię, qui tutores vel curatores à magistratibus dari petant, h. titulo declarat, & impuberibus quidem tutores vel curatores alij sua sponte petunt, vt cognati, adfines, amici, educatores, & nonnunquam etiam hi, qui cum pupillis acturi sunt: alij necessariò, vt mater ex Constitutione Severi, ne amittat ius legitimæ hæreditatis, & liberti ne pœna adficiantur. Puberibus autem curatores alij iure non petunt, nisi velint periculum curationis incurere, sed ipsi sibi puberes petunt per se, aut per procurato-

rem. Vbi autem petantur, palam non declarat. nam l. penult. rectius fuisset posita sub titulo præcedenti, quasi pertinens ad eam partem, Qui tutores dari possunt. Decreto enim decurionum, ait etiam Duumvirum municipij dari posse. Sed id ex titulo Codicis cognoscere licet vbi pet. tut. vel cura. & melius etiam elicitur ex præcedētis tituli l. 1. 3. 27.

V II. De administratione & periculo tutorum & curatorum qui gesserint vel non, & de agentibus vel conueniendis vno vel pluribus.

Tutorum vel curatorum dationem, ex ordine sequitur administratio tutelæ statim atque scierunt se tutores datos vel iussi sunt administrare. Constitui verò è multis vnus solet de parentis vel maioris partis tutorum sentētia, vel ab eo cuius de ea re iurisdictio est, qui solus administrat. l. 3. De postul. l. 3. iud. sol. l. 24. 2. vltim. infr. quo constituto, ceteri honorarij tutores vel curatores dicuntur, longe alio sensu, quàm à nobis ex Vlpiano dicti sint tutores vel curatores honorarij titulo quinto, nimirum quod dati sint ab hijs qui honores gerunt, modo enim quod dati sint honoris causa. & hi nihilominus periculi alieni, id est administrationis alienæ periculum agnoscunt, si vel non ex fide bona administrator gesserit tutelam, vel in ea gerēda cessauerit. Tam igitur periculo tenentur honorarij, quam qui administratores electi sunt. Periculo autem teneri, est indemnem pupillam præstare. Et administrationis siue gestionis præcipua pars est, actiones exercere & excipere, quæ notatur his rubricæ verbis, *Et de agentibus vel conueniendis vno vel pluribus.* Agit vel conuenitur vnus, si vni gestus commissus sit, vel si diuiso eo per partes, ad vnam tantum partem actio pertineat, vel si cessant ceteri. Agunt vel conueniuntur plures, si pluribus gerenda tutela permessa sit. Imò & hoc casu nonnunquam vni agere permittitur.

VIII. De auctoritate & consensu tutorum
& curatorum.

Auctoritas quoque tutoris vel curatoris pars alia quædam administrationis est, vt putà, si auctor fiat pupillo ad ad eundam hereditatem, vel ad iudicium edendum aut accipiendum, vel ad tradendum aliquid, aut stipulandum, aut promittendum. Auctoritas est approbatio eius quod agitur cum pupillo. nec interest dixerit, Probo, an auctor sum, an volo vel consentio. Sed quibus in rebus necessaria ea sit, & vnus sufficiat an plurium desideretur, hic titulus explicat, sicut superior an vnus, vel plures agere aut conueniri nomine pupillorum, vel adolescentium, possint.

IX. Quando ex facto tutoris vel curatoris
minores agere vel conueniri
possunt.

Non vt tutores vel curatores ex omnibus causis nomine pupilli agere vel conueniri possunt, ita vicissim minores nomine tutoris vel curatoris, idest ex facto eius agere vel conueniri quacumque ex causa possunt. Qua ex causa possint, hic titulus absoluit. Agunt ex cõstituto vt ili actione, si debitor pupilli tutori constituerit pupillo solui, l. eũ qui. §. pen. De cõst. pec. & similiter ex locato, si tutor vel curator locauerit prædiũ pupilli, l. pen. C. eo. & ex mutuo, si pecuniã pupilli crediderint, & ex iudicato, si tutor egerit nomine pupilli & obtinuerit: vt vice versa mutui actione cõueniuntur, si pecunia tutori credita sit nomine & cõtemplatione pupilli: & in rem quoque versa eius sit, & iudicati, si tutor condẽnatus sit. Conueniuntur etiam ex stipulatione, si tutor nomine pupilli cauerit, & alijs actionibus ex dolo vel culpa tutoris, si ex eo locupletiores sint. Factum vocat administrationem, contractum, fidem, diligentia, dolum, culpam tutoris vel curatoris. Minorum nomen cõmune est pupillorum & adolescentium.

X. De suspectis tutoribus & curatoribus.

REcè sequitur suspecti postulatio. nam tutor extrà ordinem compellitur primum tutelam gerere atq; administrare, & posteaquam gerere cœpit, si gestu abstineat, vel si malè gerat, succedat ordinaria postulatio suspecti, l. i. in prin. l. 5. §. gessisse, de administ. tuto. Ordinaria, id est ex XII. tabul. quæ omnibus patet, quaq; vinculis publicis tutor vel curator nonnunquam coercetur, ac prætereà decreto iudicis tutela abire iubetur, vel gerere prohibetur, aliàs integra, aliàs læsa existimatione. Nec tamen crimen publicum hoc est. quia nec qui id obiecerit & destituerit, pœna tenetur S. C. Turpiliani.

LIBER XXVII. DIGEST.

TIT. I. De excusationibus.

VT senatores alij senatu mouentur, alij excusantur, ita tutores vel curatores, & quia de tutela aut cura motis reiectisque dixit superiori titulo proximo, restabat vt adimeret de excusatis, de quæ varijs excusationum causis, quæ hoc titulo proponuntur.

I I. Vbi pupillus educari vel morari debeat, & de alimentis ei præstandis.

DIcturo plenissimè de tutelis, non erat omittēda hæc quæstio, vbi pupillus ali vel morari debeat, quæ decreto prætoris vel præsidis dirimenda relinquitur, vt ipse potius æstimet apud quem educari debeat. Eiusdem quoque decreto alimentorum præstandorum modus constituitur, quod exequitur etiam intra legitimum tēpus, l. 2. de rei iud. Et omninò rectissimè vel hac sola ratione hi tres tituli connexi, & apti inter se sunt, De susp. ut. De excus. Vbi pupil. educ. & c. quod ex his causis prætorum vel præsidum cognitio sit.

III. De tutela & rationibus distrahendis, & vtili
 curationis causa actione.

Sequuntur actiones ex tutelę vel curationis obligati-
 ne quasi ex contractu, quibus speciales iudices addi-
 cuntur. Ex tutelę obligatione duę, Tutelę, & Rationi-
 bus distrahendis. Tutelę, post finitam tutelam cum eo
 qui tutelam gessit, vt rationes edat & reddat, vel, Quod
 ex tutela dari fieri oportet ex fide bona, l. penulti. Rem
 pup. sal. for. & vtilis etiam cum eo qui non gessit, l. non
 quasi. s. illud. Rem pup. sal. for. quę actio bonę fidei est.
 Rationibus distrahendis ex XII. tab. æquę post finitam
 tutelam in duplum cū eo qui in gerenda tutela pecuniã
 pupillarem interceptit, vel quam aliam rem pupilli ab-
 stulit, auertit, subripuit, hac ferè formula, Quod ex rati-
 onibus tutelę pupillo abest. Id verò abest quòd ille di-
 straxit, id est quod auertit & conturbauit. & forsitan in
 l. Tutor, de lib. leg. his verbis, Ex distrãctione, significa-
 tur hæc actio rationibus distrahendis, arbitraria actio
 ob rationes tutelę interuersas siue distractas dolo malo.
 Cõcurrit cum ea furti actio, quia res proxima furto est.
 Et prodita rursus illa est specialiter in tutorem ex hac
 causa, quod abesse etiam nonnihil ea res à furto videre-
 tur. l. tres. De administr. tut. & ob id ipsum mitior hone-
 stiorque quàm furti. eademque ratio est proditæ actio-
 nis Oneris auersi, in duplum, & alterius in heredem qui
 quid in inuentario conficiendo dolo malo suppressit, &
 in publicanos, quę etiam mistæ sunt actiones, vt Rati-
 onibus distrahendis. Quin & his si agas facilius cõsam-
 teneas, quam si furti, nec enim deerunt argumẽta, tũto-
 ri vel nauatę, vel heredi, vel publicano, quibus si conten-
 das furtum fecisse, contra contendant id non esse fur-
 tum, quod sibi quodammodò licuit admittere iure suo.
 Ex curationis autem obligatione est actio negotiorum
 gestorum non directa, quia non vltiò ad negocia cura-
 tor accessit, sed vtilis, quę etiam statim nondum finita
 curatione competit, non alia differentię ratione, quam
 quod

quòd non idem in ea quod in tutelæ actione constitutū est, quæ & in contrarijs actionibus quæ sequuntur, valet, excepta curatione adolescentis. Est enim vtraque, tutela scilicet & negotiorum gestorum, generalis actio. l. pro soc. supra pro soc.

III. De contraria tutela & utili actione.

Titulus superior est de directis siue principalibus actionibus, quæ dominis scilicet negotiorum competunt. Hic de contrarijs quæ gestoribus, vt de contraria tutela quæ tutori competit de his quæ ei propter tutelam absunt, & contraria utilis negotiorum gestoribus, quæ curatori si quid ei absit.

V. De eo qui pro tutore, prove curatore negotia gessit.

Superiores actiones tam directæ quàm contrariæ competunt, si verus tutor aut curator fuerit: quæ verò proponuntur hoc titulo directæ similiter & contrariæ, si falsus, qui tamen quasi tutor aut curator pro tutore vel procuratore gesserit, quæ in tutore dicuntur protutelæ, in curatore negotiorum gestorum, & competunt statim.

VI. Quod falso tutore auctore gestum esse dicatur.

In falsum tutorem pupillo est actio protutelæ ex superiori edicto, ex hoc autem in eundem est actio in factum restitutoria ei, qui cum pupillo eo auctore contraxit falsum eum esse tutorem ignorans, & interdum etiam si sciens, in id quod interest. Ceterum hoc distat vna a cetera, quod pro tutelæ tenetur is qui pro tutore etiam bona fide gessit, in factum is tantum, qui dolo malo auctor factus est, vel qui dolo malo fecit vt alius auctoraretur inscius: Et quod protutelæ cessat, si persona eius cuius negotia gesta sunt, tutorem non recipiat, in factum ob eam causam non cessat. ac præterea hæc actio in factum pro pœnali habetur, vt exposui vigesimo quinto, tit. 6.

VII. *De fideiussoribus & nominatoribus, & heredibus
tutorum & curatorum.*

Sequuntur actiones quibus alij quam tutores vel curatores tenentur ex causa tutelę curationisve: ac primū fideiussores qui rem saluam fore cauerunt, tenentur ex stipulatu sicut tutores finita tutela, vel sicut curatores, & qui pro tutore gesserunt, statim atque queque res salua non esse cœperit. Et nominatores tutorum, laudatores, adfirmatores, vtili ex stipulatu, quia fideiussorum vicem sustinent, & ob id in XII. tabul. subuadēs appellati videntur. Et qui curatores sua sponte petierunt, l. 2. §. pen. qui pet. tut. Et heredes tutorum & curatorum, non defunctorum nomine, quod satis dictum est titu. 3. 4. 5. sed etiam proprio nomine vtili tutelę vel neg. gestorū, vel rationibus distrahendis, veluti ex proprio dolo, vel ex propria administratione.

VIII. *De Magistratibus conueniendis.*

Tenentur etiam magistratus municipales in factum actione ex S. C. qui iussu p̄sidis tutores vel curatores dederunt, vel rem saluā fore satis exegerunt, vel satisfdari non curauerunt, vel de facultatibus tutorum p̄sidi falsa renunciauerunt, vel qui eum de nominibus tutorum instruxerunt, vel qui moniti tutores & curatores non dederunt, quę actio subsidiaria est. nec enim aliter competit, quā si non sint soluendo hi quos sup̄a diximus teneri ex causa tutelę curationisve. sed & superiores ex edicto p̄toris priuilegiarię sunt, tutelę, protutelę, negotiorum gestorū, hæc non est priuilegiaria, itemque in heredem magistratus non datur eodem modo. nam & quasi pœnalis est ex dolo & culpa, non ex contractu vel gestu, vel quod ad magistratū aliquid peruenerit, licet reuera non pœnam, sed id quod interest persequatur, sicut & quę in eundem datur si damni infecti caueri non curauerit, l. 4. §. in eum. De damn. infect. & hæc ita fiunt in prouincijs. In vrbe hac actione tenetur scriba vel officialis, vel quis alius, quem p̄tor

dedit

dedit vt fatis acciperet vel probaret fideiuffores tutorū & curatorum, vel qui alius prætorem instruxit de nominibus aut facultatibus tutorum, l. vltim. C. eo. l. i. §. si præfes. §. Diuus. hoc tit. Ipsi magistratus vrbanī vel prouinciales, quia hæc per se non obeunt, sed iniungunt alijs, hoc iudicio non tenentur. itaque magistratus hoc titulo, vt li. 49. tit. 10. vt frequentissimè in his libris, sunt municipales magistratus siue duumviri.

IX. De rebus eorum qui sub tutela vel cura sunt sine decreto non alienandis vel supponendis.

SEquitur aliud S. C. ex quo non quod gesserit in tutorem curatoremve actio est, sed quod gessit ipso iure nullum est, videlicet si prædia rustica vel suburbana vel eorum prædiorum iura alienauerit vel obligauerit sine decreto prætoris aut præsidis. Idem ex Constitutione Constantini, si prædia vrbanā. *De rebus* igitur, id est de prædijs, & *supponendis*, id est pignori obligandis. Cornutus in illum locum, Me tibi supposui tanquam aliquod pignus, inquit. Superioris S. C. auctor fuit Traianus, l. penul. C. de mag. con. Huius autem, Seuerus & Antoninus.

X. De curatoribus furioso & alijs extra minores dandis.

Pertinent potissimùm superiores tituli omnes ad curatores, qui adolescentibus dantur. Restabat, vt doceret etiam dari furioso, demēti, prodigo, fatuo, muto, surdo, ventri, & laborantibus morbo perpetuo, & generalit̄ alijs omnibus qui rebus suis supereffe non possunt. Sed & curatorem bonis custodiendis dari ab eo relictis cui necdum quisquam successit, vel debitoris bonis distrahēdis, & de quibus nihil dixerat antè, quinam essent curatores legitimi.

PARATITLA IN LIBROS
DIGESTORVM PARS
QVINTA, LIB. XXVIII.

TIT. I. *Qui testamenta facere possunt, &
quemadmodum testamenta fiant.*

Idicimus iam initio libri 26. à contracti-
bus auctorem fecisse transitum ad quasi
contractus, quo ex genere est tutelæ vel
curationis gestio, de quo satis abunde q̄
dictum est libro 26. & 27. Et est ex eodẽ
genere aditio hereditatis vel immistio, vel gestio pro
herede, l. 3. §. vlti. l. 4. Quibus ex cau. in poss. cat. vel peti-
tio bonorũ possessionis, l. penu. de separat. vel etiã ne-
cessaria successio serui instituti à domino, Omnis enim
successio siue voluntaria siue necessaria est quasi cõtra-
ctus, & huius modo gratia reuoluere parat omnia tes-
tamentorũ, hereditatum, & bonorum possessionum
iura, vt quasi contractui alium quasi contractum adiun-
gat. ac primum quidem, quia non est iusta hereditas ius-
tum ve testamentum, nisi is qui fecit testamẽti factio-
nem habuerit, & nisi secundum regulas iuris ciuilibus te-
status sit, declarat qui testamenta facere possunt, & pu-
beres nimirũ posse patres fa. ciues Romanos sanæ men-
tis, neque mutos neq; surdos: & quemadmodum testa-
menta fiant, id est quibus solemnitatibus adhibitis, &
solemnitatem potissimũ eam quæ consistit in testiũ
numero, & in subscriptionib. ac signis & in tempore ac
loco, quo vnã conuenire debent, & in eis rogandis &
prædicenda causa propter quam adhibentur. **D**icitur
etiam conditionem testium qualem esse oporteat. Tes-
tamenti autem definitionem a' iam habemus Mode-
stini, aliam Vlpiani, vtramque perfectam. Sed placet e-
tiam Quintiliani, Testamentum est voluntas defuncti
consignata iure legibusq; ciuitatis. placebit quoque si
ita defineris, Testamentum est datio hereditatis. exem-
pli gratia, Lucius heres esto, testamentum est.

II. De liberis & postumis heredibus instituen-
dis vel exheredandis.

VT iustum sit testamentum, non satis est adhiberi so-
lemnia quæ exposita sunt titulo superiore, nisi libe-
ri & postumi heredes instituātur vel exheredētur. nam
præteritio liberorum statim iniustum testamētum fac-
cit, vel gradum eum partemve eam testamenti, in qua
præteriti sunt præteritio postumorum rumpit testamen-
tum, si nascantur. Rectè igitur & ordine additur hic ti-
tulus, quo admoneamur in ordinando testamento nō
solum maximè cauendam liberorum & postumorum
præteritionem esse, sed etiam quemadmodum & qui
ex his instituendi sint vel exheredandi. nec enim ritè
quidam exheredantur inter ceteros, nec ritè instituuntur
sub conditione omni. non sunt etiam omnes insti-
tuendi vel exheredandi, sed hi tantum qui sui heredes
futuri sunt. Sui heredes sunt liberi qui in familia pro-
ximum gradum tenent delatæ hereditatis tempore. In-
stitutio, datio hereditatis nulli alij ante delatæ, quasi po-
sitio heredis. Exheredatio, ademptio hereditatis debi-
tæ vel datæ. Liberorum nomine significantur hoc titu-
lo, qui nati erant testamēti tempore Postumorum, qui
nati sunt post testamentum quasi posteriores nati li-
beri, vt ex notatione postumorum quam dedimus, in-
telligo satis constare omnibus hodie. In indice additur
non malè, vel *præteritis*.

III. De iniusto, rupto, irrito factō
testamento.

Iustum testamentum est, in quo solemnia iuris cā-
deficiunt, quæ exposita sunt superioribus titulis. Sed
ruptum propriè si postumi præteriti adgnascantur, &
imperfectum si vel signatum à testibus vel subscriptū
non sit, l. 6. Ad leg. Cor. de fal l. hac cōsultissima. §. non
subscriptū. & §. ex testamento. C. de testam. nam imper-
fectū signato, perfectum nō signato ἀνεπιταραχάσεται.
Et his testamentorum vitijs adduntur alia hoc titulo, si
rumpa-

rumpatur mutatiōe, adoptione filij vel filiaē, manumif-
sione filij, successione in locum sui, si irritum fiat capi-
tis minutione testatoris, vel deserta hereditate.

*IIII. De his quæ in testamento delentur, indu-
cuntur vel inscribuntur.*

Irritum etiam fit testamentum parsve testamenti ea
quam testator consultò deleuit, induxit, vel inscrip-
sit, l. pen. & vlti. hoc tit. l. in fraudem. §. 1. de mil. test. quo
de genere irriti hic titulus est. Deleta dicimus quæ liti-
ris corrupta sunt, Inducta quæ cancellis, Inscripta, quæ
alijs literis, Super scripta, quæ in delictorum locum ve-
nerunt. Gellius 20. Vestrum, inquit, aboleuerunt, & Ve-
stri superscripserunt.

V. De heredibus instituendis.

AB initio huius libri quo testamentum definiuit esse
supremæ voluntatis nostræ sententiam iustam, ni-
hil aliud egit quàm vt intelligeremus quæ sit iusta sen-
tentia, quod testamentum iustum, quod iniustum vel
aliàs irritum aut ruptum. Nunc incipit dicere de parti-
bus testamentorum: ac primum de heredis institutione
parte prima summaque vel toto potius ipso. nam sine
heredis institutione nullum testamentum est, & vel so-
la heredis institutio, testamentum. nam tabulas testa-
menti instituit, vt M. Tullius loquitur, qui heredē in-
stituit. idem etiam instituere tutorem dixit. Porrò insti-
tutus heres is esse intelligitur, cui à morte vel cōdicio-
ne primo loco testator deferri hereditatem voluit. Ac
prætereà qui heredes instituere possint, didicimus, pri-
mo titulo, ex hoc discemus qui heredes institui possunt,
& quemadmodum, & de partibus faciendis inter cohe-
redes, ac de iure adcrefcendi non nihil, quod inter cohe-
redes semper locū habet. quia iuris fictione singuli he-
redes vocati in assēm vidētur, quantumuis licet à testa-
tore se parentur. quæ fictio cessat in legatarijs. nā & he-
redes vnus personæ, id est defuncti vice, singuntur atque
funguntur, nō legatarij. nec enim iuris successores sunt.

VI. De vulgari & pupillari substitutione.

Alia pars testamenti est heredis substitutio, cuius definitio hæc, Datio hereditatis delatæ vel acquisitæ alteri. Vulgaris nimirum delatæ non acquisitæ, quæ communi iure fit omnibus ex eadem lege XII. tabul. quæ & heredes & tutores, & legatarios instituere permisit. Pupillaris delatæ & acquisitæ, quæ proprio iure fit à parente liberis impuberibus, qui sunt in potestate, vel posthumis, qui tales sunt, vt in potestate futuri sint, an ex eadem lege, vt quæ iure patriæ potestatis parenti permisit tutorem dare, l. impuberi. De adm. tut. permiserit etiam heredem dare, illo scilicet capite, Paterfam. vt super pecuniæ tutelæve suæ legasset, ita ius esto. nam & si ius potestatis moribus receptum dicatur, l. patre. De his qui sunt sui vel alieni iur. tamen XII. tab. adscribitur etiam rectè. ergo & substitutio pupillaris quæ fit iure potestatis. Sed quia illo capite fit tantum mentio pecuniæ suæ, ad quæ verba respexit etiam l. cum pater, §. mando. De leg. 2. l. testandi, C. de testam. nec palàm permittit, vt de tutela, ita de pecunia impuberum testari, ideò moribus potius cõstare existimatur. Ceterùm nulli alij sunt casus substitutionũ quam hi duo, Delatæ hereditatis, qui primus casus dicitur, Et acquisitæ, qui secundus, l. precib⁹. C. de imp. & alijs subst. nam & quæ fit furiosis ex constitutione Iustiniani, in secundum casum fit, & quod dicitur tertium genus substitutionis in l. 4. hoc tit. vel in primum intelligitur fieri vel in secundum, vel in vtrumq; nec ratione dicitur tertium genus, quam quod formulæ habeat diuersam à vulgari & pupillari substitutione, & introductum potissimum propter caduca vt remedio substitutionis reciprocae valeret inter coheredes ius adcrendi antiquũ potius, quàm ius caduci. & formulam si inspicias, certè multa sunt genera substitutionum. Si successionem, duo tantum, Vulgaris & Pupillaris, qua diuisione comprehenduntur quæcunque ad eorum instar rediguntur, & duplices, siue vt Theophilus

lus loquitur, vulgari pupillares.

VII. De conditionibus institutionum.

Conditio est modus qui suspendit id quod agitur quoad ex post facto confirmetur. Vel, euentus futurus qui in dubio est sit an non sit. Et fortè quia substitutiões omnes in casum & sub condicione fieri videntur, l. Iulianus, si quis omni. cau. test. inde auctori subiit animum tractare generaliter de condicioneibus institutionum, vtilibus scilicet & inutilibus, vel quæ remittuntur, quæve circumscribuntur, quæ tractatio porrigi etiam potest ad condiciones quæ substitutionibus inferuntur, præter eas quæ inferi, aut intelligi in eis communiter solent.

VIII. De iure deliberandi.

Substituti scribuntur vulgari modo sub condicione, si non creuerint instituti in diebus C. l. 72. De acqu. hered. quod tempus heredibus institutis dari solebat à testatore ad consultandum & deliberandum vtrum expe diret eis adire hereditatem nec ne, & imitatione testatorum, si fortè heredes instituerint sine cretione, prætor postulantibus heredibus institutis extraneis vel etiã suis non necessarijs, totidem dies dabat. Sed & substitutis, l. penulti. Iustinianus alia tempora, aliumque ordinem deliberandi excogitauit, ac multò tutiorem vtilioremque rationem acquirendæ hereditatis quam ex deliberatione, nempe ex inuentario. neq; enim detrimetosa esse hereditas potest ei, qui facto inuentario adiuit.

LIB. XXIX. DIGESTORVM.

TIT. I. De testamento militis.

De testamento militis separatim titulus datur, quoniam in eo nõ seruantur Regule iuris Ciuilis, quæ in testamento pagani seruantur. nam nuda voluntas militis, testamentũ est, voluntas pagani nisi solemnis, testamentum non est. & hoc quidem priuilegium militiæ Constitutiones principum dederunt. itaque solemnia iuris quæ exposita sunt suprà, non desideran-

dcran-

derantur in testamentis militum, quæ fecerunt in expeditione manentes in numeris.

II. De acquirenda vel omittenda hereditate.

POSTEAquam exemit militum testamenta iure cōmuni civium Romano.redit ad institutum ordinem, & quia deliberationem sequitur aditio vel repudiatio hereditatis, subjicit titulum de acquir. vel omittenda hereditate. In indice titulorum est amittenda, quod forsitan rectius, quasi amittere sit genus, omittere species. Sed & omittere generaliter accipitur tit. 4. & quæ vulgò amitti animo, & omitti dicitur, l. pen. De vi. Amittitur repudiatione, abstentione, recusatione, & omissione, id est, si intra præstituta tempora non adeatur. Omittere proprie est tempore excludi, vel nō petere intrā tempus, l. quod si minor. §. Scævola. De minor. l. 1. §. vlt. vt in poss. leg. l. 1. C. quan. non pet. par. Acquiritur autem cretione, aditione, geritione pro herede, immistione, agnitione, quibus modis opera heredis interuenit aliqua. Sed & sine factō vllō suis heredibus acquiritur iure ciuili etiā inuitis & ignorantibus, & ante apertas tabulas. ea re existere dicuntur, non fieri. Hereditas est ius successionis directæ in dominium singularum rerū, & in omne ius mortui. Aditio est actus solennis vindicandæ hereditatis de late extestamēto vel ab intestato. Cretio est aditio ex deliberatione testamēto præfinita. Pro herede gestio est actus quilibet quasi heredis. Mistio est iure prætorio data suis heredibus forma acquirēdæ hereditatis. Agnitio est nudavoluta suscipiēdæ hereditatis. Repudiatio est declaratio cōsentis nolle se heredē esse, q̄ fit in iure sollemniter. Recusatio quæ fit quoquo modo. Abstentio est iure prætorio data suis heredibus forma spernendæ hereditatis.

III. Testamenta quemadmodum aperiantur, inspiciantur, & describantur.

QUAMUIS ex allē heredes scripti hereditatem acquirere possint, clausis tabulis testamenti, non tamen ex parte scripti, nisi sui heredes sint, ideoque post titu-

lum de acquirenda hereditate, rectè subijcitur, quemadmodum testamenta aperiantur, recitentur, describantur. hoc verò fit lege Iulia vicestimaria, & remedio extraordinario ex hoc edicto in eum qui fatetur penes se tabulas esse, nec ullam non exhibendi causam allegat, vel interdicto de tabulis exhibendis in eum qui inficiatur aut litigat.

III. Si quis omissa causa testamenti, ab intestato vel alio modo possideat hereditatem.

Heres qui omisit hereditatem testamento delatam, non obligatur legatarijs aut fideicommissarijs, aut libertatibus, sed excipitur hoc edicto is qui omisit hereditatem ex testamento, fortè agnatus proximus qui etiam ab intestato heres futurus erat, fraudandorum scilicet eorum causa qui quid in testamento acceperunt, si eam possideat ab intestato pro herede, vel pro bonorum possessore (nihil enim refert) vel etiam alio modo, ut puta pro possessore, l. i. §. totiens, l. ult. hoc tit. Hic honorarius est successor, quia ex edicto prætoris perinde obligatur legatarijs & fideicommissarijs, & libertatibus, atq; si ex testamento bona vel hereditatem adquisiisset, salva falcidia tamen. l. i. §. ad eos. Ad leg. Falc. l. 18. hoc tit. & salvo iure patronatus, l. penul. Si queras de continuatione, nulla est apertior. Cum enim & is qui præcedit ad acquirendam, & iste ad omittendam hereditatem pertineat, quis non videt rectè subiectos titulo De acquire. vel omit. hered.

V. De S. C. Silaniano & Claudiano, quorum testamentane aperiantur.

Incipit ab hoc titulo tractare de hereditate quæ ut indigno aufertur. Neque enim adiri posse hereditatem vel bonorum possessionem peti, neque aperiri tabulas testamenti, vel quodcumque aliud pertinens ad causam testamenti eius, qui à familia necatus esse dicitur, antequam publica questio habita sit de servis qui sub eodem tecto locove fuerunt, sumptumq; supplicium de noxijs

dcque

deq; his qui auxilium domino nō tulerunt, quod est S. C. Silaniano temporibus Augusti introductum, & confirmatum S. C. Claudiano, quod & Pisonianum & Neronianum dicitur, temporibus Neronis, & edicto prætoris, hac ratione ne heres propter compendium suæ familiæ facinus occultaret. alioquin bona quasi indigno heredi eripi & publicari, si adierit contra quam S. Consultis & edicto cauetur, vel ultus non sit necem defuncti, & si tabulas aperuerit, recitauerit, descripserit vel ipse vel alius, ex eodem edicto in eum qui id fecerit dari 100. aureorum iudicium quod populare est.

V I. Si quis aliquem testari prohibuerit, vel coegerit.

NON ex ea tantum causa S. C. quam exposuit supra, heredi quasi indigno eripitur hereditas, sed etiam ex Constitutione Hadriani si adierit hereditatem ex testamento vel ab intestato is qui volentem mutare aut facere testamentum prohibuerit, quo de crimine in oratione Isæi περι τῶ κλειωνύμου κλήρος. Idemq; erit si quis quem coegerit testari & sibi hereditatem relinquere, l. 1. C. eodem. quia & hic non habet defuncti voluntatem, & licet sub hoc titulo nihil de hac specie tractetur nominatim, tamen titulus indicat que sub eo dicuntur de illo, qui prohibuit, porrigenda ad illum esse qui coegit. Aliæ causæ eripiendæ hereditatis reseruatur XXXIII. tit. 8. in quo communes proponuntur legati vel hereditatis eripiendæ, in his duobus titulis, hereditatis solummodo.

V II. De iure Codicillorum.

PERsequitur modo ceteras testamēti partes. Alia pars testamenti sunt codicilli, maximè si sīat ex testamēto, l. penult. Testam. quemad. aper. Si ab intestato, imitatio testamenti, vt epistola imitatio codicillorum, l. v. nica. §. sancimus. C. de lat. lib. tol. vel epistola codicillorum supplementum, l. 41. §. Codicillis, lib. 32. vt codicilli quandoque testamenti, quæ epistola fideicommissaria

l.cum quis. §. pater. cod. ac similiter vt vnus testamenti plures possunt esse codicilli, ita vt vnus codicilli plures epistolarum, l. 34. §. 1. lib. 31. eademque differentia epistolę & literarum. M. Tullius, Ternas accepi literas vna epistola. Verum vt instituto more nullam definitionem prætermittam, & inopiæ perseuerem subuenire nescientium adhuc definire res, quibus tamē studendis nequidquam ætatem consumpserunt suam, codicilli sunt testati vel intestati voluntas minus solemnis. Ius ergo codicillorum hoc, ne in eis diligentia legum ea seruetur quæ in testamētis, ne hereditas in eis dari vel adimi possit verbis ciuilibus, nec si testamento confirmati sint, & vt neque aliud quidquam in eis verbis ciuilibus scriptū valeat, nisi testamento confirmati sint, & vt scripta in codicillis perinde habeantur, atque si testamento scripta essent. Codicilli si solius nominis rationem queras, pugillares sunt. Homerus, *σήμετα ἐν πίνακι πικτῆς*, Plinius codicillos.

LIB. XXX. DIGESTORVM.

De legatis & fideicommissis.

LEGATA quoque & fideicommissa partes testamentorum vel codicillorum sunt. Legatum est donatio quædam testamēto ab herede relicta. Donandi verbum est directum. hoc igitur verbo legatum à fideicommissio fecernimus. nam fideicommissam neque datur proprie, neque donatur, neque relinquitur verbo relictis. Et recte *quædam*, id est proprii generis donatio, neque donatio inter viuos, neque donatio causa mortis, sicut *quodam*, accipi conuenit, l. rogasti. de præfer. verb. l. l. in princ. de obl. & act. Possim etiam definire liberalitatem quanquam sit commune nomen legati & fideicommissi, l. 6. Si cui plus quam per leg. Falc. l. 67. §. si de Falcidia lib. sequ. l. penul. de man. test. nam à fideicommissio sciungitur satis sequentibus verbis, testamento, & ab herede.

Legata

Legatum à testamento non separatur, l. 4. de man. test. nec alium onerat quàm heredem, fideicommissum etiã ab intestato relinquitur, & à legatario vel fideicommissario vel donatario mortis causa, vel à marito qui morte vxoris dorẽ lucratur. qua de causa rectè verustiores adijciẽbãt in definitione Modestini, *ab herede præstanda*, non minus quã illud, *quædam*, quod exposui ante. Equidem semper existimaui manare ea verba ex antiqua prudentia iuris, & fortasse an fuisse etiam ab ipso Modestino in suam definitionem injecta. Multa enim ad nos per manus perque ora maiorum nostrorum venerunt, quæ in libris nostris nõ extant, admodum congruentia antiquæ prudẽtiæ. quæ existimator doctus & intelligens neque præterire, neque aspernari debet. Et, *ab herede*, accipio proprie, q̄ heres sit suo nomine & ex sua persona ab eo enim qui heres est alieno nomine, vt ab herede heredis, vel non ex sua persona, vt à patre vel domino heredis instituti, fideicommissum nõ etiam legatũ relinqui potest. Definitio Florentini est secundum legem Falcidiam. nam iure antiquo legata non tantum delibare, sed etiam exhaurire, absumere & onerare hereditatẽ poterãt, Lege Falcidia quadrãs illibatus apud heredem remanere debet, l. si filia. §. Papinianus. Famil. eriscun. quæ lex valet etiam in fideicommissis, ex S. C. Pegasiano. & vt lex prima huius tituli ait, quæ proprie pertinet ad legem Falcidiam, per omnia exaquata sunt legata fideicommissis. Non dicit, per omnia & in omnibus, vt l. 2. §. furiosus, supra tit. proximo. Per omnia igitur æquata in l. Falcidia, sed non in omnibus, Constituitur tamen Iustiniani etiam in omnibus. Verum enim verò etsi legata & fideicommissa veluti delibationes quædam sint propter modum rationemque legis Falcidiæ, legatum tamen delibat hereditatem solam, fideicommissum etiam legata & donationes causa mortis, vt antè dixi, & lucra nuptialia. Quod adijcit Florentinus, *ex eo quod vniuersum heredis foret*, id est, ab herede. nam ex herede, & ab herede, tantundem potest,

vt ex filio, l. 2. libr. 32. & ex fideicommissario, l. 38. §. vlti. de vulg. subst. Quod si ex herede, & ex hereditate, & ex testamento, l. cum virum. C. de fideicommiss. l. 2. §. vlt. infr. de do. præleg. id secus se habet in fideicommissis. nec enim ex testamento vel ex hereditate fideicommissa sunt semper. Placet etiam definitio Vlpiani, Quod legis modo, id est verbis ciuilibus testamento relinquatur. Fideicommissum est liberalitas quæ verbis precarijs vel alio quocunque indicio precariæ voluntatis testamento vel codicillis vel epistola vel quo alio genere vltimi iudicij confertur in aliquem. Fecit autem tres libros de legatis motus vbertate materiæ, vt fecerat Gaius ad edictum prætoris vr bani : quorum quoque quid proprie tractetur non possis certò cõstituere, nec alia distinguendorum eorum inuicem ratio certior, quàm si dixeris primum librum potissimum esse confectum ex libris variorum auctorum ad Sabinum, ex Digestis Iuliani vel Africani discipuli eius, & ex Institutionibus diuersorum.

LIB. XXXI. DIGESTORVM.

De legatis & Fideicommissis.

Secundum autem esse confectum ex libris diuersorum ad Plautium, & ad legem Iuliam & Papiam, ex quæstionibus quoque & responsis diuersorum, ex libris Modestini & Iauoleni, ex Digestis Celsi & Marcelli.

LIB. XXXII. DIGESTORVM.

De legatis & Fideicommissis.

Tertij, in quo magis ordo elucet aliquis, partè priorè, qua demonstratur præcipuè qui & à quib. & quibus verbis fideicommissum relinquere possint, ex libris fideicommissorū variorum auctorum, ex sententijs Pauli, ex libris Labeonis, ex Digestis Scæuolæ : postero-

riore.

riorem quæ ad verborum significationem pertinet, cuiusque initium est l.43. promiscuè ex omnium auctorū libris.

LIB. XXXIII. DIGESTORVM.

TIT. I. De annuis legatis & fideicommissis.

IN indice, De annuis & mensuris legatis. Hæc separatim titulum desiderabant, quod in eis sint propria quædam. nam & plura legata esse existimantur, nō vnum, & morte finiuntur. Plerumque verò cum annua aut mensura dicimus, alimenta dicimus. At certè non sunt omnia annua alimenta, nec omnia alimenta, annua: alioquin nihil distaret hic titulus à primo XXXIII.

II. De vsu & vsufructu & redditu & habitatione & operis per legatum vel fideicommissum datis.

ANnuis legatis rectè iungitur vsus & vsufructus. similia enim sunt, cum morte legatarij finiatur, l.8. supr. tit. prox. His etiam iungitur habitatio & operæ, & redditus, quæ etiam vsum vel vsufructum imitantur, vt libro septimo didicimus. Sed habitatio & redditus morte legatarij finitur, operæ non finiuntur morte. Rectè dicit, Operis, in infinitum. nam & liberi hominis operæ legari possunt. Quod additur, Et redditu, abest ab indice titulorum. Sed contractiores sunt plerumque tituli indicij, & de redditu sub hoc titulo est l.22. & 38. quo nominè propriè significantur pensiones quæ ex locatione redduntur, impropriè fructus omnes. l.17.25.

III. De seruitute legata.

ORdinariū hoc est, vt seruituti in personam iungatur statim seruitus in rem: quæ tamen sunt inter se valdè distantes. nam seruitus est indiuidua, vsufructus diuiduus, & ideo seruituti præstādæ heredes singuli in solidum obligantur, vsufructui pro partibus hereditarijs. item seruitus in heredem transfertur, nō vsufructus,

ctus, & si legetur seruitus alternis annis, vnum est legatum, si vsusfructus, plura. l. 13. sup. tit. prox. Imò & simpliciter legatus vsusfructus, quotidie legari, & legatario deferri videtur, ad eò vt qui heri acquisitus est, si hodie etiam non adquiratur, collegatario adcrefcatur. l. 1. de vsufr. adcre.

IIII. De dote prælegata.

Cetera dicuntur legari, dos prælegari, propterea quod sua res vxoris legatur, & redditur verius quam datur. qua de causa & relegari dicitur. Relegatum, est reditio rei alienæ vel quasi alienæ cum emolumento aliquo & ita relegatæ dõti inest emolumentum repræsentationis, quia præfenti die legatur quæ reddenda foret annuabima trima die. nec malè in Norica editione, de dote relegata, cum & Basilica fic habeat, *περὶ προκίς ἀνιδεγχι τὴν εἰσὸς*. & formula relegandæ eius hæc. Quanta pecunia dotis nomine ad me peruenit, tantum heres meus dato. l. quisquis. de leg. 3. Id verò est ex lege Papia, vt præter decimam vxori dos relegari possit, Vlpiano auctore. Ad hæc singulare id est in hoc legato, vt legi Falcidia non subijciatur, vt petita bonorum possessione contra tabulas debeat, nec ad virilem mulier redigatur.

V. De optione vel electione legata.

Optio actus est legitimus. nam solenniter fit publice exhibita vniuersa familia, si optio serui legata sit, vel alia res, exhibitis vniuersis rebus eiusdem generis quæ inueniuntur in hereditate, & herede præfente, eaque re ante aditam hæreditatem non fit, & certum opinor, verbis, testibusque præfentibus, & interuam prætoze ad optandum diem decernente, & semel, & pure, & iussu patris vel domini si filiofam. vel seruo data sit, l. 5. & 10. de leg. 1. l. 25. in princ. De lib. cau. & hoc inest proprium optioni legata. Electio videtur non fuisse actus legitimus.

VI. De tritico, vino, vel oleo legato.

Qua de re aut iure aut causa legata hæc tunc specialium titulum dedit, ea ferè singulare & proprium aliquid habet, quòd in alias transferri non potest. Nunc de his rebus tractare incipit quarum appellatione quid veniat quidve testator intellexerit ambigitur, vt hoc titulo, tritico, vino, vel oleo legato quid contineatur. Triticum species est frumenti, sine arista.

VII. De instructo vel instrumento legato.

Hoc autem titulo declaratur, quid instructo vel instrumento contineatur rustico, vibano, balneatorio, piscatorio, vel cuius alterius rei. & plenius quidem est legatum instructi, quàm instrumenti. Instrumento tabernæ non continentur institores, instructo continentur. Instrumento fundi non cõtinetur supellex vel penus, instructo continetur. & sic instructo pecora pascendi causa parata vt ex eis fructus capiatur, nõ instrumento, hoc ἡσπλισμὸν, illud παροσκευὴν Græci vocant, quàm instrumentum sit etiam παροσκευὴ siue apparatus, l. 12. prin. inf. l. 5. si præter. De trib. act. nimirum quia instructi pars, quod Varro & Aristoteles partiuntur rectè in vocale, semiuocale & mutum. explosa enim est Alpheni sententia, animalia non locantis in instrumento.

VIII. De peculio legato.

Ergo instructi appellatione continentur etiam serui. & peculia eorum? Sic videtur, l. 22. §. vlti. sup. tit. p. Quid autem is qui peculium legat, legato completur, hic titulus declarat. nã ex mète defuncti plus aut minus continetur peculij legato, quàm inesse docuerit actioni de peculio lib. 15. titulo 1. Vterque tamen titulus est tam de peculio filij, quàm serui. Sed interim ne dixeris peculium esse accessionem serui. alioquin legatum serui sequeretur omnimodò. l. librorum. §. vlti. de legat. 3. nec fanè est accessio, nisi seruus legetur cum peculio. Vicarius autem nec si seruus legetur cum
vica-

vicario, si tamen legetur cum peculio, sub peculij nomine vicarius etiã accedit, & quamuis omnis vicarius peculiaris sit, alio tamen iure est peculium, alio feruus peculiaris, sicut alio peculium, alio merx peculiaris in tit. de trib. act.

IX. De penulegata.

INstructi alia pars est penus, quam rectè veteres glossæ ita definiunt, ὅσα ἐστὶν πῶσιμ' ἔχει βρωσὶμ' οὐναθροῖς ἔεται. idque hoc titulo diligentius explicatur simul ac penus quæ accessiones sint.

X. De supellectile legata.

INstructi pars alia est supellex, id est instrumentū patrisfamilias, Græcè ἐπιδομῆνιά καὶ ὀνομασθευῖν, & enumerantur hoc titulo res quæ sub eam appellationem cadunt.

LIB. XXXIII. DIGESTORVM.

TIT. I. De alimentis vel cibarijs legatis.

HIC titulus, quid alimentorum vel cibarium legato cõtineatur, explicat. & plenius quidem est alimentorum legatum. quæ causa cibaria & vestiaria, inuenias nominatim legari sæpè, alimētis vestiaria, iūgi superuacuò, nō item. Sed & præcipua quædã in his esse hic titulus declarat, veluti vt deportatis, vel seruis pœnæ, vel etiam seruis proprijs sine libertate, alimēta aut cibaria relinquuntur rectè, vt si relicta sint vsque ad libertatem, extendantur vsq; ad plenam pubertatem, vt non minuuntur propter prædia eo nomine postea obligata, vt ex rebitu eorum percipiuntur, sed minuuntur tamen per legem Falcidiam, l. Diuus. inf. ad leg. Fal.

II. De auro, argento mundo, ornamentis, vnguentis, veste vel vestimentis, & statuis legatis.

Hic titulus variorum legatorum continet interpretationem, auri & argenti tam facti, quam infecti, factum dicimus vasa, signa, emblemata, quæ sub nullo alio, quam argenti genere continentur. Infectum, quod est in massa vel lamina. item mundi muliebris, quo mulier fit mundior. & ornamentorum quo fit ornatior. Sed sunt etiam ornamenta virilia quædam, non mundus. & mundi pars, vnguenta. non omnia tamen vnguenta mundo continentur: ideoque separatim tractatur etiam de vnguentis legatis. Vestis autem Festo est genus, vestimentum pars, sed nobis nihil interest vestis, an vestimentum legetur, idque vestimentum definitur quod pertextum est, vt liber qui perscriptus est. Sed & de statuis legatis non nihil hoc titulo agitur, vel imaginibus, l. 6. §. ultimo.

III. De liberatione legati.

Olim non satis benè constabat, an debitoribus posset liberatio legari, sed vt ait l. 3. iam certum esse posse, & quidem omnibus, l. 1. id est, siue iure ciuili debeant, siue honorario, siue ex contractu, siue quasi ex contractu, l. 24. De leg. 3. & siue rem suam, siue rem nostram, l. 9. §. ultimo. hoc tit. l. cum seruus. §. si Titius. De leg. 1. & in totum; vel pro parte. l. cum quis. §. nuptura. De leg. 3. & effectus legati hic, vt legatarius possit agere, vt acceptilatione vel pacto liberetur, & si conueniatur, tueri se exceptione doli mali. qua re legati huius cautionem ex edicto postulare nullam.

III. De adimendis vel transferendis legatis, vel fideicommissis.

Quia de dandis legatis & fideicommissis satis egit, par erat tradi etiam aliquid de eis adimendis. Et legata quidem non adimuntur ipso iure, nisi eodem testamento vel codicillis confirmatis, & ciuilibus contrariisque verbis, beneficio autem exceptionis, & per epistolam adempta & nuda vel tacita voluntate & quibuscunque verbis non valent. Fideicommissa ipso iure adimuntur;

eur quacunq̄ue voluntate, quocunq̄ue sermone. quia in his præcipuè voluntas dominatur, in legatis rigor & diligentia iuris ciuilis, ad eò vt in legatis verba si sint perspicua non admittatur quaestio voluntatis, in fideicommissis admittatur, l. 25. l. 95. De leg. 3. l. si alij. De vsufruct. leg. l. cum virum. C. de fideicommiss. Translatio plus est, quam ademptio nam & ademptionem & dationem in se continet. adimit enim vni quod det alij, vel ab vno quod det ab alio, vel rem vnam, vt pro ea det aliam, vel causam legati, vt adscribat aliam.

V. De rebus dubijs.

Hic ferè respondet titulus qui est in Codice. de verborum & rerum significatione. nam & si hac de re dictum sit postrema parte libri tertij de legatis, restabāt tamen pleraque dicenda de ambiguo sermone legatorum & fideicommissorum, qui rem dubiam plerumq̄ efficit, quamquam & detracto sermone ambiguo res dubia dici possit, quæ in suspenso est, quoad ex post facto confirmetur, quia res qua de agitur nondum certum est valeat nec ne, l. 15. Res item dubia, siue ambigua est, si incertus sit ordo nascentium vel morientium, in specie l. 11. §. vltim. & aliarum legum quæ sunt de commorientibus, vel si incertis personis legatum relinquatur. nam & de incertis personis in hoc titulo agitur.

VI. De his qua pœna causa relinquuntur.

Dedit quodammodo ansam superior titulus tractandi de legatis inutilibus. nã de incertis personis legit, quibus quod legatur, est inutile regulariter. & hoc dicit legatum relictum pœnæ causa. quia contra naturam legati est, vt pœna honori insit, vt sit legatū honori vni, pœnæ alteri. præponderare enim honori videtur pœna, quasi præcipua causa legandi, atque ad eò ne honor quidem esse tale legatum. Hodie tamen valet, nisi illicitum vel probrosum, vel impossibile sit, ex Constitutione Iustiniani, ex qua Tribonianus l. 1. inseruit hæc verba, *Illicite vel probrose*, itemq̄ue verbum, *Talem*, quo re-

petun-

petuntur illa, illicite vel probrose.

VII. De regula Catoniana.

SEquebatur titulus de caducis, & de his quæ sunt in causa caduci. Vtilia hæc sunt ab initio, sed postea deficiunt viuo aut mortuo testatore ante apertas tabulas, & in fiscum cadunt ex legibus nouis Iulia & Papia. sed cum abolita iam essent eæ leges à Iustiniano, & restitutum ius antiquum, maluit Tribonianus omissio caducorum iure nouo, ponere hoc loco regulam iuris antiqui, secundum quam non ex apertis tabulis cedunt legata, vt voluerit leges caducæ Iulia & Papia. sed à morte testatoris, & regula hæc est, Quod inutile foret, id est, cuius dies inutiliter cederet, si testamenti facti tempore mortuus fuisset testator, id legatum quandocumque decesserit, ex post facto non conualescere, quæ & sententia dicitur, l. Iulianus. De condit. & demonstrat. vt Marcellino XXVI. Catonianæ vel Cassianæ sententiæ.

VIII. De his quæ pro non scriptis habentur.

CAduca sequebantur ea, quæ pro non scriptis habentur. hæc ab initio inutilia sunt, & tamen nouo quam antiquo iure apud heredem remanent, si nullus sit substitutus in cuius persona legatum consistat, vel si nullus collegatarius cui adcreseat. & licet pro non scriptis etiam fuerint ea quæ incertis personis, vel quæ pœnæ causa relinquuntur, tamen quia hodie utilia ea permanent regulariter. Primum subductis simul ac caducis quæ ab initio utilia sunt & ante cessionem intercidunt, quia eodẽ iure sunt hodie, quo & ea quæ ab initio inutilia sunt, id est quæ pro non scriptis habentur, dedit primum de his regulam Catonis, est enim ea regula de inutili legato. Inutile autem legatum semper id quod pro non scripto est, nunc quæ pro non scriptis habeantur, enarra hoc titulo multa, veluti quæ incapacibus relinquuntur quæ sibi testamentarius adscribit, quæ sunt captatoria

ria, quæ non intelliguntur, quæ ei qui in rebus humanis non est, adscribuntur. Sed hoc tamen interest, quod ab initio inutilia apud heredem remanent sine onere, exceptis duobus casibus, caduca, vel in causa caduci cum onere, sicut & ad fiscum transibant cum onere, l. in facto, §. vlti. De cond. & dem. non quidem ex lege Iulia & Papia, sed ex constitutionibus.

IX. De his quæ vt indignis auferuntur.

Sequuntur, quæ veteres dicebant, Erepticia. hæc vtilia sunt omni tempore, & cedunt & adquiruntur vtiliter, sed quasi indignis eripiuntur varijs ex causis, quæ hoc titulo enumerantur. & male iuris decoctores vbiq; eisdem faciunt incapaces & indignos. Incapacibus enim relicta ab initio inutilia sunt, & apud heredem remanent sine onere: indignis relicta ipso iure valent, sed ad fiscum plerumque transferuntur, vel ad heredem, vel ad aliam personam cum onere.

LIB. XXXV. DIGESTORVM.

TIT. I. De condicionibus & demonstrationibus, & causis, & modis eorum quæ in testamento scribuntur.

VT specialem titulum dedit supra de condicionibus institutionum, cū tractaret de institutionibus, ita cōsequens fuit in hoc tractatu de legatis & fideicommissis, de condicionibus eorum specialem titulū potest. Sed condicionibus etiam adijcit demonstrationes & causas & modos. Condicio est causa quæ suspendit legatum. Demonstratio est significatio accommodata rei legatæ. Causa est ratio legandi. Modus est adiectio quæ ostēdit quid legatarium ex legato facere testator velit. Condicio propriè confertur in futurum. Demonstratio in præsens vel in præteritum. l. nuper. De leg. 3. l. 34. inf. Condicioni similis est modus, adeo vt in his libris sæpe modus condi-

condicionem, condicio modum significet, & nonnunquam qui figura verborum est modus, ex mente defuncti pro condicione habetur. Condicionem enim voluntas facit, non verba, sed hoc interest quod si suis verbis condicio concipiatur, fideicommissum non faciet, modus vel etiã condicio cõcepta, vt ita dixerim, verbis modalibus, fideicommissum facit, quia conceptio verborum talis enixæ voluntatis argumentum est, sicut condicio iurisiurandi quæ etiam fideicommissum parit. Igitur ex his verbis, Titio C. ita vt x. Mauius adnumeret, Mauius fideicommissi petitio est statim: si præterea adiecerit, Si naus ex Asia venerit, posteaquã naus venerit, l. 2. C. de his quæ sub modo rel. Causa similis est demonstrationi. nam & in præsens hæc vel in præteritum confertur, & vtraq; abundat, nec certo corpore legato vitiat legatum si fortè sit falsa. Ait, *Eorum quæ in testamento scribuntur.* In testamento scribuntur institutiones, substitutiones, legata, fideicommissa, tutelæ, libertates, adsignationes libertorum, Iniunctiones, Præcepta, Consilia, Commendationes, Confirmationes, Mortis causa donationes, Mortis causa capiones, Aestimationes, Ademptiones, Confirmationes codicillorum, Exheredationes. Sed non omnia condicionem recipiunt, & de cõditionibus institutionum proprium titulum iam habuimus supra, & hic præcipuè est de condicionibus legatorum & fideicommissorum.

II. Ad legem Falcidiam.

Donationibus modum imposuit lex Cincia, Dotibus Papia, Manumissionibus lex Caninia, Legatis & mortis causa donationibus lex Furia primum, deinde lex Voconia, & ad extremum lex Falcidia legatis præscripsit modum dodrantis, qui ciuilis modus dicitur à Cornelio Tacito. Sed constitutione Seueri lex Falcidia porrigitur etiam ad donationes causa mortis, & S. C. Pegasiano ad fideicommissa testamento relicta, & Constitutione D. Pij ad fideicommissa relicta ab intestato. Opus fuit speciali lege, quia lex Falcidia est contra vo-

luntatem testatoris (minuit enim legata quæ testator integra præstari voluit) ideoque interpretatione prudentum non potuit porrigi ad alia, nec hodie porrigetur ad mortis causa capiones sine lege. Est autem hæc lex valde à Iustiniano recisa. nam omisso inuentario cessat, & à testatore prohiberi potest, & dodrans mutatus est in bessem vel semissem institutis liberis & similibus qui de in officioso agere possunt, non etiam extraneis. placet enim magis Occidentalium opinio, ne modus à Iustiniano dictus porrigatur ad extraneos, quia Nouella Iustiniani minuuntur legata plus quam lege Falcidia, contra voluntatem testatoris, & ideo melius est non diffundi eam Nouellam in omnes. eademque ratione non esse recipiendam opinor opinionem eorum qui filio rogato hereditatem restituere semissem attribuunt. quo enim magis augetur portionem heredis, eo magis recedit à voluntate. At prohiberi videtur etiam Falcidia in l. penult. §. penult. De leg. 3. his verbis. Huic quoque omnia integra, quia scilicet ne ex vno vel altero legato deduceretur cauere poterat olim, l. 64. §. 1. & in totum prohibitam nonnunquam princeps detrahi non sinebat, l. si legatus. §. ult. Ad Treb. De continuatione quid dicam frustra? titulus est de modo legatorum. ipsa igitur satis ostendit.

III. *Si cui plus quam per legem falcidiam licuerit, legatum esse dicetur.*

SEquitur stipulatio Falcidiæ prætorica, vel communis, l. pœnales. §. Iulianus. sup. titu. prox. l. ex. §. 2. De her. inst. quam de legatariis singulis stipulatio heres qui solida præstat legata, hoc fere modo, Quod amplius legatorum nomine quam per legem Falcidiam licuerit ceperis, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari, dolumque malum abfuturum esse. quo exemplo etiam legis Papie stipulatio interponitur. l. 1. §. pen. & cessante etiam Falcidia in specie l. filius fa. §. apud. De leg. 1. d. l. 1. §. in quibusdam. Tractatur etiam nonnihil sub hoc

hoc titulo de stipulatione, Euiſta hereditate legata reddi, & Morientium partes reddi, & de ſtipulatione fruſtuaria.

LIB. XXXVI. DIGESTORVM.

TIT. I. Ad S.C. Trebellianum.

S Leganter Iuſtinianus peculiare & in Græca conſtitutione *πρεσβιχορὴ ἀρμόδιον* nihil eſſe magis, quam vt legatis quidem iungatur narratio legis Falcidiae, fideicommiſſis autem S.C. Trebelliani. Trebellianum prius fuit Pegafiano. Et Trebellianum de transferendis actionibus in fideicommiſſarium, vt abſque metu heredes ſcripti adirent hereditatem, non deducta quarta. Pegafianum, ſi plus quam dodrātem vel totam hereditatem reſtitue re rogati eſſent, de quarta deducenda non tranſlatis actionibus, cōmunicatis tamen remedio ſtipulationum partis & pro parte. qua ex cauſa Trebellianus fideicommiſſarius erat heredis loco, Pegafianus non item. Sed & S.C. Pegafiano heres qui ſuſpectam hereditatem dicit adire cogitur & reſtituere non deducta quarta & tranſlatis actionibus perinde atque ſi ex S.C. Trebelliano reſtitueretur. Eſt etiam opinor S.C. Pegafiani quod eſt in l. 16. §. ſi quis heres. & §. cum quidam. & l. 17. in pr. Sed ſublato non transferendarum actionum iure & remedio ſtipulationum, cetera omnia adſcribuntur & aguntur. Hodie S.C. Trebelliano, ex Conſtitutione Iuſtiniani, ſecundum quam recte hic titulus ita concipitur, *Ad S.C. Trebellianum*, nec adijcitur, & *Pegafianum* quod erat in veteri titulo edicti perpetui, & eſt adhuc in indice titulorum Pandectis Florentinis præpoſito.

II. Quando dies legatorum aut fideicommiſſorum cedat.

Nondum peracta res eſt. nam reſtat adhuc de legatis & fideicōmiſſis inſpectio hæc, ex morte cedat dies

corum an ex apertis tabulis an ex adita hæreditate alio-
 ve tempore. & cedunt quidē iure antiquo pura ex mor-
 te, condicionalia vel in diem incertū, ex cōdicione vel
 die postquam venerit aut euenerit, iure nouo pura ex
 apertis tabulis. Sed, vt Iustinianus loquitur quodam lo-
 co tractans de legitimis heredibus, ius nouum idē ipse
 iure nouissimo correxit, & restituit antiquum ius, cuius
 videtur & alijs plerisque partibus fuisse studiosissimus.
 Cedunt igitur hodie pura legata ex mortis testatoris
 tempore, sublata lege Iulia & Papia, exceptis quibusdā
 quæ cedunt ab aditione hereditatis, vt si legetur vfas,
 vsusfructus, habitatio, si detur libertas, si libertati iun-
 gatur legatum, vel si seruo legato legetur. Cessionis ef-
 fectus hic est, vt quasi debitum sit legatum & transmittitur
 in heredem legatarij. l. 26. De vsufruct. leg. l. 8. &
 9. tit. seq. vt recte Theophilus definierit, cessionem esse
 legatorum quæ nondū percepta sunt ad heredes trans-
 missionem. nec tamen idem cessionis & delationis vel
 dies vel effectus. Cedunt, vt dixi, ex die mortis. Defer-
 runtur ex die aditæ hereditatis, siue pertinent ad lega-
 tarium vel heredem eius. nam & pertinere in iure, de-
 ferri est. Cedunt, vt sint debita & ad heredem legatarij
 pertinere possint. Deferuntur, vt peti & acquisi vel re-
 pudari possint. Semper excipio quæ non cedere dixi an-
 te aditam hæreditatem. his enim idem est cessionis &
 delationis dies. necessario quoq; herede scripto, cessionis
 & delationis idem dies est, mors testatoris idem ef-
 fectus nunquam. & imperitissimi sunt qui delationem
 & cessionem confundunt passim.

*III. Vt legatorum seu fideicommissorum ser-
 uandorum causa caueatur.*

Restat etiam prætorica stipulatio legatorum seruan-
 dorum causa, quæ vulgaris & communis cautio di-
 citur, l. filius fa. §. h. idē principes. De leg. i. creditoribus.
 De separat. & instar actionis obstat. Hanc de herede
 stipulantur legatarij vel etiam dispensatores legatorum,
 l. qui-

Leuidara. §. penul. de leg. 1. si in diem legata relicta sint, vel in condicionem casualem, non, vt opinor, si in potestatisiam, nisi velit heres litigare. qua ratione etiam de puro legato hæc cautio interponitur, l. vxorem. §. vltim. De leg. 3. l. 14. 15. inf. Edictum prætoris fuit de legatis, sed quia defunctorum conseruat voluntates, facile produciuntur ad omnia fideicommissa interpretatione prudentium. d. l. 14. & 15. §. vlt. sicut edictum de legatis præstandis, eadem ratione. Lex Falcidia quia erat contra voluntatem, contra libertatem testamentorum, contra XII. tabu. non potuit produci ad fideicommissa sine speciali lege. Sed neque lex Iulia & Papia, quæ odiosa etiam est. & quod est in l. 87. De leg. 3. ex S. C. est, l. Senatus, De donat. cau. mort.

III. Vt in possessionem legatorum vel fideicommissorum seruandorum causa esse liceat.

Heres qui non paret superiori edicto, id est qui legatorum nomine non satisfat, ex hoc edicto coercetur missio legatario aut fideicommissario in possessionem legatorum seruandorum causa. In possessionem omnium bonorum quæ ex ea hereditate sunt, non in bona heredis propria, nisi certis modis ex Constitutione Antonini. quo genere pignus prætorium constituitur.

DIGESTORVM PARS

SEXTA. LIB. XXXVII.

TIT. I. *De bonorum possessionibus.*

AB hereditatibus transit ad bonorum possessiones, quæ nec minus obligant nos quasi ex contractu quàm hereditates, nec minus etiam actiones nanciscimur ex eis quàm ex hereditatibus. qui hereditatis bonorumve possessio, prætoriam successio est, quæ perinde prætor tueretur atque ciuilem. Non potuit heredem facere vel domi-

num, bonorum tamen possessorem veluti heredem fecit tam eum quem ius civile heredem facit, quam etiam eum quem ius civile non nouit, veluti posthumum alienum heredem institutum vel filium emancipatum ab intestato. & rectè definitur bonorum possessio ius successione prætorie in vniuersa defuncti bona, vel ius persequendorum retinendorumque bonorum defuncti, vel hereditas possessione retenta. Dominium tribuere dicitur, l. 1. Sed intelligo dominium possessionis non dominium proprietatis. nec enim proprietatem tribuit, sed possessionem tantum & retentionem. Et hoc generali titulo explicata definitione bonorum, & bonorum possessionis, explicatur etiam genera bon. possessionis, & alia pleraque communia sequentibus titulis, veluti de his qui admitti ad bon. possessionem possunt, qua de re erat proprie tit. 3. & de diebus petendæ bo. possessionis, de qua lib. seq. tit. 16.

II. Si tabula testamenti extabunt.

NVllus, vt opinor, fuit in edicto perpetuo titulus generalis, quàm hic primus, qui conficitur ex primis verbis edicti, Si tabulæ testamenti extabunt. est enim generalis ad successiones testari. Olim edicebatur, *Si tabulæ testamenti proferentur*. Hodie, *si extabunt*, quia sufficit extare, licet non proferantur. l. 1. §. sufficit. De bon. poss. secundum tab. Sequitur autem prætor ordinem legum. nam exemplo XII. tabul. proponit prius bon. possessiones ex testamento. Contra tabulas, & secundum tabulas, ab his verbis, Si tabulæ testamenti extabunt, de bonorum possessione ab intestato sub contrariis verbis, Si tabula testamenti nulla extabunt. lib. sequentis titu. 6. & vt speciem aliquam edicti proponā, ita perscriptisse prætor videtur. Si tabulæ testamenti extabunt, liberis præteritis potissimum bonorum possessionem contra tabulas dabo, mox si ea parte bon. possessio occupata non esset, scriptis heredibus secundum tabulas bonorum possessionem pollicetur. At l. 1. huius tituli non pertinet nisi ad bonorum possessionem secundum tabulas.

III. De bonorum possessione, furioso, infanti, muto, surdo, cæco competente.

SEquebatur hic titulus quo de certis personis agitur, de quibus ambigi poterat, an admitti possint ad bon. possessionem, & quemadmodum.

III. De bonorum possessione contra tabulas.

QVo explicito, institutum agit ordinem, ut primo liberis deferat bonorum poss. contra tabulas, quem esse a quisissimum Ulpia. ait l. 2. De bon. poss. sec. tabu. & hac de causa de successione testati primum edictum siue prima pars edicti accipitur frequentissimè pro hac parte, qua liberis præteritis, id est, neque institutis, neq; uti oportet exhereditatis defertur bonorum poss. contra tabulas, & similiter libro sequenti de successione intestati generali capite proposito, Si tabulæ testamenti nullæ extabunt, subijcitur prima pars edicti, qua liberi vocantur, l. 1. §. rectè, eodem titul. l. 1. §. sed videndum. de suc. edict.

V. De legatis præstandis contra tabulas bonorum possessione petita.

Bonorum possessio contra tabulas rescindit tabulas paternas, non pupillares, & paternas, etiam si in eis alij filij, præteritorum fratres instituti sint, quorum tamen institutione deducta in irritum, perinde ac si instituti non essent, cū præteritis veniunt ad bonorum possess. contra tabulas. institutis enim liberis præteriti, vocantur, cōmittunt siue patefaciunt edictum cōtra tabulas. Rescindit etiā hæc bon. possessio, hæc actio præteriti, ut Valentinianus Imp. loquitur, legata & fideicommissa, nisi parentibus aut liberis relicta sint, vel uxori, aut nurui dotis nomine. his enim personis conseruantur ex hoc edicto, & præstantur vel à præteritis ipsis, si sui non sint utilibus actionibus, vel ab institutis etiā suis quibus commissum est edictum, salva Falcidia. Nō probo opinionem Orientalium, qui & hoc edictum hodie

sublatum putant quasi legata sint præstanda omnibus. & edictum nouum quod est tit. 8. quasi emancipatus pater præferatur filiis suis.

VI. De collatione bonorum.

Liberis emancipatis prætor promittit bonorum possessionem contra tabulas, antequam eos iubeat suis bona propria cōferre. quod iubet hoc edicto. itaque hic ordo demonstrat collationem fieri post petitam bonorum possessionem contra tabulas. Collatio est confusio bonorum priorum cum paternis. Cōferunt propria ut ferant tam ex proprijs quàm ex paternis contingentem portionem. & locus est huic collationi etiam inter eos quibus data est bon. poss. Vnde liberi.

VII. De collatione dotis.

Separatim tractat de collatione dotis, quoniam quantum ad personas quæ conferunt attinet alio iure est bonorum, alio dotis collatio. Bona soli emancipati conferunt, Dotem etiam suæ his quibuscum bonorum possessionem contra tabulas accipiunt, siue sint præterite, siue institutis commissio edicto aucta sit earum portio, siue miscuerint se bonis paternis. idemque seruatur in bon. poss. Vnde liberi.

VIII. De coniungendis cum emancipato liberis eius.

Hic etiam edicto locus est tam in bonorum possessione contra tabulas, quàm vnde liberi, ut scilicet patri emancipato iungatur in vnam eandem partem filius natus ex eo & retentus in potestate aui, ut ei soli bona sua cōferat pater, non fratribus. Filius dicitur coniungi patri, non pater filio. nam præualet ius prætorium. Sed ex hoc edicto iuri prætorio coniungitur ius civile. Edictum nouum dicitur, & noua clausula, l. i. §. si pater nuru. titu. sequ. l. qui duos. hoc titu. & à Græcis ad l. §. Si tab. test. nul. extrab. quia in cōponendo edicto perpetuo auctoritate Adriani Imperatoris, Iuliano utile visum est hoc iuris introducere & inferere edicto prætoris. Saluianum edictum dicere soleo. }

IX. De ventre in possessionem mittendo,
& curatore eius.

Superioribus titulis perspexit prætor natis, hoc titulo nondum natis, id est ventri, nondum data bo. possessione contra tabulas, sed muliere prægnante ventris nomine missa in possessionem vice contra tabulas bo. possessionis, vel etiam vice secundum tabulas, aut Unde liberi. nam ex omnibus partibus edicti successorij venter in possessionem mittitur. Sed hic potissimum agitur de bonorum possessione contra tabulas ventre præterito, cui etiam missio in possessionem curator dari solet, qui ventris curam administret eodem modo quo curatores & tutores pupillorum solent. Dari etiam solet curator bonis, creditorum gratia, ut bona conseruet & distrahat res quæ deteriores futuræ sunt. nec enim plenam rerum administrationem habet, ut curator ventris.

X. De Carboniano edicto.

Hoc quoque edictum principaliter pertinet ad bonorum possessionem contra tabulas, sed porrigitur etiam ad bonorum possessiones ab intestato. Consultitur eo liberis impuberibus, quibus fit controuersia status & bonorum paternorum, data bonorum possessione quasi liberis præsumptione quadam, & quæstione status dilata in tempus pubertatis, quorum vtri. nq; fit causa cognita. & ex eo intelligitur, decretalem hanc bonorum possessionem esse, non edictalem vel ordinariam. Inuenitur edictum, & decretum Carbonianum dici, l. 2. De ventre in sp. vel quia ex hoc edicto decretum interponitur, vel quia ex decreto Carbonis prætoris hæc res transfertur in edictum, sed ita tamen ut semper decretum interponi necesse sit, etiam si fortè liberi edictalem admiserint, quia edictalis sine re constituitur, mota controuersia status. Possis eandem pupillarem bonorum possessionem appellare, quia solis pupillis datur, & finitur pubertate. Interim hunc effectum habet, ut impubes solus possideat, nisi aduersarius sit etiam ex liberis, ut alatur, ut ex-

creat actiones tempore perituras, hoc ita, si satisfecerit de restituendis bonis, si iudicatum erit aduersus se. nam si non satisfecerit, nec solus possidet, nec alitur nisi causa cognita, nec exercet actiones, & bonorum administratio committitur aduersario satisfacienti: neutro, satisfacente custodiendis & administrandis bonis curator datur, quoad iudicatum sit.

XI. De bonorum possessione secundum tabulas.

Secunda pars edicti est de bonorum possessione secundum tabulas supremas, quæ omnibus heredibus scriptis datur, si modò signatæ sint septem testium signis. & huius exemplo decernitur etiam heredibus institutis bonorum possessio secundum nuncupationem.

XII. Si à parente quis manumissus sit.

Ex testamento duæ sunt bon. possessiones, cōtra tabulas, & secundum tabulas, quibus expositis subiicit duos titulos, quorum vnum referri vult ad bonorum poss. contra tabulas, alterum ad bon. poss. secundum tabulas, Primum, vt intelligatur non tantum liberis, sed etiam parentibus præteritis dari bon. possessionem contra tabulas, si in emancipatione manumissores extiterint, quasi patronis scilicet. & rectè, *si à parente quis manumissus sit*, nam si à parente quis emancipatus, non manumissus sit cessat bon. possessio.

XIII. De bonorum possessione ex testamento militis.

Secundum verò, id est, hunc titulum, vt intelligatur non tantum secundum tabulas, vel nuncupationes paganorum bonorum possessionem dari, sed etiam secundum testamenta militum quoquomodo facta. Ceterum contra testamenta militum bonorum possessio vel contra heredes institutos à militibus querela inofficiosi testamenti nunquam datur.

XIII. De iure patronatus.

Post bonorum possessiones ingenuorum, quia daturus est nunc bonorum possessionem contra tabulas libertorum patronis preteritis, quæ pars est iuris patronatus, altius demonstrandæ rei initium petit, & omnia iura & cōmoda patronatus sigillatim exponere parat, itemque, quod hoc titulo potissimum agit, quibus modis ius patronatus adquiratur vel amittatur.

XV. De obsequijs parentibus & patronis præstandis.

Iuris patronatus pars sunt obsequia iure naturali debita patronis, quo nomine honorem significamus, reuerentiam, pietatem, beneficij gratiam, quæ omnia etiã vno ὑποταγῆς nomine Græci complectuntur, & huius quidem obsequij ratione nec patronos liberti in ius vocare possunt sine venia, nec iudicio sisti ab eis locupletem fideiussorem desiderare, nec famosa aut veluti famosa actione cum eis experiri, nec iusiurandū calumniæ exigere, nec insolidum eos condemnare, & si quid contra officij pietatis fecerint, in libertos proposita est querela vel actio ingrati, eandem pietatem liberi parentibus debent etiam non manumissoribus. & sunt tam parentum quàm patronorum sacra nomina.

LIBER XXXVIII. DIGEST.

TIT. I. De operis libertorum.

TEM operæ pars sunt iuris patronatus, id est officia diurna, siue in ministerio, siue in artificio consistant, libertatis causa imposita libertis per stipulationem vel iusiurandū. qua ex re dat prætor iudicium operarum, & rectè veteres glossæ, Operarum, τῶν ὑπηρεσιῶν ὧν παρεχθῆσιν οἱ ἀπελεύτεροι τοῖς πάτρωσιν. nam in liberos parentibus iudicium operarum non est. Sed & præter operas, doni aut muneris patroni promissi vel iurati actio est.

II. De bonis libertorum.

Sequitur ea pars iuris patronatus, cuius demonstranda causa prætulit superiora, Bonorum possessio contra tabulas liberti quæ patrono præterito competit in partem dimidiam contra heredem scriptum, & ab intestato bonorum possessio vnde legitimi. In partem dimidiam iure veteri, l. 1. §. pen. Si cui plus quam per leg. Falc. l. debitor. §. 1. de pig. act. hodie in partem tertiam Quæ liberis præteritis datur, in assem competit, & contra lignum, non contra heredem scriptum. ac prætereà in bonis liberti cessat edictum nouum, l. 2. §. ult. Sed adnotandum illud est, patronum qui elegit superiorem titulum ab isto repelli, l. 2. C. de bon. poss. contr. tabu. lib. l. sicut, supr. de iu. pat. nec enim omnia iura patronatus in vno concurrunt semper.

III. De libertis vniuersitatum.

Adiungitur hic titulus, vt intelligatur municipibus, collegijs, vniuersitatibus dari etiam bonorum possessionem contra tabulas libertorum, & vnde legitimi, quamuis incerta sint corpora. In indice legitur, *De libertis municipum, & aliarum vniuersitatum.*

III. De assignandis libertis.

HIC verò titulus eò spectat vt intelligatur, quòd libertus vni ex filijs patroni assignatus sit, non ideò in perpetuum repelli ceteros à bonorum possessione contra tabulas, vel vnde legitimi. nam S. C. quo cõfirmatur assignatio ita facit eum interim solum patronum cui facta assignatio est, vt tamè ceteri non desinant patroni, l. 3. §. si capitis. supra de bonis libert. Assignatus libertus patronus, qui significat cuius ex liberis suis libertum eum esse velit. Iudex assignat res, non libertos, l. quædã, famil. erciscund.

V. Si quid in fraudem patroni factum sit.

Sequitur portio alia iuris patronatus, actio Fabiana, quæ patrono competit liberto testato, & actio Caluisiana quæ si intestato, l. 3. §. si intestatus, inf. l. 2. C. eo. ad detrahendam

hendam portionem debitam verecundiæ patronali, quam dixi supra esse semissem bonorum liberti, vel trientem, ex alienationibus inter viuos factis in fraudem patroni & ex mortis causâ donationibus & legatis. Patronus non est creditor, l. 6. in fin. De leg. Cornel. de fal. alioquin haberet Paulianam actionem.

VI. Si tabula testamenti nulla extabunt, vnde liberi.

Post bonorum possessiones ex testamento, daturus bonorum possessiones ab intestato, edicti primi verba proponit, *Si tabulae testamenti nulla extabunt*, contraria his à quibus prætor cœperat edicere de bon. possessionibus ex testamento, *Si tabulae testamenti extabunt*, libro superiore. vtrumq; est generale caput, & licet vtriusq; prima parte detur bon. possessio liberis, tamē & in hoc l. penult. est etiam de bon. poss. Vnde cognati, & in illo quæ lex sola est, de bon. poss. secundum tab. quia scilicet generale caput, vt dixi. Specialis autem titulus & prima pars edicti qua liberi ab intestato vocantur, his verbis significatur, *Vnde liberi*.

VII. Vnde legitimi.

Secunda pars edicti ab intestato vocat legitimos. Legitimi sunt consanguinei, agnati, patroni, quia non ex hac parte tantum ad bon. possessionem intestati vocantur, sed etiam ad hereditatem ex xii. tab. & idē non est eis hæc bonorum possessio valdē necessaria, l. 3. C. ad S. C. C. f. l. i. C. Th. de leg. hered. Superior est necessaria his cui futuri erant, licet ius suorum atq; ad eō legitimi non habeant. nam & his ex superiori parte defertur bonorum possessio, quam ob rem non dicitur, *Vnde sui*, sed *vnde liberi*. Liberorū enim nomen naturale est, suorū ciuile. Porro legitimis etiam adnumeratur liberi sui, quia si sui sunt & agnati sunt, & ommissa fortē priori parte *Vnde liberi*, hanc occupare possunt,

VIII. Vnde cognati.

Post legitimos cognatis datur bonorum possessio intestati, & necessaria est, l. 2. & vlt. C. Vnde leg. quia iurē

iure ciuili deficiuntur. Cognatorum nomen specialiter accipimus pro his qui per fœminas coniuncti sunt. Sed generaliter accepto nomine, verumetiã est hoc edicto agnatis deferri bonorum possessionem, si fortè omiserint vel repudiauerint bonorum possessionem Vnde legitimi & sunt ferè cæ tres partes edicti ita vincitæ vicissim, vt qui potest venire prima, possit & secunda & tertia, qui secunda & tertia.

IX. De successorio edicto.

CVM prætor primum vocasset liberos ab intestato, deinde legitimos, post cognatos, tum hac parte inter eorum quosq; successionem dedit, id est vt prioribus non petentibus, sequentes admitterentur. qua de causa successoria pars dicitur, & successorium caput, & successorium edictum, l. 1. §. sed videndum, l. 2. hoc tit. l. 2. C. cod. l. 1. §. pen. De iur. & fact. ign. Quia verò duo potissimum ad successionem hanc veluti aperiunt fenestram, tempus, & repudiatio (nam priores vel tempore excluduntur, vel repudiatione) idè de repudianda etiam bonorum possessione, & de tempore admittendæ bonorũ possessionis sub hoc titulo tractatur.

X. De gradibus, & adfinibus, & nominibus eorum.

Alij sunt gradus intestati, alij gradus cognationis. Hic titulus est de gradibus cognationis, non quemadmodum alij alijs succedant, qua de re est superior titulus, sed quemadmodum numerentur, quod magis intererat scire propter eã quod bonorum possessio. Vnde legitimi proximo heredi defertur, Vnde cognati proximo cognato. Non possis aut scire quis sit proximus, nisi noueris gradus. Et quamuis adfinitatis iure nulla detur bonorum possessio, tamen tractat etiam hoc titulo de adfinibus & de nominibus affinium quam cognatorum, nõ de gradibus etiam adfinium, qui nulli sunt. Gradus enim alius ex alio nascitur, & generatio quælibet facit gradum, Adfines non nascuntur alij ex alijs, sed

vt cognatorum limites vel ordines alij directi, alij transferri construuntur, limites ab agris translatione sumpta, ordines à tabula lusoria, ita non negauerim tales etiam ordines ad finium institui posse. Est autem cognatio si & hoc scire aues, necessitudo quæ nobis intercedit cum his qui sunt ex eodem sanguine vel perinde vt sanguine. quæ definitio etiam agnationem complectitur, id est, necessitudinem quæ nobis est cum his qui sunt ex eadem familia, & eam quæ per adoptionem acquiritur. Ad finitas est ius necessitudinis contractæ inter coniugem & alterius coniugis cognatos.

XI. Vnde vir & vxor.

SEquitur quarta pars Edicti, qua deficiente omni cognatione, ad vxorem quæ in manum non conuenit bona mariti intestati pertinent, & vicissim ad maritum vxoris, si tempore mortis iustum matrimonium fuerit, nam deportato, ex epli gratia, in bonis quæ sitis post deportationem fiscus succedit, non vxor, quia desijt esse iusta vxor.

XII. De veteranorum & militum successione.

Datur specialis titulus de intestatorum veteranorum & militum successione, quoniam in militibus hoc proprium est ex Constitutione Hadriani si capite damnati sint ex militari delicto, vt sententia damnantis eorum hereditas aut possessio castræsium bonorum ab intestato conferuetur legitimis vel cognatis vsq; ad quintum gradum. nam paganis certè capite damnatis fisco succederet, non cognati. Et titulus demonstrat idem priuilegium dari veteranis, id est militia honesta missione dimissis.

XIII. Quibus non competit bonorum possessio.

CONstitutioni Hadriani subijcitur alia eiusdem Hadriani constitutio, nam & quod hoc titulo comprehenditur originem capit ex Constitutione Hadriani, qua

qua ei qui ab intestato hereditatem adiuit, hereditatem fiscus aufert quasi indigno, si volētem facere testamentum prohibuerit, vt ad se potius hereditas ab intestato perueniret, de qua libro 29. tit. 6. Quod enim de hereditate Hadrianus, edicto trahitur etiam ad bonorum possessionem. Opus fuit edicto: quia in odiosis hereditatis appellatione bonorum possessio non continetur. Continetur in lege Iulia & Papia, l. 138. de verb. sign. quę quā sit odiosa notissimum est, sed continetur ex S. C. vt quę scilicet ea lex capere hereditatē vetat, is etiam non possit admittere bonorum possessionem, sicut ex eodem S. C. in ea lege placuit legati appellatione & fideicommissum contineri & donationem causa mortis. Non competere dicitur possessio, si non competant possessoria actiones.

XIIII. Vt ex legibus Senatusve Consultis bonorum possessio detur.

Restabat hæc edicti pars subsidiana. nam si ex alijs partibus non sit bonorum possessio, hæc superest, his scilicet quibus leges vel S. C. vel Constitutiones specialiter bonorum possessionem detulerunt, & si hereditatem etiam, vt in exemplo tituli duodecimi, concurrat hæc cum bonorum possessione vnde legitimi.

XV. Quis ordo in possessionibus seruetur.

IN indice, *quis ordo in bonorum possessionibus detur.* Vtraque scriptura recta est. Atquin titulus etiam de successorio edicto est de ordine seruando in possessionibus dandis, sed nō de eodem ordine. Hæc de ordine abdui intestati, ille de ordine graduum cognationis, quanquā & obiter in eo demonstratur eundē sibi ipsi succedere secundum gradus intestati. Vtramq; ordinis genus recipit hanc questionem, intra quæ tempora petēda ve admittenda sit bonorum possessio, quia finito tempore quod primo gradu intestati vel cognationis datur, sequens gradus succedit. & ob id vtriusque tituli promiscua & communis est tractatio de tempore possessionū admittē-

admittendarum, & sanè quæ hic præponuntur l. 2. **Vl-**
pianus scripserat ad edictum successorium, ad quod eti-
 am referri debet l. 3. itemq; l. 4. sententia expressa est in
 l. 1. de success. edicto. Et de bonorum possessionibus qui-
 dem hætenus.

XVI. De suis & legitimis heredibus.

Sequitur de hereditatib⁹ quod prætermiserat ante bo-
 norum possessiones, quodque videbatur etiã præpo-
 nere debuisse, sed testamentarijs hereditatibus adfecta-
 uit iungere bonorum possessiones quæ ex causa testamē-
 ti pendent, & ab his vltro delapsus est ad bonorum pos-
 sessiones intestati, quibus modò iungit hereditates, vt
 retro testati hereditatibus iunxerat bonorum possessiones.
 & sanè facilis est propter similitudinem vtrarumq;
 p̄missio. Porro legibus ab intestato hereditas redit tã-
 tum ad suos, vel ad legitimos. Sui sunt, qui de finiti sunt
 quintæ partis titulo secundo. Legitimi sunt consanguini
 & ceteri agnati & patroni, qui lege vocantur ad he-
 reditatem intestati, quibusque edicto prætoris de fertur
 bon. possessio, Vnde legitimi. Cognati ad hereditatem
 non vocantur.

*XVII. Ad Senatusconsultum Tertullianum
 & Orphitianum.*

Legitimis hoc titulo iunguntur qui licet cognati sint
 non agnati, inter legitimos vocantur, vt mater quæ
 vocatur in hereditatem filij totam post consanguineos
 fratres, & post patrem, vel cum consanguineis tororib⁹
 in seipsum ex S. C. Tertulliano, siue Oratione D. Pij,
 hoc. simul in capita: & vice versa filius qui ad matris
 hereditatem vocatur ex S. C. Orphitiano, siue Oratione
 Diui Marci, exclusis consanguineis & agnatis defunctæ
 matris: quibus etiam placet dari bonor. possessionem,
 Vnde legitimi.

PARATITLA IN LIBROS
LIBER XXXIX. DIGEST.

TIT. I. *De operis noui nuntiatione.*

Non potest ratio ordinis intelligi, nisi repertantur summotenus ab initio omnia quæ antecesserunt. Propositis partibus iuris vniuersi, & à partibus deinde iuris ciuilibus, legibus & senatusconf. & alijs quibusdã, cepit de iure hominum rerumq; diuisione tradere nonnihil, mox, quia homines de rebus disceptant apud magistratus vel iudices, varia genera magistratuũ, & de iurisdictione eorũ edicta varia deq; ordine quo agi solet apud eos, ac postea à magistratibus transitum fecit ad iudices cõpromissarios, & ad delegatos. eaq; omnia breuiter exposuit. Quidquid præterea est in Pandectis, omne consumitur in varijs actionibus aut remedijs quæ vice actionum sunt enarrandis & explicandis, vt paruulæ videantur illæ partes quæ sunt de hominibus & de rebus præ ea quæ est de actionibus, quæ totas serè Pandectas occupat, nec abs re maiores nostri, eum qui bene nosset actiones, totum ius nosse. ac primum quidem exposuit vindicationes, deinde condictiones, & actiones in personam, quæ ex varijs contractibus nascuntur, vel quasi ex contractibus. & transiens à contractibus ad quasi contractus, omisit quos è re nata exposuerat ante, veluti negotia gesta & indebiti solutionem, vt libris de interdicitis omittit tractationem specialem eorum quæ post occasio ferebat, explicare occupauerat ante, veluti inortuo inferèdo, de sepulchro ædificando, de operis noui nuntiatione, & interdictum fraudatorium: & titulis de prætorijs stipulationibus, stipulationem legatorum, & Falcidix, & duplæ, & de operis noui nuntiatione, & damni infecti, quas etiam pro re nata exposuerat ante: & in ea parte qua causæ explicantur mittendi in possessionem, missionem ventris nomine, aut damni infecti, aut legatorum: & libro de actionibus quæ ex maleficijs

nis nascuntur, actionem legis Aquiliæ. Vnus quidem
 est & certus ac perpetuus ordo, quo catenati inuicem ti-
 tuli sunt, ita vt alius ex alio n. cti videatur, sed rerum de
 quibus agitur ea est inter se cognatio, vt non possit non
 qui tractat vnã attingere vel coniungere etiam alterã,
 vel mutuari ex vna, quod in præsens conducat in
 alia, eaque re fit vt procuratori iungatur gestor, quo-
 rum tamen obligatio non dicitur ex fonte eodem, ac si-
 militer conditioni ex mutuo conditio ex promutuo,
 actioni interdictum vel stipulatio prætoria, stipulatio-
 ni missio in possessionem, id est, antecedenti conse-
 quens, & rursus bonorum possessioni missio in possessi-
 onem, quæ etiam bonorum possessio nonnunquam ap-
 pellatur, & vt breuiter dicam, principali rei qua de agi-
 tur, ea quæ instar illius obtinet, quæve propter eam in-
 ducitur, sed qua de re hac occasione dictum est semel, ea
 non iteratur postea succedente proprio loco in quæ re-
 seruari & conijci ea potuissent. & ita, vt cœpi dicere, à cõ-
 tractibus transiens ad quasi contractus, omisit quasi cõ-
 tractus expositos ante, & reliquos proposuit, tutelam
 & curationem primum, deinde aditionem hereditatis,
 similemve successionem, & hic quidem quasi contractus
 à titulo Qui testa. fac. possi. traxit secum ceteros omnes
 vsq; in hunc locum. Nunc post tot actiones pergit pro-
 ponere alias vel vice actionum alia remedia, ea scilicet
 quæ sunt de damno nondum factò, qua de re nullam an-
 te proponerat actionem nullumque remedium, ac pri-
 mum idem remedium edicti de operis noui nuntia-
 tione, est ne fiat opus nouum, quod nondum factum
 est, mox remedium edicti de cautione damni infecti,
 post actionem legitimam aquæ pluuiæ arcendæ, quæ et-
 tiam est de damno nondum factò. Sed præter edictum
 de operis noui nuntiatione, proponitur etiam hoc titu-
 lo interdictum, & satisfactio, vno scilicet titulo, quæ Ul-
 pianus diuersis libris, edictum LII. interdictum LXXL
 Satisfactionem LXXX. Edicto promittitur remedium
 triplex. Primum, vt siue iure, siue iniuria opus fieret, in-

terim per testationem denuntiationemque inhibere-
 tur, quod necessariam prætoris aditionem non habet.
 Secundum, vt remitteretur nuntiatio, quod necessariã
 prætoris aditionem & cognitionem habet. Tertium, vt
 satisfidaretur de opere restituendo, quod æquè vt primũ
 necessariam prætoris aditionem non habet. nam stipu-
 latio adhibetur inter conuenientes. Primũ igitur denun-
 tiatori datur, alia duo denuntiatio. & consequenter inde
 nascitur triplex interdictum. Vnum, quod nuntiatori
 datur, si is, cui ita nunciatum est, *Denun:io tibi ne quid in
 illo loco noui operis me inuito facias.* nuntiationi non parue-
 rit, id est confestim non discesserit ab opere quod moli-
 ri aut demoliri cœperat, posito vel deposito fortè vno
 vel altero cemento, vel etiam operis facta parte iam ali-
 qua, vt quidquid fecerit post nuntiationem, ante remis-
 sionem vel satisfidationem, restituere compellatur. est e-
 nim interdictum restitutorium, & ex eadem causa com-
 petit etiam interdictum Quod vi aut clam. Alterum &
 tertium prohibitoria sunt, & denuntiatio dantur, secun-
 dum post satisfidationem, tertium post remissionem. sed
 hoc postremum quod potuisset iungere alijs duobus in
 l. 20. maluit reijcere in titulum de remissionibus. De sa-
 tisfidatione ex operis noui nuntiatione est l. 21. quæ con-
 cipitur in hunc ferè modum, *Quod acturus sum ius mi-
 hi esse prohibendi te opus nouum inuito me facere, cui-
 us rei L. Titius iudex sumptus est, eã rectè defendi, aut
 si ea res intra illum diem aduersus te herede tuum
 iudicata erit, quod factum opus erit id opus tibi viri ar-
 bitratu restitui, dolumque malum abfuturum*, aut
 quanti ea res erit tantam pecuniam dari spondes. eodẽ
 igitur ferè modo quo & iudicatum solui stipulatio.

II. De damno infecto, & de suggrundis & protectionibus.

VT superius edictum prospicit damno nondum fa-
 cto, ne quod à vicino fiat nobis opere nouo, ita &
 hoc edictum ne quod nobis contingat ruina vicinarum
 ædium,

ædium, & ex vtraque causa denuntiatio fit. ex illo iuris nostri cōseruandi causa, vt discedatur ab opere. ex hoc damni depellendi causa, vt caueatur damni infecti, cui nuntiationi si non parcat, nuntiator vice cautionis mittitur in possessionem ædium vitiosarū ex decreto prætoris vel præsidis aut magistratus municipalis, & si perseueret eum non cauere, etiā eas ædes nuntiator possidere iubetur secundo decreto prætoris vel præsidis. Primo decreto dominus non deijcitur possessione, secundo deijcitur. Sed & is qui ex priori edicto nuntiauit nouū opus, potest desiderare ex hoc edicto caueri sibi damni infecti, id est de dāno vitioq; futuri operis quæ postulatio actionem imitatur, & dicitur etiā actio damni infecti. Stipulationis hæc ferè formula est, Quod ædium tuarum. arborum, loci, operisve vitio intra diem illum damnum mihi contigerit, siue quid ibi ruet, siue sciundet, fodietur, ædificabitur, eius rei nomine mihi heredive meo successorive eive ad quem ea res qua de agitur pertinebit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari. Proponuntur etiā hoc titulo actiones in factum in vicinum qui prohibet iri in possessionem, in magistratum municipalem qui non curat caueri damni infecti aut vice cautionis iri in possessionem, & interdicta quædam. Additur in hoc titulo, *Et de suggrundis & protectionibus*. quia eodem edicto de his etiam fortè prætor aliquid edixerat, vel quia stipulatio damni infecti, quæ ad ea opera accommodari ait l. 30. ad suggrunda. ergo etiam & protecta accommodatur, si quod damnum accesserit eorum vitio. Suggrunda dicimus tabulas circum ædificia à summo extensas quæ ædes tuentur ab iniuria imbrium. atq; etiam, si larignæ fuerint, à periculo incendio. ū, Palladio & Vitruuio auctoribus, quorum vnus in hac re cōmemoranda suggrunda dicit, alter tabulas suffixas in fronte atq; extremitate tectorū, quæ collatio suggrunda quid sint planè declarat, sic dicta fortè quod suggrediantur foras, grunda, vt Italis hoc, quod ædes extragrediantur, & veteribus glossis,

Grunda, ἡ γὰρ καὶ τὸ ὑπὲρ τὸν πυλῶνα Ζεῦχος, nec sine ratione Rutillus Geminus, qui paruula sepulchra quasi iustorum sepulchrorum appendices, suggrundaria vocat. Melius, inquit, suggrundarium quæres, quam sepulchrum. Protecta sunt proiecta tecta, quæ Græci ἐκτετα. In indice titulorum est, *proiectionibus*, non *protektionibus*, & latius projectionum nomen. nam & mœniana complectitur, & stillicidia, & porticus, & quæcunque extra ædes projiciuntur.

III. De aqua & aqua pluuia arcendæ.

IN hoc titulo proponitur ex 12. tab. actio aquæ pluuia arcendæ, quæ etiam est de damno nondum factò, vt liquet ex formula, Si paret futurum vt aqua pluuia noceret, l. 24. & de opere in agris manu factò, ex quo aqua pluuia nocere potest, vt eo restituto aqua auertatur, aut quanti interest opus restitui tanti dominus operis condemnatur, ac prætereà damnum sarciat quod contigerit post litem contestatam, & de eo quod post sententiam futurum est caueat damni infecti. Huic contraria est actio in Africa, vt Aggenus scribit libro 2. Cum enim sit regio aridissima, nihil magis in querela est, quàm si quis inhibuerit aquam pluuiam in agrum vicini influere, nam & aggeres faciunt & excipiunt ac continēt eam, vt ibi potius consummatur quam influat: & consummetur sufficiens, De superficie ne arceatur agere possunt. At præter actionem aquæ pluuia arcendæ, occasione data, tractat etiam hoc titulo de aqua quæ est de seruitute aquæ ducendæ vel hauriendæ, vel hauriendæ.

IIII. De publicanis & vectigalibus, & commissis.

Idem dicam de hoc titulo quod dixi primæ partis titulo vltimo, homonymiam fecisse vt titulis superioribus hic coniungeretur. Ex titulo de operis noui nuntiatione constat, operis noui nuntiationem fieri etiam

si in publico opus fiat, & ex titulo de damno infecto, satisfidari damni infecti de eo opere quod fit in publico ne per hoc damno priuati contingantur, & ex titulo de aqua agi posse aquæ pluuiæ arcendæ etiam si ex publico or ens aqua per vicini fundum decurrat vel si publicum interueniat, non si opus in publico fiat, & posse aque seruitutem cedi etiam loco publico interueniente, modo si per viam publicã ducatur permissu principis. Hoc etiã titulo agitur de publico, licet alio sensu *sine de eo quod publicanus eius publici nomine, &c.* Sic enim lego in initio edicti, ex Basilicis, in quibus est *ὀνόματι τῶ τίλει*. Et publicũ, veltigal interpretor fisco debitum, ex mercib⁹ quæ aduehantur vel euehantur, ex predijs fiscalibus aut publicis, vel alijs rebus, cuius conductores publicani dicuntur. Hi quam fraude, auaritia, immodestia, audacia superent ceteros homines, nemo est qui nesciat, & vel M. Postumij publicani, quæ refertur à L. i. uo. exemplo sufficet, quæq; de horum morib. à Suda descriptio his verbis, *πεπαρθέστια σμύλησια, ἀνεπιτίμητος ἄρα παγῆ, ἀναδίσχωτος πλεονεξία, πραγματεία λόγου μὴ ἔχουσα, ἀναδίσχουσα ἐμπροστίαι.* qua de causa ex edicto Neronis aduersus publicanos primũ prætores & præfides extra ordinẽ iura reddiderunt, vt Cor. Tacitus scribit, deinde prætores ipsi ordinariam actionẽ dederunt, quæ hoc titulo proponitur, si quid publici nomine publicani vel familia eorum vi ademisset, aut damnum iniuria, furtum ve fecisset, intra annũ in duplum, postea in simplum quæ grauior est quã actio damni iniuria ex lege Aquilia, & mitior quam furti aut V. bon. rapt. sed non idcò tamen minus tenentur furti aut V. bonorum raptorum, sicut raptor si apprehendatur præter actionem V. bonor. raptor. etiam furti manifesti tenetur. imò verò in eo quoque grauior est hæc actio. quod si non exhibeant familiam quæ damnũ, vim aut furtum fecit, aut aliquid illicitè exegit, in solidũ suo nomine teneantur. Sed & pleraque alia non pertinentia

ad hanc actionem hoc titulo continentur, de vectigalium locatione, & rebus immunibus à præstatione vectigalis & de pœna fraudati vectigalis improffis mercibus, & de pœna illicitarum mercium, vt & improffæ & illicitæ fisco committantur. Commissa, sunt res quæ ex his causis fisco vindicantur, vel crimina ipsa propter quæ vindicantur.

V. De donationibus.

IN hac diligenti actionum omnium enarratione, quã in his Pandectis potissimum institui iam ante dixi, non erat omittenda hæc quæ occurrebat inspectio, an ex causa donationis aliquæ essent actiones. donatio. n. hoc iure conuentio non est, sed acquisitio ciuili aut naturalis ex qua de euictione vel redhibitione nulla est actio. sed neq; alia videtur esse. Ceterum ex conuentione adiecta donationi potest esse actio de euictione, & præscriptis verbis, & vindicatio, & condictio ob rem dati, & actio ex stipulatu, & condictio ex lege Cincia, vel exceptio Quod supra legitimum modum facta donatio est, & actio de dolo si fortè is qui donauit rem alienam dolo fecerit. Et est propriè donatio, alienatio rei quæ liberalitatis causa fit hac mente vt nullo casu recipiatur. hæc est vera, absoluta, directa donatio. Donatio causa mortis vel sub modo nõ est propriè donatio, quia accipientem obligat, l. 19. De reb. cred.

VI. De mortis causa donationibus & capionibus.

DONATIO causa mortis est liberalitas quæ ita fit nõ nisi morte donatoris cõfirmetur. quæ de causa legato comparatur, & donatario res ita donata mortuo donatore ipso iure acquiritur etiam si tradita à defuncto non fuerit, l. 2. De publ. in rem. act. & pœnitentia reuocatur, sicut legatum, & lege Falcidia minuitur, & si res tradita non sit à donatore, interdicto Quod legatorum continetur. Continetur etiam actione Fabiana. Mortis causa capio, legato non comparatur, id est acquisitio quæ

quæ propter mortem alterius obueniens alio nomine non appellatur, vt si moriens legauerit Titio fundū sub conditione si dederit Gaio decem, eam pecuniā Gaius capit mortis causa, nō iure legati vel fideicommissi vel donationis mortis causa. hæc enim peti possunt. mortis causa capionis petitio non est, & ex his Falcidia detrahitur, non ex mortis causa capione. atque ideo male in l. in quartam. Ad leg. Fal. *Sed & quod implenda conditionis causa fideicommissum hereditatur, &c.* Diuersa enim hæc sunt, Fideicommissum, & mortis causa capio, nec cadere simul in eandem speciem possunt, ac præterea versus ille παρέρρηραφϞ est.

LIB. XL. DIGESTORVM.

TIT. I. De manumissionibus.

OST hæc tractaturus de præiudicialibus actionibus, quibus quæritur seruus quis an liber, libertinus an ingenuus sit, non de liberis agnoscēdis de qua è re nata iam anteuertit dicere lib. 25. altius rem orditur:

& quia manumissione fiunt libertini, more suo generalem imprimis titulum exponit De manumissionibus, quo declarat qui manumitti vel manumittere possint, & apud quos. Manumissio est datio libertatis.

II. De manumissis vindicta.

AGere transit ad species manumissionum scilicet iustam libertatem tribuunt, sublata à Iustiniano Latina & Dedititia libertate. Vna est vindicta, quo nomine significatur festuca cuius impositione apud magistratum qui legis actionem habet, serui ad ciuitatem Romanam perducuntur, sicut festucæ ablatione, id est ramo ex arbore defracto vindiciæ sumebantur olim, ac per hanc causam imago quædam vis possessori fiebat, vt per lapilli ictum alijs in causis, qua ex re possessori erat interdictū Vnde vi, imo & Quod vi aut clā. Inam & si ramos, Quod vi aut clam. & hanc quidem

numissionein quæ vindicta fit. Ouidius intellexit illo loco, Te quoq; seruari modò quam vindicta redemit, Quis ferat?

III. *De manumissionibus quæ seruis ad vniuersitatem pertinentibus imponuntur.*

ET vindictam hoc titulo iure imponi docet seruis vniuersitatum, collegiorum putà aut municipiorum aut decuriarum, quamuis incerta sint corpora, per actores earum forte ex lege Vettilibia, quod tamen priuati per procuratores suos exequi non possunt. idque congruit cum titul. 3. lib. 38.

IIII. *De manumissis testamento.*

ALtera species adipiscendæ iustæ libertatis in hoc titulo demonstratur, si quis nominatim iusto testamento manumissus sit. Nominatim ex lege Caninia. Omittitur manumissionem quæ censu fiebat, quia desierat esse in vfu, & ceteras quibus non dabatur iusta libertas, quàmquam & earum non desint vestigia in his libris, vt manumissionis per epistolam, l. qui absenti, De adq. pos.

V. *De fideicommissarijs libertatibus.*

SVperior titulus est de directa libertate, hic de fideicommissaria codicillis vel testamento relicta, de qua referuntur pleræq; Constitutiones principum, & S. C. veluti Rubricanum, Vitrasianum, Dasumianum. Articuleianum, Iuncianum. & Iuncianum à Con. Iunco, corrupte legebatur antea, Vinco, atque etiam in die Iuuenalis Satyra nescio qua, & in Lampridij Commodiano, Iuncto.

VI. *De ademptione libertatis.*

TAntus fuit olim fauor libertatis, vt semel data testamento vel codicillis, adimi non potuerit, sed hodie potest, si tamen adimatur nominatim sicuti data est, l. si seruus. sup. tit. prox. l. 10. §. vlt. De man. test. & non à semetipso, l. 13. §. pen. De lib. & post.

VII. De statuliberis.

Multū interest dixeris statuliberū, an statim liberū & in l. pen. §. ult. C. De nec. ser. her. inst. placet vetus scriptura, Quatenus in suspēso fiat libertas, nec statim liber intelligatur, & cōtra l. 33. inf. Qui & à quibus man. rectius Flor. statuliber, quàm statim liber. sunt enim pauci liberi hi qui statim liberi nō fiunt, sed ex die aut cōdicione. Vel potius, Testamento aut codicillis cōfirmatis directo manumissi in diem vel condicionem. nec enim sunt statuliberi qui per fideicōmissum manumittuntur in condicionem vel in diem, l. eius serui. Ad leg. Falcid. l. 55. De man. test. l. in bello. §. si statuliber. adhibito §. si fideicō. De capt. & post l. & manumissio quoq; vindicta sub condicionem vel ex die non fit, vt tutela quæ testamēto recte datur sub condicionem vel in diem, sed non à magistratu. Vel statuliberi, qui sunt in spe libertatis. Superiores tituli sunt de libertate, hic de statulibertate.

VIII. Qui sine manumissione ad libertatem perueniunt.

Sine manumissione liberi id est libertini fiūt qui ipso iure liberi fiunt ex S. C. vel Cōstitutione aliqua, quorum exempla suppeditat hic titulus.

IX. Qui & à quibus manumissi liberi non fiunt & ad legem Aeliam sentiam.

Contra manumissione liberi non fiunt serui relegati, & viue morentur, & pignori dati, & qui à domino auferunt libertatem, & qui testatoris vel venditoris vel præsidis iussu prohibiti sunt manumitti, & ex lege Iulia manumissi à muliere dimissa & adulterij rea intra sexagesimum diem, & ex lege Aelia Sentia manumissi à minore xx. annis citra concilium, & manumissi in fraudem creditorum vel patronorum. Sed & alia legis Aeliæ Sentiae capita notantur in hoc titulo, vt in ius patronatus quod ex lege Iulia & Papia venit amittatur, si patronus libertam iureiurando adigat vel si stipuletur ab ea ne nubat, idemque

si libertum, vel si obligauerit sibi libertum aut libertam in hoc vt operarum mercedem acciperet, & vt sit actio ingrati aduersus libertos. Quinq; igitur ad summam : & tria posteriora repetita ex lib. 37. titul. penult. & vlt. Sed & magna pars huius tituli repetita videtur ex primo, nisi quod hic aliquanto amplius explicatur Qui & quibus ex causis manumittere non possunt.

X. De iure aureorum annulorum.

Regulariter serui manumissione libertini fiunt, sed vno casu etiam iura ingenuitatis habent, saluo iure patronatus, vt putà si ius annulorū aureorum à principe impetrauerint, id est equestrem dignitatem, aut beneficium equestri dignitati compar. hac enim dignitate quæsita, deponebant ferreum anulum, sumebant aureum. Papinius III. Atque idem in cuneos populos cum duxit equestres, Mutauitq; genus, leuesq; ignobile ferrum Exiit. & ob id libertinus in Arriani Epicteto III. *ἐὰν Δακτυλίῳ, φησὶ, λάβω, τότε γένεσθαι ἀδίαξω.*

XI. De natalibus restituendis.

Altero autem casu non iura tantum ingenuitatis, sed ingenuitatem plenissimam habent, & ius patronatus extinguitur, putà si à principe natalibus restituti fuerint, quandoquidem eis natalibus restituuntur in quibus homines fuerunt nondum neque naturali neque ciuili iure descripto I. Imperialis. C. De nupt

XII. De liberali causa.

Vix tandem in hoc titulo proponuntur præiudiciales actiones, Liberalis enim causa cognitio aut præiudicialis actio est de libertate aut de seruitute, de ingenuitate aut de libertinitate : de qua maiores iudices cognoscunt. & de libertate quidem agit non is tantū qui proclamat in libertatem, sed & alius ferè quilibet coiuuito. Proponitur etiam in hoc titulo actio in factum pœnalis aduersus eum qui sciens pro seruo venit, quæ
empto.

emptori ignorantia iure prætorio competit.

XIII. *Quibus ad libertatem proclamare non licet.*

Quibus dixit superiore titulo denegari præiudicium libertatis, ut adiungat alios utque de illis tractet plenius, specialem titulum facit de his quibus denegatur proclamatio ad libertatem, id est præiudicium, cui inde leges, ut opinor proclamationis nomen dederunt, quod iteraretur ter quaterque. Martialis. Hoc si ter quaterque clamitaris, & in l. i. C. De adf. tol. horum verborum loco, secunda & tertia vice, Græci habent ἐν τῇ τρίτῃ καὶ ἐν τῇ τετάρτῃ. Petitio in seruitutem non iteratur, l. 4. C. de lib. cau.

XIII. *Si ingenuus esse dicitur.*

Quam rem etiam attigerat titulo XII. eam specialiter resumit isto, hoc est de ingenuitate præiudiciū & de libertinitate, quasi ille magis fuerit de libertate & seruitute, & S. C. de bonis eorum qui agnitis natalibus ingenuitatem repetierunt restituendis ei cuius familia exierunt, vel secum auferendis.

XV. *Ne de statu defunctorum post quinquennium queratur.*

Sequitur in hoc titulo aliud S. C. ne de statu defunctorum post quinquennium queratur in deteriore conditione. Malo dicere queratur, quam retractetur, quāquam hoc quoque rectum sit. tam enim rectè dicitur retractari status de quo nunc primum queritur, quam is de quo litigatum & pronuntiatum est ante. sed hoc posteriore sensu cuius de statu viui pronuntiatum est, ne intra quinquennium quidem retractari eo mortuo potest, priore sensu potest. Sed & post quinquennium in honestiorem condicionem, non in deteriorem. De statu autem viuorum queritur semper. At post quinquennium sententia non retractatur in deteriorem condicionem, l. 2. De lu. an. aur. l. 29. §. vltim. De lib. cau. nisi causa prior

50 PARATITLA IN LIBROS

prior acta sit ignorante patrono, l. 1. & pen. sup. tit. prox. In honestiorem, ut opinor, retractari potest. Et consequenter post manumissionem videretur esse admittenda de statu quaestio sine praescriptione quinquenij quasi honestior, atque ita à Iustiniano constitutum est, hoc iure obstat praescriptio quinquenij, nisi extra ordinem subuenerit princeps.

XVI. De collusione detegenda.

EST etiam in hoc titulo aliud S. C. quod Ninnianum dicitur, l. 2. C. cod. (sic habent Basilica) ut qui colludente domino vel patrono ingenuus pronuntiatus est, seruus aut libertus fiat eius qui detexerit collusionem intra quinquennium. Collusio, est sub specie litis lusus vel luti quidam inter duos litigatores id agentes ex pacto ut unus sinat se vinci ab altero, Graecè *συυδν σμδς*.

LIB. XLI. DIGESTORVM.

TIT. I. De acquirendo rerum dominio.

A Praejudicialibus actionibus transiturus ad interdicta quae instar actionum habent, & actiones appellantur sepe, & hodie conuersa in actiones sunt, repetit rem suo more aliquanto longius. Et quia plurimum interdicta de possessione sunt, de possessione primum agere instituit, & rursus possessionis & dominij quia frequentis collatio distinctioque est, & per possessionem primum dominium acquiritur, & interdicto de possessione reparatur & ordinatur causa de iure vel dominio, declarat ante omnia quibus modis iure gentium vel iure ciuili dominium adquiratur, & per quas personas. Dominium, est proprietas rei, sed per abusionem etiam dominium vsusfructus, & dominium possessionis dicimus.

II. De acquirenda vel amittenda possessione.

PLacet definitio Aelii Galli, Possessio est vsus rei, si modo vsus accipias pro detentione, siue, ut in his libris

bris scriptum est duobus locis, detentatione, nō pro eo quod Græci χροσίμ dicunt, ab usu enim huiusmodi plurimum possessio distat. plures eandem rem pro solido possidere non possunt, vti ea pro solido possunt. Seruitutes & forum non possidemus, eis vtimur tamen. & hic usus in seruitutibus quia tangi non possunt, pro possessione est. Adquiritur autem possessio corpore & animo, Amittitur etiam solo animo, nō corpore solo, quia animo retinetur siue proposito, vt loquitur l. 47. alibi voluntate, affectione. Græci etiam variè ψυχῆ λογισμῶ διαόσει, προορίσει. Dominium longè aliter. potest enim adquiri ipso iure, & non amittitur animo.

III. De vsurpationibus & vsucapionibus.

PER possessionem adquiri dominium, hic titulus demonstrat. nihil enim aliud est vsucapio, quam adquisitio domini per possessionem prolixam & iustam, vel adquisitio per usum, l. 23. §. vltim. Ex quibus caus. maior quæ plenum ius tribuit, l. 17. in fin. de rei vind. ex XII. tab. atque ideo vetustissimum ius esse dicitur bonæ fidei possessoris, l. in bello, §. si quis seruum. De cap. & post. & vsus nonnunquam, l. deducta. §. ante, ad Trebellian. & possessio, vt l. cum miles, & l. denique. Ex quib. caus. maior ex qua efficitur πλοκή elegans, possessionem sine possessione non consistere. Aliud enim possessio in initio, aliud postea significat. Vsucapioni contraria est vsurpatione est enim vsucapionis interruptio, quæ fit amissa possessione ante tempus complendæ vsucapioni finitum, vel interruptione aut usu domini, à Græcis definitur ἡ ἐν τῷ χρόνῳ ἢ γὰρ τομικῆ διακοπή.

III. Pro emptore.

SEQUUNTUR tituli, id est causæ possessionum, quas proposuerat generaliter titulo 2. l. 3. §. vlt. nunc singulas exequitur. Pro emptore, id est quasi emptor possidet, qui ex causa emptionis, vel ex negotio emptioni proximo rem nactus est.

V. Pro herede vel pro possessore

Titulo pro herede, vel pro possessore possidet, qui ex causa hereditatis, vel bonorum possessionis rei incumbit.

VI. Pro donato.

Titulo pro donato possidet, cui causa possidendi donatio est.

VII. Pro derelicto.

ET similiter titulo pro derelicto possidet qui rem à domino vel possessore derelictam occupavit.

VIII. Pro legato.

Titulo pro legato possidet is, qui ex legati causa aut legati nomine rem habet.

IX. Pro dote.

Titulo pro dote possidet, qui ex causa dotis rem sibi habet.

X. Pro suo.

Titulus pro suo, coheret superioribus. Sed & hoc solo titulo pro suo possidemus ea quæ alium titulum non habent, vt quæ cælo, terra, mari, vel ex hostibus cepimus, vel quæ ipsi vt in rerum natura essent fecimus, vel quæ alluione fluminis adcreuerunt, & his similia. Additur in indice vndecimus titulus. *Communia de accessionibus possessionum.* & forsitan hic aliqua labe facta est, vt in titulo De interdicit. & releg. & in titulo de bon. damnat. atque etiam, vt opinor, in titul. De condic. & restit. in cuius fine Papinianus ita videtur scripsisse, *Quod si in admodum si exheredato filio nepotes cum filius in hereditate fuissent. & heredes instituti postea repudiaissent. Verum enimvero si fuit præter decem superiores hoc loco alius, non fuit, vt opinor, talis, Communia de accessionibus possessionum, qua de re est 44. tit. 3, sed, Communia de causis possessionum, vel, vt in Codice, communia de usucapionibus.*

LIB. XLII. DIGESTORVM.

TIT. I. *De re iudicata & de effectu sententiarum & de interlocutionibus.*

Missionem in possessionem Q. Mutius poncbat inter genera possessionum, l. 3. §. vlt. de acquirenda possessio. ac sane possessio sæpe appellatur in his libris, sed distat tamen ab ea plurimum. nec enim omnis qui est in possessione, etiam possessor est. Verum superiori tractatui de possessione quia ad finis hic est de missione in possessionem, de hac etiam tractare parat prius quam perueniat ad interdicta quæ ex vtraq; causa cõpetunt, siue possideat quis, siue sit in possessione: & rursus quia non est cur dicat specialiter de missione in possessionem legatorũ aut ventris nomine aut damni infecti, quas missionũ causas è re nata explicuit ante, his omissis persequitur eas hoc libro tantum quæ restant, ac primum eam quæ fit iudicati seruandi causa, ad quã respicit hic titulus De re iudicata & effectu sententiarum & de interlocutionibus. Res iudicata, lis est de qua iudex sententiam dixit, vel lis finita sententia iudicis competentis. Et sententia, de re siue lite iudicis vltima definitio comprobatione principis nõ indigens. Iudicis, ad differentiam arbitri cõpromissarij, cuius sententia non est per omnia sententia, l. 3. §. ex compromisso. De his qui not. infam. Definitio, ad differentiam vel interlocutionis quæ rem non definit, quæ etiam mutari potest, non sententia. & appellariã sententia, non ab interlocutione. comprobatione non indigens, ad differentiam opinionis l. 6. De interdict. & relegat. Et interlocutio tamen & opinio in proprie dicitur aliquando sententia. Interlocutio, est sententia quæ neque condemnationem continet neque absolutionem. Vel, sententia de articulo causæ quodam, non de summa re. Effectum autem sententiarum vocat emolumentum & executionem, de cuius ordine tractatur hoc titulo. &

post tempora faciendi iudicati legibus aut Constitutionibus humanitatis gratia concessa maxime in iudicijs personalibus, constat iudicati actionem esse, in qua hoc tantum summam quæritur an iudicatum sit, l. 41. De minor. sicut in exceptione rei iudicatæ, l. 1. §. pari. De lib. exhib. & statim res iudicata ad finem perducitur captis & distractis pignoribus auctoritate magistratus, vel etiam si iudicatus non defendatur missio creditore in possessionem bonorum omnium iudicati seruandi causa, l. 2. & 3. C. qui pot. in pig. hab.

II. De confessis.

Iudicatis similes sunt in iure palam sua sponte confessi de intentione actoris, ex XII. tab. lege illa, Acri confessi rebusq; iure iudicatis: Loquitur lex de ære confessio tantum, sed ex S. C. factore auctore Diuo Marco, in omnibus actionibus vel interdictis confessus pro iudicato habetur: & solutionis in utroq; tempus, & executionis ordo obseruatur idem, non ille XII. tab. sed alius.

III. De cessione bonorum.

Iudicati beneficio legis Iulianæ, id est remedio cessionis bonorum etiam factæ extra ius, liberantur ignominia quâ in executione iudicati infert possessio & distractio bonorum. nam & si bona quibus sponte sua creditoribus cedunt, ueneant, non proinde tamen irrogatur eis infamia ac si ex edicto possiderentur & proscripita uenirent bonorum emptori, deniq; honestius est cedere bonis quam pati ex edicto bonorum venditionem. huic simile est beneficium S. C. de bonis Senatorum apprehendis per curatorem. nam & hoc genere quæ fit venditio bonorum debitoris non irrogat infamiam.

IIII. Quibus ex causis in possessionem eatur.

Generalis est titulus, quia summam in eo enumerantur causæ ex quibus fit missio in possessionem, damni infecti, ventris, legatorum aut fideicommissorum, aut rerum seruandarum causa. Sic loquitur l. Celsus. Ad exhibendam. Specialis, quia eam præcipuè persequitur
qua

quæ fit rerum seruandarum causa, & rei rerumve nomine completi eum opinor creditum & dotem etiam ac iudicatum. Fieri autem eam his casibus hoc titulo declaratur, Si debitor vel possessor fraudationis causa latitet ne in ius vocari possit & boni viri arbitrato non defendatur, vel si postea quàm in ius vocatus est & cauit iudicio sisti, aut latitet aut absens debitor non defendatur, vel si exilij causa solum vertit nec defendatur, vel si defuncto heres non extet.

V. De rebus auctoritate iudicis possidendis seu vendundis.

CAusas exposuit superiore titulo, hoc vero nunc ordine declaraturus est possidendorum & vendendorum bonorum debitoris, auctoritate iudicis, id est prætoris vel præsidis, & quo loco fiat venditio bonorum, & quorū bonorum & quorum creditorū habeatur ratio ante alios, quæ actio sit ei & in eum qui cū esset in possessione aliquid communi nomine ex bonis debitoris quæsiuit vel impendit, & quis præferatur in emptione bonorū, & de eligendo vno qui locet vel vendat vel qui rationes debitori conferuet, & de eo qui sciens cū fraudatore contraxit posteaquam consilium fraudandi cepit, ne veniat in portionem bonorum cum ceteris creditoribus. Missione in possessionem contrahi prætorium pignus, & fieri missionem vniuersorum bonorum nomine vniuersorum creditorum, & eam se qui solemne venditionem bonorum exceptis casib. certis.

VI. De separationibus.

ET hoc titulo postulantibus creditoribus defuncti intra quinquennium ab adita hereditate, decreto prætoris separari creditores & bona. Hereditarios solos venire in possessionem bonorum defuncti, Heredes æque solos in possessionem bonorum heredis. quod remediū per quā vtile est hereditarijs creditoribus, quib. sufficiunt bona defuncti, quæ non sufficerent si & in ea mitterentur proprii creditores heredis forte mediocris vel ege-

ni. Sed & de alia separatione hoc titulo agitur, quæ conceditur heredi necessario, ne creditores hereditarij etiã vendant bona eius propria; quæ post domini mortem adquisiuit vel quæ ei dominus debuit: item de alia quæ conceditur patrono heredi libertæ, quæ Titio, exempli gratia, heres extitit, ne creditores Titij etiã vendant alia libertæ bona: & de alia quæ castrensibus creditoribus; vt separantur à paganis: vt cum non de vno genere separationis hoc titulo tractetur, recte videatur pluratio numero ita concept⁹, *De separationibus*, maxima tamen pars eius est de separatione illa quæ hereditarijs creditoribus conceditur, nè creditores heredis vendãt etiam bona hereditaria, aut ex venditione eorum bonorum partem aliquam ferant. Separatio, est bonorum & creditorum aliorum ab alijs seorsum habita ratio.

VII. De curatoris bonis dando.

Hic quoque titulus ad missiones in possessionem venditionesque bonorum magnopere pertinet. nam missis creditoribus in possessionem bonis debitoris custodiendis curator dari solet; & administrandis; exercendis & excipiendis actionibus vice latitantis debitoris, ac nonnunquam etiam vendendis, & ex redacto solutionibus faciendis pro modo pecuniæ cuiuscunque creditoris.

VIII. Quæ in fraudem creditorum facta sunt vt restituantur.

Hic etiam titulus ad eandem rem omnimodò pertinet. nam ex die possessionis & venditionis bonorū debitoris curatori bonorum vel creditoribus intra annum datur actio Pauliana & interdictum fraudatorium ad reuocandum dominium vel possessionem eorū quæ fraudator in fraudem creditorum gessit, & in fraudatorem etiam ipsum actio in id quod facere potest quodve dolo malo desijt facere posse, non infolidum, sicut & in eum qui bonis cessit non est infolidum actio. Actio Pauliana proponitur in l. i. Interdictum fraudatorium in l.

16. nisi quod in ea quod addit prætor, Interdum causa cognita, & si scientia non sit, in factū actionem permit- tam, est de actione Pauliana. Discrimen autem huius tituli & superioris euidens, illo approbantur acta gesta à curatore bonorum, hoc improbantur acta gesta à frau- datore.

LIB. XLIII. DIGESTORVM.

TIT. I. De interdictis siue extraordinarijs actioni- bus quæ pro his competunt.

Osteaquam de possessione satis superque dixit, comparans se ad interdicta quæ ple- rumque possessionis aut quasi possessionis causam continent: hac veluti ianua tan- dem ingreditur ad enumerationem & ex- plicationem singulorum interdictorum, nisi si qua iam è re nata explicuit ante. & enumerat ea summatim hoc titulo potissimum. Sunt autem interdicta, formulæ qui- bus prætor iubet aut vetat aliquid fieri, quæ dantur illi ad quem ea res pertinet aduersus eum cum quo ille de possessione vel quasi possessione vel iure aliquo suo aut publico contendit. eadem dicta rectè dixeris, vt l. 81. De verb. signific. Cum prætor dicat vt opus factum restitua- tur, id est interdicat, interdicto putà De oper. noui nun- tiatione, vel Quod vi aut clam, & Quod in loco sacro, sancto, religioso, & Quod in flumine publico ripave publ. & Quod in via publica factum erit. Et in l. vide- ant. De vsuris, Verbum, restituas, quod in hac re præ- tor dixit, id est, interdixit, interdicto fraudatorio scilli- cet, & l. vltim. De precario. Rectèque dici, Quod precario habes, ac scitè potius quam verè in Institutionibus, in- terdicta ex eo appellari, quod inter duos dicantur. Veri- us, vt interlocutiões, quod interim rogètur, vt loquitur l. 3. §. vlt. De ho. lib. exh. vbi Græci etià ipsi verbo ἰξωτῆν, vtuntur, quodque dicatur interim à prætore, quasi mo- mēto valitura, nisi secundum eum iudicetur qui vtitur

interdicto, qui ordo in actionibus non obseruatur. nihil ante actionem interim quod obtineat dicitur decerniturve. Et hodie etiam is ordo plerumque non obseruatur, sed statim agitur ad exemplum interdictorum vt in factam actione, vt iudicetur cuius possessio sit, quare agitur, nullæque momentarię possessiones sunt, & ob eam rem addidit hoc titulo, *Seu extraordinarijs actionibus quæ pro his competunt*. Ac præterea non fiunt sponsiones, quæ interdictum sequi solent, vt dato interdicto vnde vi, si aduersarius negaret vim factam, sponsio fiebat, Ni vis facta esset, vel si diceret se restituisse, sponsio fiebat, Ni restitutus non esset qui interdicebat. & ex interdicto sumebatur iudex.

II. Quorum bonorum.

EXplicationem inchoat ab interdicto de vniuersitate, quo præparatur petitio hæreditatis, (vt ferè interdicto quoque aliqua actio ciuilibus) quam etiam in ordine actionum prætulit actionibus singularum rerum. sed petitio hereditatis de iure est, Interdictum Quorum bonorum de possessione, est enim ex parte boni possessoris adipiscendæ vel adprehendendę, ex parte possessoris restituendæ possessionis. Et petitio hereditatis datur in eum qui possidet ex eis bonis corpus vel minimum pro herede vel pro possessore, vel qui ius quasi possidet veluti in debitorem hereditarium. idemq; est in interdicto Quorum bonorum, nisi quod non datur in debitorem hereditarium.

III. Quod legatorum.

Sequuntur interdicta quæ ad res singulas pertinent, ac primum id quod dicitur à primis verbis, quemadmodum cetera ferè omnia, *quod legatorum*, æquè adipiscendæ ex parte actoris, restituendæ ex parte rei, sicut superius Quorū bonorum, quo vtitur heres aut boni possessor: paratus satisficere legatorum nomine, aduersus legatarium aut fideicommissarium qui occupauit vacuam possessionē rei legatæ sine voluntate heredis, vt scilicet

adapta

adepta possessione sibi Falcidiam seruet per retentionē nec enim heredi erat Falcidiæ vindicatio, sed retentio tantum: & ex eo intelligitur cessante Falcidia, huic interdicto locum non esse.

III. Ne vis fiat ei qui in possessionem missus erit.

Tituli verba sunt interdicti prohibitorij verba, sed adiunctum statim erat restitutorium, veluti de possessione, Quod dolo malo factum est quominus is in possessionem bonorum veniret, id restituas: atque etiam pœnalis actio quæ proponitur l. 1. Itaque si quis post redditū interdictum prohibitorium, dolo fecerit quominus quis in possessionem bonorum sit, is vel interdicto restitutorio tenetur vel coercetur actione in factum pœnali.

V. De tabulis exhibendis.

Sequitur interdictum exhibitorium de tabulis proferendis, quo tenetur is qui tabulas testamenti suppressit, his qui aliquid in eis adscriptum habent, pœnale interdictum, sicut superius. exhibitorium inquam, sicut extit. 29. non prohibitorium.

VI. Ne quid in loco sacro fiat.

Sub hoc titulo proponebatur interdictum prohibitorium & interdictum restitutorium, siue de opere restituendo, l. 2. De interdict. non tantum si quid fiat quo locus fieri deterior sit, fiat, sed etiā si quid aliud ex quo dampnum ad priuatum redundet, l. 2. §. locorum, titul. 8. quæ causa licet etiam nunciare nouum opus, sicut ex causa tit. 8. & 12. & 13. & nuntiatione agere interdicto, si ei non pareatur. sed deest hic pars restitutoria, & ponitur tantum prohibitoria. Et rursus quamuis dicat, Ne quid in loco sacro fiat, tamen porrigitur etiam ad locū sanctum, l. 2. hoc tit. & locum religiosum, l. 1. §. 1. De opere nunt. & est, vt opinor, populare, vt sunt ferè quæ sequuntur vsque ad titul. 16. Et iuris vel vsus publici tuendi causa.

VII. De locis & itineribus publicis.

IN hoc titulo est veluti petitorium iuris publici tuendi causa. putà vt constitutatur via publica collatione facta ex agris priuatorum, & populare.

VIII. Ne quid in loco publico vel itinere fiat.

Constituta iam via aut itinere publico, ei cuius interest, interdictum prohibitorium datur, Ne quid fiat in via, itinere vel alio loco publico, quod actōri nocere possit, & vti caueatur non fieri, sed de eo tamen quod factum est nemine prohibente, licet ea res ad damnū priuati redundet, priuato non datur interdictum restitutorium. Adijcitur tamen aliud interdictum tam restitutorium quam prohibitorium. Ne quid fiat in via publica, itinereve publico, quo ea via idve iter deterius sit, fiat, & quod factū erit, vt boni viri arbitratu restituatur, quod populare est. Adijcitur & aliud prohibitorium, Ne vis fiat ei qui vtitur via publica itinereve publico, etiam populare, licet, in prin. De procurat. quo nomine actionē quoque civilem dari Paulus auctor est in sententijs, veluti tuendi vsus publici causa. Et vtrumque ita populare, vt tamen condemnatio fiat in id tantum quod actoris interest eam viam idve iter deterius non fieri, vel nō prohiberi, vt & illud quod proponitur tit. XI. Locus publicus est, qui est in vsu populi: vel, ad vsū populi communis locus.

IX. De loco publico fruendo.

Sequitur aliud interdictum prohibitorium publicanis, putà qui conduxerunt arceas, insulas, aut balneas publicas, aut porticus, lacus, aut stagna, vel his quos in ea conductione socios sibi adiunxerunt vis fiat quominus ex lege locationis publicis locis fruantur, extra quam si quis cui id cōcessum est statuam vel imaginem in publico loco ponere velit. hoc enim potest inuitis cōductoribus, si Senatus aut princeps permiserit. Permissu opus est ex edicto Claudij, quod refert Dio LVIII. nisi quis publicum opus ædificet vel reficiat.

X. De via publica, & si quid in ea factum esse dicatur.

Interdictum quod habuimus titul. 7. Ne quid fiat quo via publica iterve publicum deterius sit, fiat, ad viam rusticam pertinet. Nam si quid in via vrbica fiat, huic rei ædiles occurrunt iure suæ potestatis, nec ciuibus necesse est ire ad interdictum, l. 2. §. hoc interdictum tantum, eo. tit. quod hoc titulo demonstratur propriè. est igitur de viâ vrbica, & munere ædilium, non de rustica.

XI. De via publica, & itinere publico reficiendo.

Hic verò titulus est de via rustica, & interdictum quod in eo proponitur prohibitorium & populare, Ne vis fiat ei qui viam publicam, iterve publicum reficere velit. Non restitutorium. Sed si quid damni detur specie refectionis, vt si quis viam publicam reiecerit in fundū vicini, legis Aquilæ actio est, vt quæ in ripa reficienda obtinet, l. 1. §. vlt. tit. 15. eadem obtineat in via reficienda, l. 3. hoc tit.

XII. Ve fluminibus, ne quid in flumine publico ripæque eius fiat, quo peius nauigetur.

Sequitur interdictum prohibitorium & restitutorium, Ne quid in flumine publico ripave eius fiat quo deterior nauigio vel nauigatio sit, fiat, & quod factum vel immissum erit vt restitatur. quod populare etiam esse arbitretur. Et dari quoque vtiliter si quid fiat in mari, vel in litore, quo portus, statio, vel nauigatio deterior sit, fiat, & in flumine non nauigabili si quid fiat quo exarescat, vel aquæ cursus impediatur, non si in torrente, id est, quod flumen hibernum Horatius dixit, Aelius Gallus flumen subitis imbribus concitatum, qui alioqui siccitatibus exarescit, definiuit, flumen enim perenne est. Vtrumque Homeri verbis quid esset, Vlpianus exposuit.

XIII. *Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat atque ut priore æstate fluxit.*

HOc quoque interdictum populare & tam restitutorium quàm prohibitorium est. Ne quid fiat in flumine publico quo aliter aqua fluat quam priore æstate fluxit, & quod factum erit ut restituatur sumptibus ei⁹ qui fecit. hæc enim impensæ pœna inest omnibus interdictis quæ sunt de opere restituendo, in quam heres, ut arbitror, non succedit.

XIII. *Vt in flumine publico nauigare liceat.*

HOc verò interdictum est populare, sed prohibitorium non restitutorium, Ne vis fiat ei qui nauigat in flumine, lacu, fossa, stagno publico, vel qui in flumine publico piscatur, vel qui aliàs eo uti oportet utitur ripave fluminis. quod exemplo tit. 8. & 12. produceret, quis etiam ad eū qui in mari vel in litore nauigare, piscari aut ædificare prohibetur, iure enim gentiū cuiuslibet in mari & in litore ædificare licet, dum ne nauigationem, portū aut stationem deteriore faciat, non in flumine publico ripave eius, & quod scribitur interdictum non dati ei qui in mari piscari aut nauigare prohibetur, forsitan acciperet non malè de directo interdicto, non etiā de vtili. idem si in mari vel litore ædificare prohibeatur.

XV. *De ripa munienda.*

ET hoc quoque interdictum, Ne vis fiat tuenti, reficienti, muniendi ripam fluminis agrumve qui circa ripam est, prohibitorium est, non restitutorium. In hac enim causa etiam in flumine publico ripave eius ædificare licet. nec aduersus eum qui ædificat nuntiatio tenet.

XVI. *De vi & vi armata.*

IN hoc titulo proponuntur duo interdicta restitutoria. Et sciendum est interdicta restitutoria dici dupliciter, vel quod restituant possessionem, ut hoc tit. 2. & 3. supra, vel quod restituant opus, vel aliud quodcumque factum est, ut tit. 4. 6. 8. 12. 13. 20. 23. 24. Et quæ restituant possessionem, ea vel esse comparata ad possessionē adipsam piscen-

piscendam, quam nacti ante non sumus, vt titul. 2. & 3. & 33. vel ad possessionem amissam recuperandam, qualia sunt duo interdicta de vi quæ hic titulus habet. Prius est de vi cottidiana, Posterior de vi hominibus coactis armativæ. illud datur sub exceptione, si is qui interdicat, eo tempore delectus est quorem soli possidebat, vel quovsum aut vsumf. quasi possidebat, hoc sine exceptione, illud ei qui ab eo q. deiecit, nec vi nec clam nec precario possidebat, hoc etiam ei qui ab eo his rationibus possidebat, illud intra annum, hoc verò perpetuo, ac præterea, illo patronis & parentibus parcimus, non isto. Competunt autem tam de re publica, quam de re familiari, iurifgentium. §. pacta. De pact. Et his simile est interdictum de clandest. possess. l. 7. §. Iulianus. commu. diui.

XVII. *Vti possidetis.*

Interdictum Vti possidetis est prohibitorium ad possessionem vindicandam seu retinendam. namque eo possessores, quam sibi nulla actione vindicare possunt, possessionem suam esse adserunt vindicantque, & ne eis vis fiat, quo minus vt nunc possident ita possideant, interdicunt, vincitq; hoc interdicto is qui redditi interdicti tempore nec vi, nec clam, nec precario ab aduersario possidet rem soli. est enim de possessione rerum soli, & bellissimè Ulpianus post interdictum Vnde vi consequenter proponit interdictum Vti possidetis. illud enim restituit vi amissam possessionem, hoc interdictum tueri necesse est.

XVIII. *De superficij.*

Placet scriptura indicis, *De superficij*, & superficium, sicut ædificium vno loco, l. 1. & l. si areæ. De leg. 2. l. si lapidicinis. De iur. dot. Est autem hoc interdictum de retinenda & quasi possess. superficij comparatum exemplo interdicti vti possid. cui iunxit etiã codè edicto prætor act. superficiariã, q. est quasi de proprietate superficij. Est igitur hic tit. de interdict. & act. superficiaria. Superficiari⁹, est quasi inquilinus, l. 3. §. pen. De op. no. nunt. At definitur esse is qui

qui in alieno solo ædificauit, quod quidem à domino conduxit ea lege vt in eo ædificaret, & sibi haberet ædificium in perpetuum vel in plures annos sub annuo solario. hic est plus quam inquilinus. nam ius habet in re, quod ius superficiarium dicitur, *ἰμβατευτικόν*, l. 3. de reb. cor. qui sub tute. vel vt in Basilicis *ἰμβατικόν*. Putem verò exemplo superficiarij etiam emphyteuticario & feudatario interdictum dandū. De fructuario non est dubiū.

XIX. De itinere actūq; priuato.

SVb hoc titulo duo sunt interdicta prohibitoria. prius pertinet ad retinendam quasi possessionem itineris, actus, viæ priuatę, agente eo qui hoc anno vsus est, agente successore eius ad adipiscendam. & in eo tantum distat ab interdicto Vti possidetis, quod non refertur in præsens tempus, vt qui nunc vtitur itinere vel actū, ita vtitur, sed in annū præteritū, vti hoc anno vsus est. Posteriori pertinet ad reficiendū iter actūq;, quo hoc anno vsus est, in quo est de proprietate queritur, id est de iure seruitutis, de quo nō queritur in priori, sicut nec in interdicto Vti possidetis, vel vti superficie fruimini. Ceterum in vtroque interdicto, & in hoc titulo oratio coniuncta pro disiuncta accipitur. nam sufficit alterutrum probare, vel iter, vel actum hoc anno in vsu habuisse.

XX. De aqua cottidiana & æstiuā.

SVperiori interdicto simile est quod ex hoc titulo competit ad retinendā vel adipiscendam quasi possessionem ducendę aquę cottidianę vel æstiuę vel hibernę, nisi quod vel vno die aut nocte, hoc anno, aut hibernę vel prioris estate, hac vel priori hęc me duxisse satis est, interdicto superiore iter vel actum vel viam necesse est hoc anno in vsu habuisse, vel triginta diebus. & possunt hæc omnia interdicta de seruitutibus rusticis etiam esse restitutoria, si quid factum sit qua ex re iter, actus, via, aqua, vel vsus eius deterior sit, fiat. Sed adiungitur his aliud hoc titulo interdictum prohibitorium de aqua publica quę ex castello, id est diuiculo aquarū publico duci-

tur permissu principis, quod tamen non ad possessionem, sed ad tuendum ius aquæ pertinet magis, quam princeps assignavit, atque de iure, non defacto est ut superiora.

XXI. *De iuris.*

VT de itinere & actu & mixta ex utroque via reficienda propositum est interdictum prohibitorium supra statim post interdictum de retinendo usu itineris actusq; ita post interdictum de retinendo usu aque, subiicitur aliud de reficiendo riuo per quem aqua ducitur, quod tamen in hoc distat ab illo de reficiendo itinere, actuque, quia in illo de iure quæritur eundi, agendi, in hoc non quæritur de iure aquæ ducendæ, propterea quod celeritatem maiorem desiderat refectio riuorum, quam itinerum. Quod si aqua publica ducatur ex castello, de reficiendo simile interdictum dari prætor satis demonstrat tit. superiore, cum dato interdicto de aqua castellaria, subiicit, *Quandoque de opere faciendo interdictum erit; damni infecti cauere iubebo*, quæ cautio exigi solet ab his omnibus qui de reficiendo vel opere faciendo, aliquo experiuntur interdicto.

XXII. *De fonte.*

EX seruitutibus rusticis restabat aquæ haustus, & pecoris ad aquam appulsus, cuius quasi possessio proprio interdicto conseruatur & retinetur, quod est in hoc tit. cui etiam iungitur interdictum de fonte, lacu, puteo, piscina reficiendis, quorum aqua rectè usi hoc anno sumus. De seruitutibus urbanis nulla sunt propria interdicta, sed est commune Vti possidetis, quod ad præsens tempus refertur, non ut ea quæ de seruitutibus rusticis ad præteritum, & de refectioe etiam nullum, nisi quod sequitur, & nisi iter vel aqua sit seruitus urbana. potest enim esse urbana, l. iter. Com. præd. l. seruitutes. §. 1. De seru. urb. l. si ego, §. 1. De publ. inter act.

XXIII. *De cloacis.*

IVs cloacæ immittendæ est seruirus, l. 8. De seruitut. & urbana, si ex ædibus in ædes pertineat. Gaius in institutionibus, Prædiorum, inquit, urbanorum iura sunt & stillicidia, fenestræ, cloacæ. non inficior quin possit esse rustica, sed hoc interdictum est de urbana, non ad retinendam possessionem, qua de re prætor interdiceret dedignatur, l. 1. Vti possid. Sed, quod maximè pertinet ad publicam salutem securitatemq; , ad reficiendas & purgandas cloacas, in quo proprium hoc est, vt detur etiam ei qui ab aduersario vitiosè possidet, cum tamen superiora omnia non dentur nisi ei qui ab aduersario rectè possidet. est autem prohibitorium, & de cloaca priuata. Sed additur aliud prohibitorium & restitutorium de publica, Ne quid fiat in cloaca publica, & si quid in ea re factum erit, quo vsus eius deterior sit, fiat, vt restituatur.

XXIIII. Quod vi aut clam.

Vitiosè possidet, qui ab aduersario vi aut clam, aut precario possidet, qua ex causa aduersario tenetur interdicto vnde vi, vel de clandestina possessione, vel Quod precario, possessionis recuperandæ causa. Sed huius generis interdicta hoc titulo non proponuntur. nam restitutorium interdictum hoc Quod vi aut clam; non est de possessione, sed de opere facto vi aut clam. Clam facit, qui non denuntiauit se facturum. Vi autem is cui denuntiatum est ne faceret. qua de causa concurret etiã hoc interdictum cum interdicto de operis non denuntiatione, inter quæ tamen hæc intercedit differentia, quod hoc latius pertineat quam illud De operis non denuntiatione. nam & possessori hoc datur & non possessori, illud non possessori, & de arbore succisa, vel de fracto surculo, non etiam illud. Vtrumq; tamen datur siue opus durauerit siue nõ, in id quod interest. l. 4. §. vlt. De aqua plu. arc. l. 20. §. siue vacuus. De ope. non nun. Et adnotandum, hoc etiam dari si quid & vi & clam factum sit, quasi diuisiõ scilicet in hoc interdicto siue titulo vim etiam coniunctionis in se contineat.

XXV. De remissionibus.

Interdicto Quod vi aut clam, vel De operis noui nuntiatione non tenetur qui opus fecit post nuntiationē, si remissionem nuntiationis à prætorē impetrauerit, qui nimò vt cui nuntiatum est nouum opus, post satisfationem de opere restituendo datur interdictum prohibitorium, Ne ei vis fiat ædificanti, l. 20. §. Deinde, De operis noui nuntiat. ita post remissionem hoc titulo ei dabatur interdictum ad simile. Remissio est abolitio nuntiationis operis noui à prætorē facta.

XXVI. De precario.

Hoc interdictum, *quod precario concessit*, appellatur. Illud, §. pen. De pet. hered. precarium interdictum, l. 15. & 19. & est restitutorium, vt quod scilicet L. Titius precario concessit, id illi restituas, siue res id sit, siue possessio rei aut iuris alicuius. Secundum formulam hoc titulo propositam, interdictum *quod precario habes*, appellabitur, vel *quod precario habet*. l. pen. Com. præd. & receptum est hodie concurrere cum eo actionem præscriptis verbis, quæ tamen ex bono & æquo datur potius quam ex negotio contracto, quia donationi magis accedit quam commodato, & propter adfinitatem commodati tamen inter contractus numeratur l. 23. De diuer. reg. iur. Ceterum malim equidem definire, cõcessionem rei vel possessionis quam precibus ita impetrauimus, ut uteremur quandiu liberet concedenti. Vel, creditur utendi re aut iure alieno, vsque dum licuerit nobis, ut cum qui creditur.

XXVII. De arboribus cadendis.

Interdictum prohibitorium quod in hoc titulo proponitur, est de arboribus vicini, per quas fit ne prædium meum, qualiter velim possideam, conlucandis & sublucandis, vt dicebant veteres, vt dicunt recentes, de adimendis, si ex ædibus tuis in ædes meas impendeant, vel coercendis, si ex agro tuo in agrum meum, quo nomine etiam est actio ciuilis.

XXVIII. *De glande legenda.*

HOc quoque interdictum prohibitorium est, ne vis fiat legenti glandem caducam, quo nomine est etiam ciuilis actio, nec quidquã de possessione quaeritur. Frontinus maluit dicere fructum, quam glandem. nam & glãdis nomine omnis fructus significatur, exemplo Græcorũ, qui ἀκροδρύων nomen omnib. fructib. tribuunt, & ita D. Ioannem uictitasse ἀκροῖς δρυῶν Nicephorus, ut Diogenem Aelianus ἀκροῖς φύλλων. & Nicephoro adsentitur Panthaleon Diaconus his uerbis, οἱ τοῖς τῶν μελισσῶν, κατὰ τὴν ἔρημον πόνοισι, καὶ τοῖς τῶν βοτανῶν σωτρεφόμῳ ἐκ βρέφους ἀκρίσμασι.

XXIX. *De homine libero exhibendo.*

Satis iam habuimus prohibitoriorum interdictorum & exhibitorium tantum unum de tabulis exhibendis, sed huic modo additur interdictum de homine libero exhibendo, popolare & pœnale, quod in eum datur qui supprimit liberum hominem, id est eum qui pro certo liber est. nam si de libertate agatur, cessat hoc interdictum, sed institutiones dant aliud quasi præparatorium adsertionis, sicut & Ad exhibendum actionem eo nomine dari constat, l. De eo. Ad exhib.

XXX. *De liberis exhibendis, item ducendis.*

Sequitur de liberis exhibendis & ducendis prohibitorium aliud simul ac prohibitorium, ut filium, vel nepotem exhibeas qui est in potestate mea, etiam si bona fide eum retineas, & ne vim mihi facias quo minus exhibitum eum ducere possim. quo reddito non utiq; statim ius ductionis est, nec, ut cetera, hoc interdictum momenti beneficium appellari potest. nam redditur sub conditione, si in potestate est, quod actorem hoc interdicto prius quam ducat implere oportet: ideoq; interim fœminam & prætextatum prætor apud matrem familias de-

as deponi iubet. & ex eo apparet, hoc interdictum quasi proprietatis causam continere. Ut est quasi possessio, ita quasi proprietas, & quasi proprietas, veluti ius patriæ potestatis. l. 1. §. 1. De rei vindicat. & ius patronatus, l. 1. calem. §. 1. de hered. instit. propter quod etiam dabitur interdictum de liberto exhibendo & ducendo, l. 2. De interd. nam & propter ius mariti est interdictum de uxore exhibenda & ducenda, l. 2. hoc titu. etiam aduersus focerum, non etiam aduersus generum. De filiafam. exhibenda & ducenda, ne benè concordantia matrimonia turbentur iure patriæ potestatis, vt eleganter ait l. 1. & similiter Afranius Diuortio, qui tamen locus apud Nonnium nondum emendatus est.

*O dignum facinus adolescentis, optimas,
Bene conuenientes, concordès cum uiris,
Repentè viduas faciat spurcitia patris?*

XXXI. Vtrubi.

NVlla alia sunt interdicta exhibitoria, nisi Vtrubi etiam. quod facillè crediderim, fuit de seruo exhibendo & ducendo. Sed hic pars prohibitoria tantum ponitur, omittitur exhibitoria, vt tit. 6. ponitur tantum pars prohibitoria, subintelligitur restitutoria. Est autem hoc interdictum non de seruo tantum, sed de omnibus rebus mobilibus, olim ad retinendam aut vindicandam possessionem, quam possedit actor maiore parte anni, hodie sicut Vti possidetis, quod est de possessione rerum immobilium, ad retinendam possessionem quam habuit redditi interdicti tempore, vt propterea merito videatur omissa pars exhibitoria. nam & ea ratione hodie interdicitur Vtrubi frustra agit ad exhibendum, qui agebat tamen olim, l. 3. §. sed & si quis interdiciturus. Ad exhibend. & Vtrubi, glossæ παροπισίον, Theophilus παροπισίον.

XXXII. De migrando.

ET hoc etiam fortasse fuit exhibitorium & prohibitorium. finge à locatore retineri seruum pignoris nomine

mine, emigrante inquilino in aliam habitationem. Sic ei per inquilinum interdicitur, oblata pensione si qua debeat, ut quem seruum retinet, exhibeat, & ne exhibitum ducēti inquilino vim faciat, similiter interdicto Virubii: atque ita possessionem rerum persequitur inquilinus, quam intulit pignoris nomine in aedes cōductas, potius quam res ipsas. & in summa rei persecutionem interdicta continere reperio tantum ex tit. 7. de locis & itineribus publicis petendis, & 19. de itinere actuque reficiendo, & 20. de aqua castellaria, & ex 30. & ex secundæ partis titulo ultimo. Quod præterea adijcit l. 2. De interdict. & de locis sacris proposita interdicta veluti proprietatis causam continere, in iure non inuenio.

XXXIII. De Saluiano interdicto.

Saluianum interdictum inuentum, ut suspicor, à Iuliano, conditore edicti perpetui, cui etiam accepto fertur edictum nouum de coniungendis cum emancipato liberis, & interdictum hoc igitur nouum est de pignoribus, sicut superius. Sed superius debitori ad retinendam possessionem, hoc creditori datur ad adipiscendam: illud exhibitorium & prohibitorium, hoc restitutorium: illud de rebus inquilini pignoris nomine illatis in habitationem, hoc de rebus coloni natis in agro conducto, vel nominatim pignori obligatis, imò vtiliter & de rebus cuiuscunque debitoris pignori obligatis, l. 1. C. de precar.

LIB. XLIIII. DIGES

TIT. I. De exceptionibus, præscriptionibus, & præiudicijs.

PROPOSITIS actionibus ciuilibus & præiudicijs, quid restabat aliud quàm ut his exceptiones adnecteret, ut solēt etiā in ipsis actionibus inferi exceptiones, l. 7. de cond. inst. l. ex cōtractu, de re iud. & in stipulationibus.

prato-

prætoris, quæ instar actionum habent, l. inter quos. §. penult. De dam. infect. vel inesse, si actiones bonæ fidei sint, l. i. §. si onerandæ. Quat. rer. act. non datur. l. si is cui. De fur. l. 3. de rescind. vend. l. sed & si ideo. solut. matrim. atque ita multas actiones excludere. Quin & exceptiones ipsæ, veluti actiones quædam sunt, & actionum appellatione nonnunquam continentur, vt in edicto de dolo, non etiam in edicto de edendo. Est autem exceptio, intentio, siue defensio eius quo cum agitur, actioni contraria. Vel, allegatio competens reo. Sed in his libris sæpè eo nomine continetur etiam replicatio. est enim replicatio, exceptionis exceptio, ἀντιπαράγραφῆ ἀναπλοῆ ἢ τοῖ ἀ' ἀλλυσις. & ita replicationis quoque nomine interdum significatur duplicatio, id est replicationis replicatio, & triplicationis duplicatio, secundum quod Florent. scripta est l. 2. & in l. consilio. De curator. furi. Porro præscriptio ab exceptione in his libris certè nihil distat, & siue exceptionem rei iudicatæ, doli, metus, in factum, rei venditæ, litigiosi, pacti, temporis, iurisiurandi, siue præscriptionem dixeris, nihil interest: quamquam vt παράγραφῆς, ita præscriptionis nomine peremptoriam exceptionem quidam Rhetores significari velint, non dilatoriam. Plutarchus: ὃ ῥωμαϊκοῖς ἢ ῥητορῶν ἐνιοὶ τὴν παράγραφῆν οὐ βδ' λονται δ' ἰκλῶ εἶναι τῶ παντὶ τῆ δ' ἰκλῶ ῥῶσαμ. ἢ μὲν γὰρ εἰσάγει καὶ ποιεῖ κρίσιμ, ἢ δὲ ἀναρῆ καὶ λύει.

hisder. que exceptio in rem vel peremptoria, quæ interficit negotium, τελεία est, in personam vel dilatoria, que lædit aut vulnerat negotium, ἀτελής, vt Syrianus scribit in Hermogenem. Interfici & vulnerari negotium dicimus Constitutionum verbis, l. vlt. C. in quib' caus. in integr. restit. l. 15. C. Th. de appell. l. 2. C. Th. vnde vi. Præiudicia, sunt speciales quædam exceptiones quibus exciditur actio hac ratione quod futuræ grauiori actiōi præiudicium faciat, quarum exempla sunt in l. 13. 16. 18. 21. Ponuntur autem hoc titulo exceptionum definitiones,

352 PARATITLA IN LIBROS
diuisiones, exempla, & principia quædam communia
omnium exceptionum.

II. De exceptione rei iudicatæ.

POst generalem titulum solens suo more persequitur
varias exceptionum species. Vna est, quæ vulgaris di-
citur, l. 3. De pop. act. Rei iudicatæ, quæ ex eo iure profi-
ciscitur, quod obtinuit semper, ne bis eadem de re aga-
tur, etiam si ante per iniuriam iudicatum sit, sed vt que-
ratur tantum an iudicatum sit, nec refert eadem de re a-
gatur eadem actione, an alia, l. 5. hoc titulo, & rectè M.
Tullius hanc præscriptionis rei iudicatæ formulam e-
dit, *De eadem re egit alio modo*. Sic enim omnino legendū
Iurisconsul. nō ambigit. Aliter in l. 11. §. item Iulianus.
Quod res iudicata sit inter me & te: & modo rem dicit, mo-
do litem, d. l. 11. §. hoc iure.

II. I. De diuersis temporalibus præscriptio- nibus, & de accessionibus pos- sessionum.

IN Codice aliter, de diuersis temporibus, & exceptionibus,
& præscriptionibus, & interruptionibus earum, sed nihil
refert. nam exceptiones & præscriptiones dicit καὶ τῶν ἐν
ἐπινομήναις, vt l. 1. C. eod. temporales exceptiones vel præ-
scriptiones: & interruptionibus temporum aduersæ sūt
accessiones, ad eò vt qui de his tractat, tractet etiam si-
mul de illis. nec enim datur accessio interrupti tempo-
ris. Tam autē sunt varia tempora actionum, & enume-
rari omnia vix possint. De accessionib⁹ quæq; temporū,
veluti an accedere tuum tempus meo possit qui tibi in
rem vel in ius successi, tam varia & multiplex quæstio,
vt de eo absolutè definiri nihil possit.

III. De doli mali & metus exceptione.

EXceptioni rei iudicatæ, & exceptioni temporali sub-
iicit doli mali & metus exceptionem, & doli qui-
dem mali generalis est, metus specialis, Doli scripta in
per-

personam, si in ea re nihil dolo malo actoris factum est, Metus scripta in rem, Si in ea re nihil metus causa factum est, alioquin superuacua esset exceptio metus. nam qui metum fecit, & dolum fecit: idemque discrimen est actionis de dolo, & actionis metus causa. At contra sicut concurrere simul illæ actiones possunt in eum qui metum intulit, ita & exceptiones, quod est in exceptionibus mirum minus. nec enim subsidiariæ sunt sicut actiones doli mali, sed concurrunt cum exceptione pacti, vel non numeratæ pecuniæ, vel rei venditæ & traditæ, vel qua alia in factum. item actio de dolo temporaria est, exceptio perpetua. Porro in quibus causis doli vel metus exceptiones locum habeant, & quibus personis obijciantur, hic titulus declarat.

V. Quarum rerum actio non datur.

SVb hoc titulo permittim propositæ fuerunt exceptiones variæ. namque non dari dicitur actio quæ exceptione eliditur, vt in S. C. Macedoniano. & proponitur nunc exceptio iurisurandi, & exceptio. Quod libertatis onerandæ causa petitur, exceptio Quod in alea gestum sit: omittuntur quæ iam superioribus titulis vel libris explicatæ sunt innumeræ.

VI. De litigiosis.

SVbijcitur adhuc tamen specialis exceptio rei litigiosæ, nam alienatio vel pignratio rei litigiosæ, valet ipso iure. l. 17. in princ. l. 18. De rei vind. sed emptori vel creditori obstat exceptio litigiosi.

VII. De obligationibus & actionibus.

Hic titulus talis est ac si ita esset conceptus, *Communia de obligationibus & actionibus*, nam pleraque in eo proponuntur quæ sunt communia immani illi numero actionum vel quasi actionum, quem à libri quinti titul. 2. executus est in hunc vsque locum, & simul de quibus ita sparsim egit, proponitur consummata & breuis quædam enumeratio, earum potissimum quæ ex obli-

ligationibus nascuntur. nam vindicationum facilioꝝ
 comprehensio est: & ob id obligationū origenes & cau-
 se, quoad eius fieri potest, hoc titulo diligenter expli-
 cantur, & quæ in eo traditur definitio actionis, ad actio-
 nem in personam proprie pertinet, non ad actionem in
 rem. est enim actio, si perspicuè vtrunque complecti ve-
 lis, ius rem suam vel sibi debitam iudicio persequendi,
 Vel, executio iuris sui, Vel, apud iudicem iuris sui perse-
 quendi formula. Obligatio, vinculum iuris quo obstrin-
 gimur necessario ad dandum aliquid vel faciendum. &
 eleganter l. in vendentis. C. De contr. empr. nullam esse
 obligationem quæ non obstringit necessitate. Commu-
 nia quæ dixi proponi, planè notantur passim in hoc titu-
 lo his verbis, Ex omnibus causis, In omnibus negotijs,
 In omnibus rebus, In quibuscumque negotijs, Ex con-
 tractibus venientes actiones, Omnes pœnales actio-
 nes, & alijs similibus plerisque.

DIGESTORVM PARS

SEPTIMA, LIB. XLV.

TIT. I. De verborum obligationibus.

IC etiam titulus est communis omnium
 causarum & obligationum, & merito re-
 iectus est in vltimum locum, quia omni-
 um negotiorum nouissima parte sub-
 iicit solet verborum obligatio per se enim
 sola nõ consistit, nec valet nisi cohæreat alij. & ob id so-
 leo stipulationem, ex qua nascitur verborū obligatio,
 appellare Pandecten. nam omnes obligationes & actio-
 nes recipit quasi collatas per saturam. & eleganter l. 5.
 huius tituli, stipulationes pendere ex alijs obligacioni-
 bus, & alibi inuentas eas esse ceterarum obligationum
 firmandarum causa. Est autem stipulatio, conuentio so-
 lem nibus verbis ex interrogatione & responsione con-
 fecta. vbi, verbis quod fiat, adnotandum satis ex eo pate-
 re non

re non fieri eam nisi inter præsentibus. quo genere ma-
tur qualibet obligatio nescio quo modo melius, testib.
præsentibus solemniter rogante vno, respondente alte-
ro. Verba enim præsentium sunt, non absentium, l. 1. §.

1. Quod iussu, Ovidius de Ponto :

Litera pro verbis tibi Messaline salutem ,

Quam legis, à sauis attulit vsque Getis.

II. De duobus reis constituendis.

DVO rei, sunt duo debitores obligati in solidum sin-
guli, vel duo creditores quib. singulis solidum de-
betur. & hi quemadmodum verbis stipulationis consti-
tuantur, hoc titulo declaratur. Reus igitur nomen est cō-
mune debitoris & creditoris, à re nimirum quæ debe-
tur, & inde Marcellus l. 39. De fideiuf. Nec reus est pro
quo debeat, nec res vlla quæ possit deberi. ad quam spe-
ciem ex eodem libro Marcelli coniungenda est l. 72. §. si
cum mihi. De solutio. quæ in eādē rem adducitur ab
Ulpiano. in l. 14. de nouatio. & M. Tullius pro Plancio,
De re, inquit, reoq; dixerunt, & de supplicijs. Magis pro-
pter reum quam propter rem ipsam. & ita reum stipu-
landi dicimus rectè, & reum promittendi, reum credē-
di, reum debendi, reū satisfidandi, reum satis accipiendi.

III. De stipulatione seruorum.

STIPULATIO seruorum proprium titulum desiderabat,
non proprietorum tantum quæ expeditior est, sed cō-
munium, fructuariorum, hereditariorum, & alienorū
qui bona fide seruiunt, vt intelligeretur quatenus per
eos nobis acquiratur obligatio.

LIB. XLVI. DIGESTORVM.

TIT. I. De fideiussoribus & mandatoribus.

FIDEIUSSOR est non qui nomine debitoris l. 97. §. pos-
sum. De verbor. obligat. sed qui pro debitore suo
M 4 nomi-

nomine stipulanti promittit citra nouationem, Vel, qui pro alio ab stipulatore interrogatus respondet, qui & ad promissor dicitur. Constituitur ergo per stipulationem. stipulatio autem, vt dicimus, accedit omni obligationi, & fideiussio igitur denique stipulatio aliàs accedit vt principalis obligatio, aliàs vt sequela principalis obligationis, l. 93. de solut. l. 5. §. penultim. De Instit. act. Mandator etiam omni obligationi accedit. is est, qui fideiussorem fideiubere, vel creditorem alij credere rogat, sed consensu nudo constituitur, non vt fideiussor per stipulationem. & ob id præsens tantum fideiubet, mandat verò præsens vel absens, l. 22. §. si curator, l. 32. Mand.

II. De nouationibus & delegationibus.

NOuari solebat obligatio vel in verborum obligationem, vel in obligationem nominum, vt Theophilus scribit. hodie igitur sublata obligatione nominum, nouatio tantum fit per stipulationem. Imò & nudo consensu, in l. singularia, De rebus credit. quod Africanus meritorè reprehendit. Sed omnis tamē obligatio transferre in nouationem potest. ergo hic etiam titulus communis est omnium obligationum. & est nouatio, mutatio debitoris vel causæ debendi. Mutatio rei debitæ nouationē non facit, ac prætereà vt conferatur ea cū delegatione, nouatio est nouatio debitoris, delegatio nouatio creditoris simul ac debitoris, quæ et fit per stipulationem, vel per litis contestationē, vt si is cui cessa actio nē litē contestetur cū medio debitore, l. 2. C. De obli. & act. Priori generi volēs delegatur, posteriori inuitus. In l. solutione. De solut. non est delegatio, sed agente nullo iure eo cui cessa nō est actio, offert se liti quasi debitor qui nō est debitor, quo genere verus debitor per exceptionē liberatur, nō ipso iure, l. 2. C. de pact. l. qui seruū, sup. de inter. in iur. fac. Per delegationē liberatio cōtingit ipso iure, si iussero debitore meū creditori meo

pro-

promittere, quod iussum propriè delegatio est, non si iussero soluer e, & is scilicet iussum meum secutus animo libens promissèrit. Vt autem delegatio etiam fit per litis contestationem, consequens est & nouationem fieri per litis contestationem: Omnis enim delegatio, nouatio est, ex parte delegati: & necessaria quidem, l. vlt. De separat. Per stipulationem est voluntaria, & hæc sola propriè nouatio vel delegatio.

III. De solutionibus & liberationibus.

Superiore titulo duos exposuit modos soluendarum omnium obligationum, Nouationem, & Delegatorem. Sed & inducendarū, ita vt medius ille titulus hæreat probè tam præcedentibus quam sequentibus titulis. nam & nouatione obligor idem ego vel ex promissor quem dedi, & liberor etiam ego. Et delegatione is quem delegauit liberatur à me, obligatur alij, ego liberor creditore meo. Sequentes tituli duo non sunt misti, sed de soluendis tantum quibuscunq; obligationibus. Soluendi verbum est multiplex. Soluitur obligatio vel contractus, l. 54. l. 95. §. vltim. l. 97. Soluitur debitor, l. 67. 91. Soluitur creditor. tam enim soluit debitor creditore dando, quam creditor debitorem accipiendo. Soluitur res vel pecunia. & hoc postremo genere in hoc titulo solutio refertur ad eam pecuniam eamve rem quæ in obligatione est, liberatio ad obligationem. Ex solutione liberatio contingit. Soluit debitor, liberat creditor, soluitur creditori, liberatur debitor, l. 104. si quidem soluitur recte, & secundum regulas iuris ciuilibus, quod quem admodum fiat hic titulus docet, *De solutionibus & liberationibus*, id est de naturalibus præstationibus. eorū quæ debentur, & de liberationibus. quæ ex eis solutionibus. debitori contingunt. Interea tamē sub eo de alijs quibusdā liberationibus. agitur quæ specie & iure solutionis censentur, veluti confusione & cōpensatione. Alias vero tam solutio, vt dixi, quàm liberatio omnem modum complecti-

plectitur tollendæ obligationis, etiam si non ipso iure sed per exceptionem.

IIII. De acceptilatione.

Solutio aut re fit, aut imagine quodam. Quæ re fit, de ea est titulus superior, hic verò de imaginaria. & quamuis dici solet, acceptilatione verborum obligationem duntaxat tolli, recte tamen dicitur hic etiam titulus esse communis omnium obligationum, quia beneficio stipulationis Aquilianæ per acceptilationem omnis tollitur obligatio, & de ea acceptilatione est titulus, & eius definitio in initio proposita quæ fit præcedente stipulatione Aquiliana. Acceptilatio est verborum conceptio, quibus absoluunt se duo vltro citroque. Stipulatio Aquiliana, est nouatio obligationis alio genere quam verbis contractæ.

V. De stipulationibus prætorijs.

Stipulationes prætorix sunt quæ edicto prætoris interponi iubentur, & quæ ex eodem edicto certam formam habent, cui nihil addi vel detrahi vel immutari potest. Habent eæ multa præcipua, vt per procuratorem ex eis domino adquiratur utilis actio. l. 3. & 5. hoc tit. Vt electio sit stipulatoris si disiunctim stipuletur, verbi gratia, opus restitui, vel quanti ea res est dari, l. 21. §. siue autem. & §. seq. De op. no. nunt. Vt ambiguus sermo stipulationis non continuo accipiatur contra stipulatorem, l. 9. hoc titu. Vt valeat etiam sine adiectione dici, sicut iudicio sisti non adiecta die qua sisti oportet, l. 1. die in pr. Qui fati s. d. cog. l. si finita. in pr. De damn. infect. Itaque non abs re separatim datur titulus De stipulationibus prætorijs.

VI. Rem pupilli vel adolescentis saluam fore.

ET generibus prætoriarum stipulationum singulis potioribusque nunc daretur instituto more proprius titulus, nisi è re nata essent iam superioribus libris pleraque transacta, veluti De operis noui nuntiatione, de da-

mno infecto, de legatis, de dupla, de Falcidia, de usufructu, de iudicio fisci. quamobrem earum tantum stipulationum titulos proponit, de quibus nihil vlllo proprio loco actū est ante. Prima est de tutela vel curatione quæ ex forma edicti interponitur si tutor sit vel curator legitimus vel etiam datus sine inquisitione. nam testamentarius, vel datus ex inquisitione rem saluam fore non promittit, nisi solus tutelam aut curationem administrare velit.

VII. Iudicatum solui.

Altera est, Iudicatum solui, cuius formulam edidi alias, quam ex edicto prætoris de re aut lite antequam cōtestetur, in casum quo scilicet ea res iudicetur vel nō defendatur, stipulatur actor à reo vel defensore eius. *l. filiusfa. Qui satisd. cog.* Sed & duabus illis causis subijcitur de dolo malo clausula, vt in stipulatione ex operis noui nuntiatione.

VIII. Ratam rem haberi & de ratihabitione.

Tertia est stipulatio de rato, quam de procuratore actoris stipulatur reus ante litem contestatam, sed & de tutore & curatore ex edicti verbis, licet vulgo obseruetur ne ab his vel ab actore municipū desideretur stipulatio de rato habendo. itemque de defensore rei nonnunquam, vt ex tit. de procuratoribus cognoscere licet, præter solitam stipulationem de Iudicato soluendo. & hæc de rato ita ferè concipitur, Quod nomine L. Titij à me factis ille petitur, amplius eo nomine neminē petiturum cuius actio petitio, persecutio sit, & ratum L. Titium habiturum heredemve eius aut eum ad quem ea res qua de agitur pertinebit quodcumq; mecum agitur, aut quanti ea res erit tantam pecuniam dari spondes? Ratihabitio, quoniam de huius definitione etiam hoc titulo agitur, & quando aut quomodo ratum habere dominum oporteat, est approbatio ei⁹ quod cum eo gestum est qui egit procuratorio nomine huic contraria est retractatio.

TIT. I. De priuatis delictis.

QVI iam videbatur peregisse actionum Digesta, ei nunc, vt ita dicam, nouus actionum nascitur ordo. Prior nempe ordo est actionū priuatarū de proprietate vel quasi proprietate, de possessione vel quasi possessione, de obligationibus vel quasi obligationibus quæ scilicet ex contractibus oriuntur aut quasi contractibus, qui absolutus est, Hic nouus actionum est seueriorum & atrociorum tam priuatarum quam publicarū ex delictis siue criminibus & quasi delictis, atq; etiam actionum fiscalium, quarum equè ingens numerus, quem in hunc locum referri & referuari placuit. Et noua igitur quædam hæc sunt actionum Digesta. Quia verò ex delictis siue criminibus actiones alię sunt priuatae, alię extraordinarię, alię populares, alię publicæ, de singulis ordine tractat. ac primū de priuatis, quæ scilicet ex priuatis delictis oriuntur, vel ciuiles, vt iniuriarum ex lege Cornelia, & damni ex lege Aquilia, de qua tamen è re nata anteuertit dicere lib. ix. & furti nec manifesti, vel honorarię, vel furti manifesti, & Bonis raptis, vel etiam iniuriarum ex prætoris edicto. Hæc priuata delicta dicuntur, quatenus ex eis agant forensi actione hi ad quos ea res potissimū pertinet. sed sunt tamen quædam esse publica, & eorum nomine iudicium publicum, vt si hominibus coactis damnum datum vel si raptum sit, vel illata atrox iniuria. Et hoc titulo proponit de priuatis delictis generales regulas, vt quę ex eis nascuntur pœnales actiones heredes non teneant, & vt non consumat alia aliam si plura delicta concurrant, & vt de priuatis delictis iure ordinario experiiri liceat vel extraordinem, veluti de furto actione in duplum aut quadruplum apud iudicem datum, vel extraordinem apud præfectum vrbi vsque ad exilij pœnam, vt Orosius **iiii.** scribit leges furtum multa pecunia coercere, aut ad sum-

summum exilij, l. 1. De fur. bal. operis publici temporarij. Vtroque modo furtum non coercetur, l. interdum. §. qui furem. tit. sequen. Et rectè in titulo, Delictis, non criminibus. nam delicta propriè sunt priuata, crimina publica, l. 131. in fin. De verbor. significat. l. 17. §. noxas. De ad. edict.

II. De furtis.

EST autem furtum interuersio possessionis rei mobilis, l. 1. §. Scauola, tit. 4. l. 1. De dist. pig. & duplex furti actio, vt dixi, nec manifesti ciuilibus in duplum, manifesti honoraria in quadruplum, vtraque perpetua, quæ tamen desierunt esse in vsu, propterea quod de furto hodie plerunq; agitur extra ordinem, l. vltim. hoc tit. Non sunt etiam in vsu actiones furti concepti, oblati, prohibiti, non exhibiti, quæ fuerunt olim in triplum. Ergo nec actio, Ope consilio, in duplum.

III. De tigno iuncto.

EST & alia actio furti specialis de tigno furtiuo iuncto ædibus aut vineæ, ciuilibus actio in duplum, cuius separatim exponendæ rationem aliam non habeo, quæ expleat ingenium, quàm quod dari eam arbitror in duplum in non furem, qui bona fide tignum iniunxit, hac sola ratione quod tignum furtiuum apud eum conceptum sit, quod vindicari non potest. nam vindicationis loco simul ac concepti furti ratione domino in eum datur ~~actio~~ in tigni duplum pretium, leuior quam in furem, quia extra duplum reus non tenetur in rem, vel ad exhibendum ne soluto quidem postea tigno, leuior etiam quam in eum apud quem furtum concipitur per læcem & licium, quia tigni iuncti conceptio est in propatulo, & in XII. tab. scriptum opinor, Tignum iunctum ædibus vineæque concaptum, ne soluto, vel potius concapes, vt emendat doctissimus Scaliger, à quo pudet dissentire. verum in furem ipsum hæc actio est in duplum, vt si quam aliam rem subripuisset, mera pœnalis, non mista, vt in non furem. nam fur vltra dupli pœnam in

rem tenetur, & ad exhibendum quasi dolo desierit possidere, & conditione furtiua, vel etiam soluto tigno quasi possessor. Et rursus in furem famosa, in nō furem, non famosa, l. 8. C. ex quib. cau. inf.

III. Si is qui testamento liber esse iussus erit, post mortem domini ante aditam hereditatem surripuisse, aut corrupisse quid dicetur.

Sequitur alia actio iure prætorio comparata ad similitudinem actionis furti ciuili in duplum, sed annalis, non perpetua, & rerum amotarum (sic appellatur à Græcis) potius quam furti. nam hereditati furtum non fit, vel si fit, vt veteres putauerunt, post libertatem ex antefacto domino non est furti actio. & hæc actio prodita est in eum cui libertas testamento relicta est, si hereditate iacente dolo malo subriperit aliquid. itē que alia ad exemplum legis Aquiliæ, si quid ex hereditate dolo malo corruerit in duplum, quamquam alias actio legis Aquiliæ sit etiam de damno culpa dato, & non in duplum, sed quanti res plurimi fuerit eo mense, vel anno, nisi in inficiatorem.

V. Furti aduersus nautas, caupones, stabularios.

Sequitur etiā alia iure prætorio comparata ad similitudinem actionis furti ciuili in duplum, & perpetua, in eum qui furtum non fecit, nautā scilicet, vel cauponem, vel stabularium, si modo eorum aliquis fecit, quorum opera nauem, aut cauponā, aut stabulum exercet. Est & in eundem actio ad exemplum legis Aquiliæ, grauior tamen quam legis Aquiliæ, nempe in duplum, si quis eorum in naue vel caupona vel stabulo damnum dederit, de qua hoc titulo nō agitur, sed l. vlt. Nau. caup. stabu. & separauerat etiā eas Vlpianus. nam ad edictum de furtis hanc proposuerat lib. 38. illam verò de damno dato in tractatu de lege Aquilia, lib. XVIII. ad edictum,

& in hoc distat titulus hic à superiore. nā superiorifurto adiungit ruptum, non etiam isto.

VI. Si familia furtum fecisse dicatur.

Beneficium quoque huius edicti pertinet tantum ad familiae furtum, vt liberetur dominus id prestando, quod si vnus seruus furtum fecisset praestandum foret, duplum putà vel quadruplum. Sed trahitur etiā interpretatione ad damnum datum, non ad iniuriam, non ad alias causas, in quibus sanè familiae factum pro pluribus factis habetur, non pro vno. In furto, vel damno, pro vno. Familia, coetus est seruorum vni domino subiectorum. Eodem libro XXXVIII. sub eod. tit. de furtis adiunxerat Vlpianus in publicanos propriam actionem, vt constat ex l. Quantae, De publican. l. pronuntiatio. §. seruitutum, de verb. significat. de qua iam occupauit dicere auctor Digestorum lib. 39. tit. 4. sicut de actione damni iniuria aduersus nautas, caupones, stabularios, lib. 4. tit. 9. quam Vlpianus tamen commodius iunxerat legi Aquiliae, vt dixi titulo superiore. Sed occasio nō potest non aliquando abrumpere rerum quae aguntur ordinem rectum.

VII. Arborum furtim caesarum.

In hoc titulo proponitur ad similitudinem furti actio ciuilis ex XII. tab. hodie redacta in duplum, aduersus eum qui furtim, id est clam arbores caecidit, licet earum arborum furtum non fecerit, cum qua communis est actio legis Aquiliae, sed illa est granior.

VIII. Vi bonorum raptorum, & de turba.

Huius edicti tres sunt partes, vna est de dāno dato dolo malo hominibus coactis, altera de bonis raptis, tertia de damno dolo malo dato & de amisso in turba. Ex prima & secunda est actio mista in quadruplum, ex tertia in duplum, & cōmunis prima tertiaq; cum actione legis Aquiliae, secunda cū actione furti. & integrior titulus fuisse hoc modo, vt l. 195. §. pen. de verb. sign. *De hominibus coactis & vi bonorum raptorum, & de turba.*

IX. De incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata.

HOc edictum non est necessarium in raptorem, cum sufficiat superius, sed est etiã in quadruplum actio ex hoc edicto in eum qui ex his causis abstulit vel amouit rem aliquam, vel qui recepit dolo malo, vel damnũ dedit. *Et de incendio, ruina, &c.* id est, de his qui ex incendio, vel ruina, vel naufragio, vel naue aut rate expugnata, rapuisse vel per has causas damnum dedisse dicuntur, l. 3. De ferijs. quod Labeo trahit etiam ad domum & villam expugnatam, & l. in eum. C. de furt. ex hoc edicto pœnam additam pœnæ statutæ olim. recte. nam & Vlp. l. 1. de his facinoribus esse criminum executiones, corporales pœnas scilicet, & his nouissimè prætorum addidisse pecuniarias. quod etiam fecit titulo superiore.

X. De iniurijs & famosis libellis.

Superiores actiones furti, damni iniuria, vi bonorum raptorum, & quæ his similes adijciuntur, rei familiaris damnum iudicio pœnaque persequuntur, actio iniuriarum, vt eleganter Valentinianus ait, in Nou. de libertis, agit causam doloris, eodem modo quo M. Tullius dolorem eam iudicio pœnaque mitigare. & ob id superiores quidem heredi dantur, sed non hæc de iniurijs. Est autem de iniurijs publicum iudicium ex lege Cornelia, quod pulsatus aut verberatus quis, aut domus eius vi introita sit, hodie etiã priuatam ex Cõstitutis libellis, & ex edicto prætoris generali etiam priuatam quanti iudex iniuriam æstimauerit. De famosis libellis, publicum ex S. C. Et omnia, vt arbitror, annalia.

XI. De extraordinarijs criminibus.

Ordinariæ actiones furti, vi bonorum raptorum, & iniuriarum, quæ suprã expositæ sunt, & si penitus sublata non sint, minus tamen frequentantur, & in vicem earum extraordinario iudicio criminaliter agitur, accusatore subscribente in crimen, l. vlt. De pr. del. l. vlti. De fur. l. vlt. titu. prox. supr. Ea propter his proximè adiungi.

iungitur generalis titulus , De extraordinarijs criminibus , qui tam ea crimina complectitur quæ propriè extraordinaria sunt , id est quæ nunquam ordinaria fuerunt , quam quæ mista sunt , id est ordinaria & extraordinaria pro aëtoris arbitrio. nam si velit quis fortè agere furti in duplum , non prohibetur : Et si extraordinem , æquè non prohibetur. & hæc fortè via expeditior , quia res agitur citra solemnem ordinem iuris & legum , citraque morem prisicum iudiciorum , & non obseruata etiam pœna legitima. Cœpit enim ordo agendi primū esse extraordinarius , deinde etiam pœna. & causa cognita igitur statuendæ pœnæ liberum arbitrium est ei qui cognoscit.

XII. De sepulchro violato.

DE sepulchro quoq; violato nunc extraordinem agi non est dubium , qua de re fuit & est etiam nunc si quis hanc malit, actio priuata his quorum interest , in id quod æquum iudici videbitur , dum tamen non minoris condēnet iudex quam in aureos C. sepulchro violato , vel CC. sepulchro inhabitato aut inædificato. In id , inquam , quod æquum iudici videbitur. est enim concepta in bonum & æquum , sicut actio iniuriarum prætoris , & actio de deiectis & effusis ex illa parte qua libero homini nocitum esse dicitur , & actio de moribus , qua etiam omnes vindictam persequuntur , non damnum pecuniarium , atque adeo heredi non dantur. Est etiā in sepulchro violato actio popularis in C. vel CC. aureos , cessantib. his quorum interest. Est & publicum iudicium , l. 8. hoc tit. De furto est priuatum & extraordinarium , & ex quibusdam causis publicum , De Bonis raptis , priuatum , publicum , extraordinarium. Item de iniurijs , Item de sepulchro violato , ac præterea popolare , vt data opera videatur hic titulus positus in confinio vel potius intermedio priuatorum , extraordinariorum , popularium & publicorum iudiciorum , quæ oriuntur ex delictis. hæc enim participat omnia sepulchri violati crimen.

XIII. *De concussione.*

DE concussione autem, id est de terrore iniecto pecuniæ vel rei alicuius extorquendæ causa, est priuata actio ex edicto de calumniatoribus, & ex hoc titulo extraordinarium crimen. Et quibusdam casibus publicum, ut declarat l. 2.

XIIII. *De abigeis.*

ABigatus quoque crimen extraordinarium est. sed est etiam in abigeos quasi in fures ordinaria furti actio si quis hac uti malit. l. 1. C. cod. quanquam abigei latrones potius sint quam fures, l. 9. §. Imperator locat. maxime si cum gladio pecora aliena deprædentur, ut plerumque faciunt, l. 2. hoc tit. & placet quod de puniendis l. refert, Hadrianum rescripsisse consilio Bœticæ. erant enim Hispani olim maximi abigei, adeo ut Iberos poeta dicens intelligat abigeos. & recte, consilio, ut in Græco, πρὸς τὸ σὺνείδιον. Placet etiam, quod l. 3. lenius coerceri, ut alias emendauimus, qui ex stabulo abigunt quam qui ex sylua vel grege. durius enim statuitur in eos quibus patet maior furandi copia. Iustinus de Scythis, Nul lum scelus apud eos furto grauius, quippe sine tectumunimentoque pecora & armenta habentibus quid saluum esset si furari liceret?

XV. *De prauaricatione.*

Prauaricatio, est collusio accusatoris vel nuntiatoris cum reo, ut absoluaatur, publicum crimen in iustitiam factorem qui iudicio publico non ex animo egit, Extraordinarium in aduocatum qui prodidit causam aduersario, quæ proditio veluti prauaricatio est. sed & in accusatorem frequentius hodie extraordinarium.

XVI. *De receptatoribus.*

Latronum occultator & receptator extraordinem coercetur. Sed & priuata actione exit. De incendio, ruina & naufragio, & receptator seruorum fugitiuorum exitul. De seruo corrupto, & De fugitiuis. & ex Constitutionibus porrigitur etiam poena
extra-

extraordinaria ad eos qui aliorum criminum reos recipiunt dolo malo.

XVII. *De furibus Balnearijs.*

QUOD dixi tit. 1. 2. 11. 12. furtum coerceri extraordinarie, hoc hic titulus verissimum esse comprobat, qui & si conceptus sit de furibus balnearijs, idem tamen censet de furibus nocturnis, qui dormitatores sunt Comico, diurni scilicet. Diurni igitur vel interdiani fures extraordinarium non coercentur, sed priuato, forensi, ordinario iudicio in duplum vel quadruplum. At meminisse oportet paulatim omnia iudicia facta fuisse extraordinaria. & cum primum cœpit esse extraordinarium in fures balnearios aut nocturnos, nondum erat etiam extraordinarium in interdianos. Sed postea placuit de omni furto agi cum inscriptione extraordinarium. Verum enim lenius coercebuntur semper interdiani, quam balnearij aut nocturni. Balnearij, sunt vestimentorum fures, & inde ille Diogenis iocus in furem balnearium, *ἔως ἀνομάτιος ἢ ἐπ' ἀνομάτιον* inde etiam versus capsariorum aduersus fures balnearios, l. 3. §. vlt. de off. præf. vig.

XVIII. *De effractoribus & expilatoribus.*

FURIBUS adiunguntur effractores, id est qui effringunt fores carcerum, vel domorū vel qui perfodiunt parietes alienarum ædium vecticularij, & expilatores, id est pilones qui ædes aut villas alienas expugnant, qui atrociores fures sunt vel plusquam fures, vt intelligatur hos etiam extraordinarium puniri. Non ideo tamen minus si quis malit, poterit in eos omnes pecuniariter experiri in duplum vel quadruplum. Sed & iudicio publico in expilatores & effractores. Verum adiunguntur etiam his sub hoc titulo saccularij, qui ex sacculis alienis suppilant pecunias nescio qua arte, similes sectoribus zonarijs siue manticularijs, & derectarijs siue aperularij confectores cardinum, quibus in cœnaculis quæ ingrediuntur nihil est tam obseratum, occlusum, ob-

signatum quod non aperiant.

XIX. Expilat & hereditatis.

Expilatōribus statim adiungit speciale crimen expilatæ hereditatis, quod iudicio furti subditur succidaneum, propterea quod hereditati furtum non fit. Hereditas enim hic est quæ nondum adita vel possessa est. Nec puto ex hoc crimine aliud esse iudicium priuatum vel publicum.

XX. Stellionatus.

Stellio lacerti genus est versutissimum, à quo stellionatum dicimus imposturam & dolum omnem quicumque proprio nomine vacat. & vt causæ acquirendi ex morte alterius aliæ nomen habent proprium, aliæ carent nomine quæ cōtinentur sub generali nomine mortis causa capionis, itemq; vt contractus alij nomen habent, alij carent nomine qui sub actionem vnā veniunt Præscriptis verbis, ita delicta siue crimina, alia propriū nomen habent, alia nomine vacant quæ veniunt sub actionem de dolo priuatam vel sub extraordinariam & criminalem stellionatus persecutionem. At potest hoc crimen esse commune etiam cum alia actione, vt cum pigneraticia, si quis rem vni obligatam sciens alij obligauerit. Hunc enim dolum vindicat ciuilitè actio pigneraticia, quia bonæ fidei est, & cuiilibet actioni bonæ fidei inest actio de dolo.

XXI. De termino moto.

Sequitur terminorum qui finium causa positi sunt auulforum crimen extraordinarium, inuasioni aut furto proximum, cum quo concurrat etiam popularis actio ex lege Iulia si dolo malo motus terminus sit extra suum gradum, id est extra quinque pedes lege Manilia definitos.

XXII. De collegijs & corporibus.

EST etiam crimen extraordinarium in eos qui illicitum collegium vel quodcunq; tale corpus celebrant id est sine auctoritate Senatus vel principis: & collegiū
dissol-

dissoluitur ex S. C. mandatisque principum, l. 3. Tertulianus de ieiunio. In S. C. & principum mandata coitionibus opposita deliquimus. Non puto ex hoc crimine aliud esse priuatum publicumve iudicium.

XXIII. De popularibus actionibus.

Post priuata iudicia & extraordinaria quæ ex delictis nascuntur, subiicit popularia, cuius generis vnū habuimus tit. 12. & alterum titu. 21. & aliud de albo corrupto, lib. 2. tit. 1. & alia lib. 9. titu. 3. & lib. 29. titu. 5. & pleraque interdicta popularia, lib. 43. Iudicia hæc sunt forensia, non criminalia, & ex his causis quæ publicam tutelam merentur cuiuslibet agere volenti competunt. In his pleraque singularia sunt, Vt pro populari actione fideiussor non detur, l. si quis pro eo. §. vlt. De fideiussor. vt in populari actione non compellatur arbiter sententiam dicere, l. non distinguemus. §. de liberali. De recept. qui arbit. rec. Vt non intendatur per procuratorem, Vt mulieri vel pupillo non dentur. quæ omnia obtinent etiam in publicis iudicijs de quibus agitur titu. seq. & vbiq; ita procedunt, nisi is agat ad quem ea res pertinet quæ commissa est. hoc enim casu iudicium siue publicū, siue populare, pro priuato habetur, l. licet, in pr. & §. 1. l. non cogendum. §. qui ita. De procurat.

LIBER XLVIII. DIGEST.

TIT. I. De publicis iudicijs,

Populares actiones & publica iudicia sunt, l. eum qui. §. in popularibus. De iureiuran. & retro publica, etiam popularia sunt. Sed in vsu popularia plerumque dicimus ciuilia siue forensia, publica criminalia, quæ ex populo quilibet subscribens in crimen iure ordinario intendere potest in pœnam certam & legitimam. sed hæc quoque hodie extraordinem exercentur. imò & actiones omnes quæ ex alijs causis quàm ex delictis nascuntur

tur vel quasi delictis, & interdicta omnia, nec tamē ideo de eorum ordine inanis vbiq̄ue tractatio. nec enim prohibemur etiam ex hisdem causis hodie si velimus experiri ordinario iure. Proponuntur hoc titulo enumeratio & diuisio iudiciorum publicorum, & regulæ generales de his quædam.

II. de accusationibus & inscriptionibus.

Accusatio est criminalis iudicij persecutio, siue publici siue extraordinarij. Vel, delatio criminis publici, aut extraordinarij. Inscriptio vel subscriptio, est accusatoris libellus quo profiteretur se reum deferre lege Iulia de vi vel qua alia, cumq̄ue reum à se peractum iri. nam hoc ordine res agitur, Ducit accusator ream in ius ad prætorem qui lege Iulia de vi quærit, postulat vt prætor nomen eius recipiat lege Iulia, & edit inscriptionem sua manu subscriptam, cuius formula quædam est in l. 3. ludicia ciuilia eduntur sine inscriptione. In criminalibus exigitur inscriptio, quæ vinciat accusatorem falsum & temerarium. nam ferè cui inscribere necesse est, siue profiteri ex scripto quod crimen intendat, non ignarus ex eo quæ eum maneat pœna si fortè calumniator appruerit, vel in probatione defecerit, nec temerè, nec indifferenter inscribit in crimen. Qui autem accusare & accusari possunt vel non, hoc titulo potissimum declaratur.

III. De custodia & exhibitione reorum

Rei posteaquam delati sunt, vel in vincula & carcerem conijciuntur, vel militibus dantur custodiendi, vel fideiussoribus qui caueant de his sistendis exhibendisq̄ue. qua de re hoc titulo agitur. Augustinus in Ioannem Receptiones, inquit, in custodiam pro meritis causarum adhibentur. alios iubentur custodire lictores humano & miti officio atque ciuili, alij traduntur optionibus, alij mittuntur in carcerem, & in ipso carcere non omnes, sed pro meritis causarum in ima carceris detruduntur, & optiones videtur vocare carceribus præpositos, vt

l.6. De bon. damnat. Ambrosius optiones carcerū. Pertinet etiam ad hæc quod Sudas scribit, custodiam esse τὸ τοῦ δέσποτος ἐπιπέμνον Σεάτευμα.

III. *Ad legem Iuliam maiestatis.*

EXposito ordine instituendorum iudiciorum publicorum, nunc incipit per singulas species de questione & poena eorum legitima causisq; tractare, ac primū de læsā maiestate, & de crimine perduellionis. læsę maiestatis pars est & quidē grauior, perduellio, id est rebellio sumptis armis aduersus patriam aut principem. qđ & tyrannidis & impietatis crimen dicitur, nec finitur morte. Cetera crimina violatę publicę maiestatis finiuntur morte.

V. *Ad legem Iuliam de adulterijs coercendis.*

DE adulterijs coercendis sæpe, & nonnunquam de pudicitia dicitur. Et ceterę perlatę videntur à Iulio Cæsare, hæc ab Augusto, quę eadem fuit simul de mari tandis ordinibus, de diuortijs, de fundo dotali, de quę alijs plerisq; rebus, adeo vt XXXV. caput legis Iulię numeretur in l. capite. de ritu nupt. Adulterij autē nomine Augustus intellexit etiam stuprum, & his adiunxit lenocinij coercionem. nec fuit tam seuerus horum viti- orum vindex, quàm poetis videtur, imò indulgentior plus æquo. nam & relegationis tantū poenā præscripsit quasi criminis excusabilis, vt ille ipse qui hęc legem ex- perit, quique seueram tamen legem hanc esse nuncupat, non inficiatur. Nisi, inquit, delicti pars excusabi- lis esset, Parua relegati poena futura fuit. Et minoribus XXV. annis non permisit accusationem, quę tamen eis permittitur ex alijs causis, & cum soleant cetera crimi- na durare spatio XX. annorum, huius legis crimina fini- uit quinquēnio. Sed & eludendorum eorum causa mul- tas præscriptiones admisit.

VI. *Ad legem Iuliam de vi publica.*

VIs publica propriè ea est, quam contra ius fasq; in- fert publica persona, id est qui imperiū vel potesta-

tem habet. Priuata, quam priuati homines inferunt. Vtraque lege Iulia iudicio publico coercetur. nam ei etiã ad quem ea res non pertinet accusatio permittitur, quasi ex communi crimine, vt eleganter κατὰ μέρους Demosthenes ait his verbis, πανὸν ὅσων τῆς βλάβος ἐμὲν ὁ πράττει, καὶ ἄμα ῥημάτων καὶ κατὰ τῶν ἕξω τῶν πραγμάτων ὄντων ἡγετονόμοις. eadem ratio est violatæ maiestatis aut pudicitia. nam & hæc crimina lex putauit esse communia perinde ac sacrilegia, qua de causa sacrilegos etiam nuptiarum violatores leges appellant, & sacrilegos læsæ maiestatis reos.

VII. Ad legem Iuliam de vi priuata.

POSTEA placuit quicumque vim armatam intulisset, eum subijcere pœnæ legis Iuliæ de vi publica. Legis autem de vi priuata eum, qui sine armis vim fecisset. Sed in electione tamen accusatoris est eum qui vim coactis hominibus armatisve fecit, mitiore, id est hoc iudicio an superiore persequimalit, an vtroque, l.32. De pœnis.

VIII. Ad legem Corneliam de sicarijs & veneficijs.

MALO, veneficijs, vt in l. vlt. C. Th. ad legem Corne. de fals. pro quo in Basilicis est φαρμακῶν, quàm veneficis. nam hac lege coercentur non tam hi qui venenum dederunt, quam qui etiam parauerunt, habuerunt, vendiderunt. Porro fuit etiam lex Cornelia de maiestate, ante legem Iuliam. sed lex Iulia ei derogauit, sicut lex Pœpeia legi Corneliam de parricidio, cuius restat memoria adhuc in d. l. vltim. & l. 2. De origine iur. Et quia Corneliam de Sicarijs & veneficijs lex Iulia non derogauit, manet adhuc ex lege Cornelia publicum iudicium de sicarijs & veneficijs, sicuti de falsis, & de iniurijs. Dicuntur autem in ea sicarij homicidæ qualescunque, etiam si non sicis clandestinam cædem fecerint. Aliàs enim constat ficas esse, vt Cedrini verba vsurpem, μαχαίρια

μικρὰ ἃ ἐπεφίροντο κρυφῆ̃ εἰς τὸ λατράϊως τοὺς παρὰ τυχεῖ-
 νοντας κλιθεῖν. Sed & incendiarij hac lege coercentur.

IX. De lege Pompeia de parricidijs.

HAc autem lege publico iudicio coercentur, qui parē-
 tes, liberos, cognatos, adfines, cōiuges, patronos oc-
 ciderint. Species est homicidij atrocior atque ideò sepa-
 rata à titulo superiore, & exacerbatur potissimū in eos
 crimen qui parentes occiderunt.

X. De lege Cornelia de falsis, & de S. C.

Liboniano.

HAec publica lex appellatur vulgo Cornelia testamē-
 taria, quia de testamentis falsis præcipuè lata est. Et
 ex alio capite quod fuit de falsa moneta, Lex Cornelia
 nummaria. S. C. Libonianum ad pœnam legis Cornelie
 de falsis redigit testamentarium qui sibi sua manu here-
 ditatem aut legatum adscripsit voluntate testatoris, ac
 prætereà legatum pro non scripto esse iubet, & apud he-
 redem remanere cum onere. idem etiam dixerunt Clau-
 dianum, quia ex edicto manavit Claudij Neronis.

XI. De lege Iulia repetundarum.

HAc lege coercentur furta, & rapinæ magistratuum,
 vel eorum qui munus aliquod publicum gerūt, pec-
 cunijs quas de priuatis hominibus acceperunt, repetitis
 in quadruplum, quo nomine hoc iudicium appellatur,
 vt datorum repetitio ciuili in epistolis Sidonij, Cæpit,
 inquit, actionem repetundarum velle proponere, &
 hoc iudicium etiam ex modico furto datum in G. Cæ-
 tonem Velleius Paterculus scribēs. Adeò, inquit, magis
 voluntatem peccandi intuebantur, quàm modum, fa-
 ctaque ad consilium dirigebant, & quid, non quantum
 admissum foret, æstimabant. Datur & in heredes intra
 annum, & in tribunos, præfectos, scribas, comites om-
 nes magistratuum, quod tamen olim non obtinuisse o-
 ratio pro Rabirio Postumo declarat, ex qua & hoc ca-

put legis Iulię habemus, vt captatum pecuniarum repetitio sit ab his ad quos pecunia quā magistratus ceperit, qui damnatus sit, peruenerit, uidelicet si magistratus neque prędes dederit, neque soluendo sit, & si illi in lite cęstimanda appellati sint, & legendum in illa Oratione hoc modo: Nec ab eo prędes dati, nec ex bonis, quanta summa litium fuisset, pecunię seruata. In eadem alio loco, qui ad idem legis Iulię respicit caput, sic legendū esse scio: Itaque si aut prędes dedisset Gabinius, aut tantum ex eius bonis, quanta summa litium fuisset, pecunię redegisset, quamuis magna ad Postumum ab eo pecunia peruenisset, nō redigeretur, vt intelligi facillē possit, quōd ex ea pecunia quam ceperit is qui damnat⁹ est peruenisse ad aliquem in illo primo iudicio planum factum sit, id hoc genere iudicij redigi solere. fuere & alia huius legis capita, ueluti, ne proconsul legatum suum ante se de prouincia dimittat, l. 10. de offic. proconsul. & ne Senatori nauem maritimam habere liceat. l. 3. De vacat. muner.

XII. De lege Iulia de annonā.

HAc lege tenetur, cuius dolo malo factū est, vt artior annonā, id est vt minus abundans annonę copia vel carior esset. quod crimen dicitur fraudatę annonę.

XIII. Ad legem Iuliam peculatus, & de sacrilegis, & de residuis.

Peculatus est furtum pecunię publicę vel fiscalis. Augustinus in Ioannem. Crimina discernuntur in tres qualicumque, furti, & peculatus. Peculatus enim dicitur furtum de re publica, & non sic iudicatur furtum rei priuatę quomodo publicę. Sacrilegium, est furtum rei aut pecunię sacrę ex loco sacro, vel religiosę ex religioso. Residuorum crimen, est pecunię publicę retentio, quę apud aliquem ex administratione residet, in publicum non relata. & residuorum nomine etiam significatur summa solida.

XIII. *De lege Iulia ambitus.*

ELeganter Varro, Qui populum, inquit, candidatus circumit, ambit. qui aliter facit, ex ambitu causam dicit. nam in toga candida palam magistratum ambire licebat, non clam pecunia corruptis suffragijs populi per se vel per alium. & valebat hæc lex in vrbe potissimum, hodie in municipijs tantum valet, quia in vrbe honores deferuntur principis arbitrio, non populi.

XV. *De lege Fabia de plagiarijs.*

Posuit initio crimina capitalia, ex quibus sequitur mortis aut exilij pœna, veluti maiestatis, adulterij, vis publicæ, parricidij, homicidij, falsi, Deinde non capitalia, ex quibus pecuniaria pœna est. nam ex repetundarum & peculatus, & fraudatæ annonæ & ambitus, sanè iure ordinario nummaria pœna est, atque etiam ex plagio de quo agitur hoc titulo, qua de causa videtur his legibus reum fieri seruum non posse, sed lex Fabia etiam seruos tenet, vt constat ex l. lege. De manumiss. & l. 12. §. sed si in captiuo. De cap. & post. Est autem plagium suppressio liberi hominis vel serui alieni, diuersum à furto. l. 10. C. de furt. l. penult. hoc tit. nam liberi hominis furtū non fit, & serui alieni suppressio non est furtū, si non fiat serui lucrificandi causa, quæ fraus ne quæsito titulo emptionis quasi velamento quodam obtegatur etiam fugitiuorum seruorum venditio, quamuis à domino facta, ex S. C. ad legis Fabiæ pœnam redigitur. S. C. Notum est Alexandri tempore Modesto & Probo Cossul.

XVI. *Ad S. C. Turpillianum, & de abolitionibus criminum.*

Huius quoque S. C. pœna pecuniaria est, l. 3. De præuaricat. in eos qui ab accusatione desistunt contra fidem inscriptionis & citra abolitionem. Sed non est ex eo S. C. iudicium publicum, licet damnati ex eo notentur, veluti lege Remmia calumniæ causa iudicio publico damnati, l. 6. §. qui iudicij. De decur. & ideò tamen post

post publica iudicia subijcitur, quod ex eo teneantur hi tantum qui iudicij publici quaestionem deseruerunt, non qui priuati vel extraordinarij iudicij siue criminis. quae de causa nec qui ex hoc S. C. accusatione instituit, & deseruit, in S. C. poenam incidit. Haec desertio, etiam tergiuersatio dicitur, quod quasi versa fuga victus tergum dat, qui crimen quod obiecerat, iudicij publici destituit, Graece περιμάμψις, φυγοδινία. Ceterum, quia impetrata, aut vltro concessa venia abolitionis ab accusatione impune receditur, ideo de abolitionibus criminum etiam hoc titulo tractatur. Abolitio, est exemptio reorum à crimine. Vel, accusationis omittendae licentia. Alia publica siue generalis indulgentia, alia priuata quae ab accusatore postulatur redditis causis non agendi.

XVII. De requirendis vel absentibus damnandis.

IN hoc titulo subintelligi velim, *De requirendis aduocatis*. nam in eo ostenditur absentem & profugum criminis capitalis reum non damnari, sed adnotari eum debere inter reos quasi persequendum & requirendum & edictis adesse iuberi, bonis eius interim obsignatis, quae nisi venerit intra annum, etiam fisco vindicantur. Criminis non capitalis reum etiam ex contumacia damnari secundum morem priuatorum iudiciorum, l. absentem. De poenis. Curandum esse, ne reo profugo debitores quidquam soluant, ne per hoc fuga eius fauatur, l. vlt. in fin. puto eadem ratione nec emendum quidquam esse ab eo. vt Coss. apud Liuium 39. mandata quaestione de sacris nocturnis, nominato inter reos, qui profugisset diem certam finiunt, ad quam nisi citatus respondisset, absens damnetur, ac praeterea edicunt ne quis quid fugae causa vendidisset, neve emisisset vellet, & ne quis reciperet, celaret, ope vlla iuuaret fugientes.

XVIII. De quaestionibus.

EXpositis speciebus publicorum iudiciorum, & superiori titulo praestabat inter ea differentiam constitui, quam

quantum attinet ad damnandos absentes vel publicanda eorum bona, & hoc titulo similiter etiam, vt si capitalia & atrociora sint crimina veritas inuestigetur p̄ quæstiones & tormenta seruorum, qui in testimonium vocantur, in caput etiam dominorum interdum, non temerè, si qua alia sint siue iudicia, siue crimina. l. 8. Quæstio, interrogatio est quæ fit per tormenta, de reis vel de his qui factò interuenisse dicuntur; nam, vt quidam ait, facti in eculeo quæstio est, iuris in iudicio.

XIX. De pœnis.

SEquitur generalis titulus de pœnis, in quo idem etiã criminum discrimen fieri nemo ambigit, & de pœnis ergo non solum infligendis sed etiam remittendis, vel augendis pro qualitate reorum & criminum, & de varijs gradibus generibusq; pœnarum quæ ex ordine vel extra ordinem reis infliguntur. Pœna, est delictorum siue criminum coercitio inducta ad disciplinæ publicæ emendationem: & vt exemplo ceteri deterreantur, & non quia peccatum est, sed ne peccetur. nec enim tam ad præterita quàm ad futura pœna refertur, quia reuocari præterita non possunt, sed cauentur futura, & ita rectè libris de ira Seneca, ex Platonis loco illo.

οὐχ ἕνεκα τοῦ κακῆς γῆσαι τὴν δίκημ δίσσώσῃ. οὐ γὰρ τὸ γεγονός, ἀλλ' ἐννῆτορ ἔσαι πότε.

XX. De bonis damnatorum.

IN criminum discrimē quod fecimus semper à titulo xvii. & in hoc titulo perdurat. nec enim bona omnia adimuntur reis nisi damnati sint ex crimine capitali. sed & iustis liberis damnatorum ex crimine capitali, & patronis portiones quædam conceduntur, & dos marito, exceptis quinque criminibus, & pannicularia optioni, vel speculatori, vel officiali, vel cui iudex ea cōcedi arbitrabitur. Ceterum huius tituli legē septimam mancā esse & imperfectam, & titulum etiam ipsum lege octaua, nona, decima, vndecima, aliàs ostēdimus, sicut & titulum xxii. multò pluribus.

XXI. De bonis eorum qui ante sententiam vel mortem sibi conscierunt, vel accusatorem corruperunt.

EST etiam in hoc titulo aliud criminum inter se discrimen. nam in capitali crimine ex quo pœna mors est, accusator impunè corrumpitur, nō in alio crimine sed qui corrumpit, pro confesso & conuicto habetur, & licet postea ante sententiam vita decesserit, bona eius coguntur in fiscū. & huic similis est is qui in reatu mortem sibi consciscit. nam & hic pro confesso habetur, & bona eius fisco vindicantur, ex capitali crimine scilicet, non ex non capitali, nisi innocentiam probauerit heres. neuter enim per omnia pro damnato habetur. Aliàs mortui ante sententiam non amittunt bona, etiam si mortui sint post opinionem præsidis interim dum Romam transmittuntur.

XXII. De interdictis & relegatis, & deportatis.

IN hoc autem titulo exponitur pœnarum duarum inter se discrimen, vnius ex capitali crimine, alterius ex non capitali. Dico, duarum. nam interdicti similes relegati sunt, imò relegati, sed simpliciter, non in insulam qui in exilium sunt dati liberum, interdicto tantum certo loco certave prouincia, vel interdictis omnibus locis, vno excepto. Fateor tamen interdictorum nomen latius accipi in hoc titulo, quam vt ad eam relegatorum speciem restringi debeat. nam & de interdictis honore vel ordine, vel negotiatione, vel aduocationib. vel qua alia re hic titulus est sed hi etiā omnes eodem iure sunt, quo relegati. Relegati ciuitatem & patriam potestatem & testamenti factionem, & bona, & omnia iura sua retinent, & interdum non in perpetuum, sed ad tempus relegantur. Deportati omnia illa amittunt, & nunquā ad tempus deportantur. Deportati manumittere, id est, ciuitatem Romanam dare non possunt, quam non habent, l. 2. hoc titul. videlicet si post deportationem fer-

num adquisierint. Quæsitos enim seruos post deportationem vel quam aliam rem retinent quamdiu viuunt, morientes fiscum heredem habent, & ita quæsitos seruos alienare interim possunt, sed non iustam eis libertatem dare. quod omne longe aliter est in relegatis. Et deportatus ita definitur, quem is cui ius deportandi lege datum est sententia sua in insulam esse deportandum pronuntiauit, etiam si nondum in eam insulam perductus sit. Relegatus, quem is qui ius relegandi habet, relegandum pronuntiauit. multum interest quo verbo iudex in pronuntiatione sua utatur, & quis ita pronuntiet. nec enim omnibus ius deportandi vel relegandi datum esse, hoc titulo declaratur. Et præterea de portationes exilia sunt propriè, relegationes impropriè, l. 2. De publ. iud. Ouidius: Quippè relegatus, non exul dicor in illo, & alio loco, Ipse relegati non exulis utitur in me Nomine. Papinius; Atque hospes non exul erat. Lucanus, Patimurque volentes Exilium, tua nos faciat victoria ciues.

XXIII. De sententiâ passis, & restitutis.

Hic titulus est communis deportatorum & relegatorum. sed qua lege conditioneque quisque restituatur à principe, maximè considerandum est, num plena sit restitutio, an reductus tantum in patriam concedatur, an è patriâ secundi potestas, relegato fortè in patriam, ut Iuliano accidit semel ante dominium rerum, an è domo, relegato in domum, ut Iuliæ vxori Tiberij, an denique pœna remittatur tantum, an restituantur etiam dignitas & fama, an etiam bona & iura deportatis. Per sæpè demitur pœna tantum, non culpa, ut de Ponto Ouidius loquitur, pœna non crimen, ut Liuius XLV. & inde Imper. eleganter. Indulgentia quos liberat, notat, nec infamiam criminis tollit, sed pœnæ gratiam facit. Plin. VII. Epist. Si Pœna flagitij manifestissimi remittatur, nota certè quasi censoria inuratur.

XXIII. *De cadaueribus punitorum.*

HIC etiam titulus eorundem communis est, id est deportatorum & relegatorum vel interdictorum, ne post mortem inconsulto principe sepeliantur alibi quàm quo loco pœna fungebatur sua, sed proprius magis est adfectorem ultimo supplicio, ne scilicet horum cadauera humentur inconsulto principe. hæc hodie est lex morte punitorum. Cedrinus, *κακίστου ἀταφορῆς πρῶσι* ἢ ἢ *βιοθανάτων νόμον*. Veteres Romani & Augustus fuere mitiores, qui nec cognatis eorum ea sibi negare permiserunt. idq; Augustum ipsum l. i. ait de se scribere libro decimo de vita sua. scripserat libros tredecim, auctore Suda.

LIB. XLIX. DIGESTORVM.

TIT. I. *De appellationibus & relationibus.*

DAMNATIONEM rei capitalis vel non capitalis criminis siue sententiam plerumque sequitur appellatio, sed & damnatione cuiuscumque rei vel actoris. qua re commune auxilium dicitur, l. 3. Rem rat. hab. & à Iustiniano hic liber excogitatus cōtra sententias tam ciuiles quàm criminales causas finientes. Vel etiam ante sententiam, post opinionem & adnotationem tamen magistratus qui de re cognouit: is ipse, magistratus ultro vel necessitate iuris, vt putà si damnandus sit decurio, vel si præsidi reus videatur in insulam esse deportandus. refert opinionem suam ad principem vt vel eam comprobet vel improbet. Et de utroq; remedio hic titulus est. vt Iurisconsultorum, ita iudicum sententiæ & opiniones sunt. Sententias sequitur appellatio condemnati ad principem vel maiorem iudicem. Opiniones, relationi iudicis ad principem, vt princeps æstimet sequenda sit

fit eius opinio necne, & de vtriusque vocabuli differentia, relationis dico, & appellationis. ita interpretes βασιλικῆς ἐκκλητικῆς ὄβρις ἀτίαςις ἢ μίμψις ἀποφάσει, ἀναφορὰ ὄβρις διώκσις τῶν συνεχθέντων ἢ τῶν δικαστηρίων. Nos sic dicamus, Appellatio, est querela non ad quiescentis sententiæ minoris iudicis vel nominationi ad honorem munusve publicum. Sententiæ nomine etiam opinionem intelligi volo, vel interlocutionem, quibus casibus ab interlocutione appellari potest, vt si de quæstione habenda interloquatur, l. 2. tit. 5. vel consulendo principe, l. 1. tit. 4. id est de opinione mittenda. Relatio, est actorum & opinionis suæ à iudice ad principem facta præscriptio, ante sententiam vel post sententiam, non recepta appellatione, vt l. 6. titu. 5. Vel, Consultatio iudicis ad principem.

II. A quibus appellari non licet.

Post generalem titulum, specialiter varias de appellationibus quæstiones nobis explicat, ac primum, à quibus appellari non licet. Non licere à principe, à senatu, à iudice, à cuius sententia rei cauerunt se non prouocaturus, vt l. vltim. §. vltim. C. de temp. appel. Vel ab eo iudice quem extra ordinem ita dedit princeps, ne ab eo appellare liceret.

III. Quis à quo appelletur.

Ad hanc quæstionem ita respondet, à iudice dato appellari eum qui dedit vel successorem eius, etiam si ex rescripto principis iudicem extra ordinem dederit, l. 3. hoc titu. l. 1. §. denique. de Appellatio. & inde Polluci & Moschopulo definitio appellationis huiusmodi: Εφεσις ἢ μεταγωγὴ ἢ μεταβάσις ἀπὸ τῶν διατητῶν εἰς τὸν δικαστῆρα. Ab eo autē cui quis mandauit iurisdictionem suā, non appellari eū qui mandauit, sed maiorem iudicē excepto legato, à quo proconsul appellatur. nā & si iurisdictionem ei proconsul mandauerit, tamen proprium aliquid & suo iure legatus habet.

IIII. *Quando appellandum sit, & intra
quæ tempora.*

EX tempore quo sententia lata est, vel nominatio facta ad honorem munusve publicum, vel edita cõsulatio editumve rescriptum, appellari secunda die in propria causa, tertia die in aliena, quæ tempora lex aliqua definiuit, l. 27. De re iudic. hodie decima die indistinctè.

V. *De appellationibus recipiendis vel non.*

Non tantum appellationem eius recipi, qui iudicio expertus est, sed etiam eius cuius interest, vel procuratoris etiam voluntarij, si modo postea dominus ratum habeat, & matris pro filio, & cuiuscunque pro eo qui ad supplicium ducitur, vt l. 6. tit. 1. Et si non recipiatur appellatio quæ recipienda fuit, adiri principem, vt l. 25. tit. 1. vel eum ad quem appellabatur, intra dies 30. Non esse recipiendam appellationem eorum, quos dånatos statim puniri publicè interest, vt l. 16. tit. 1. non ab executione vel interlocutione iussive aliquo, non eius qui hanc solam causam suæ appellationis reddit, quod non expectarit iudex quoad ipse rescriptum quod sperabat tenuisset à principe, non si res dilationem non recipiat quæ geritur ex legis præscripto, veluti de aperendis tabulis testamenti statim post mortem testatoris, & de mittendo herede in possessionem ex lege vicefima hereditatum & edicto Hadriani, non quæ alia dilatio moratoria, quæ moratur fortè coemptionem annonæ militaris vel distractionem pignorum, vel missionem in possessionem quæ fit ex edicto prætoris, non si tertium appelletur. Semel & iterum interpositæ appellationis exemplam inuenio, l. 2. tit. 4. non tertium.

VI. *De libellis dimissorijis qui Apostoli dicuntur.*

Alij sunt libelli appellatorij, alij dimissorij. Appellatorij dantur ab eo qui appellat, ei a quo appellat, nisi viua voce velit appellare, secunda vel tertia die. Dimissorij dantur ab eo a quo appellatum est, ad eum qui appella-

pellatur, quinta die, qui & apostoli dicuntur.

VII. Nihil nouari appellatione interposita.

Appellatio rescindit iudicatum siue recepta sit, siue non, idcirco ordo executionis cessat interim, quoad vel sententia confirmetur, nec confirmatio tamen retrahitur, l. furti, in prin. De his qui not. infam. vel pronuntietur recipiendam appellationem non esse, & hoc est quod dicitur, nihil esse innouandum pendente appellatione. quo secus si quidquam fiat, id fiat ex necessitate iudicis, vt ait l. ii. tit. l. id est ex violentia, & pecunia soluta vel pignora recuperari possunt.

VIII. Quae sententiae sine appellatione rescindantur.

Non tantum appellatione, sed etiam contrario iudicato iudicatum rescinditur, vt si iudex datus iudicati actioni iudicauerit non esse iudicatum. itemque ipso iure si aliqua ratione nullius momenti sententia sit. nec enim ex ea est actio iudicati. l. 4. §. condemnatum. De re iud. ac merito de executione iudicati in 12. tab. Rebus iure iudicatis. rebus enim non iure, id est, non rite iudicatis, iudicati nulla actio est.

IX. An per alium cause appellationum reddi possunt.

Appellare quidem possumus per procuratorē in omnibus causis, sed nō etiam agere appellationem causae criminalis, vel etiam ab initio causam ipsam criminalem. Praesentes enim accusant & accusantur, non absentes per cognitorem vel per procuratorē. Fateor causas absentiae reddi posse per procuratorem, sed non causas & merita appellationis. At pecuniaria causa & appellationis eius per procuratorem agitari potest.

X. Si tutor vel curator, vel magistratus creatus appellauerit.

Certum est, eū qui magistratus, id est Duumuir creatur, appellare posse redditurum causas immanitatis, & excusationis lux. Sed & eum qui ad tutelā vel cura-

rationem vocatur, quanquam huic propriè concessum est ne necesse habeat appellare statim atque creatus est, sed post excusationem non receptam demum ex Constitutione Marci, si retineatur, inquit l. 2. id est, si excusatio eius non recipiatur. & quamuis morte eius finiatur tutela vel curatio, tamen heredes eius appellationē peragere debent propter periculum mediij temporis, quod agnoscere debent si iustam causam prouocandi non habuit. De magistratu creato est l. 1. vt etiam si non iuste appellauerit, periculum mediij temporis ad eū pertineat, damnumque Reipublice quod ex moratoria appellatione contigit, sarciat, si iuste appellauerit vt cui adscribendum sit periculum princeps vel preses estimet: quod est ex rescripto Ditorum fratrum relato in l. 21. §. si magistratus, tit. 1. in quo, eos æstimaturos, id est principes ipsos qui id rescripserunt.

XI. Eum qui appellauerit in prouincia defendi.

Non idem dari Romam profecto appellationis causa, quod profecto Reip. causa, ille enim suæ rei priuatæ causa abest, & nihilominus in alijs causis se in prouincia & patria sua defendere debet, nisi velit pati possessionem & venditionem bonorū, licet interim ab honoribus & muneribus ciuilibus excusetur, l. 8. §. vlti. De vac. muner. quod non ita procedit in absente suæ Reip. causa.

XII. Apud eum à quo appellatur, aliam causam agere compellendum.

Non iure recusatur iudex in vna causa, hoc solo prætextu, quod in alia ab eo appellatum sit, quasi iniquo iudice. nec enim ex appellatione bonus vir excipit offensionem. Et, ad offensum, in contextu, id est, apud offensum, vt l. 41. §. sorori, de leg. 3. ad heredes, & l. 7. De inc. ruin. nau. ad eum, cuius reciprocum, apud, pro, ad l. 43. fam. etc.

XIII. *Si pendente appellatione mors interuenerit.*

DE mortuo appellatore hic titulus est pendente appellatione, & iudicio eo quod morte solui solet. nã iudicium quod morte non soluitur, in heredem transire certum est. Iudicium quod morte soluitur, veluti criminale, in heredem non transit, nisi quid fortè fisci vel alterius inter sit, propter quæstionem bonorũ quæ priori sententia publicata sunt, vel propter quæstionem ab lata pecuniæ. vt in iudicio repetundarum & peculatus, & residuorum. Iudicium quoque de tutore vel curatore, qui à nominatione appellauit, morte soluitur, nisi quid inter sit pupilli propter periculum medij temporis vt diximus tit. 10. At iudicium appellationis interpositæ à tutore nomine pupilli, non soluitur morte tutoris, qui nimò heres eius causas appellationis reddere & probare debet ante redditas rationes, non etiam post redditas rationes. nam si tutor post redditas rationes non cogitur reddere causas appellationis, nec heres igitur: & in contextu, rescripto Seueri & Antonini corrigitur quod prætulit in §. tutor.

XIIII. *De iure fisci.*

EXpositis iudicijs cum priuatis tum publicis, quæ proficiscuntur ex delictis vel criminibus extraordinarijs a publicis, extremus actus hic est, vt iura & actiones fiscales et exponat simul ac iura publica Reip. & ciuitatũ ac primum quidẽ, quibus ex causis bona aliena fisco deferantur, & quodammodo quam versauit & retulit sæpè libris proximis duobus fisco vindicandorum bonorum ex criminibus causam, ac nominatim titul. proximo, ei alias plerasque adiungit hoc titulo, & de delatoribus quam plurima, id est, de his qui nuntiant aliqd cecidisse in fiscum. Explicantur etiam hoc titulo fisci priuilegia quædam, veluti, vt debitorem debitoris conuenire possit, vt semper habeat tacitam hypothecam, vt in bonis quæsitis post hypothecam fiscalem, potior

fit fiscus priuato, licet priuati antiquior generalis hypotheca, vt reuocet non tantum alienata in fraudem, sed etiam non acquisita, & nonnulla alia. Est igitur hic titulus de actionibus & priuilegijs fisci. Et fiscus, publicum ærarium & publica ratio principis seu imperij.

XV. De captiuis & postliminio, & redemptis ab hostibus.

AD fiscalem siue publicam causam hic etiam titulus spectat. nam captiuorum bona in fiscum coguntur, l. 31. supra titulo proximo, quæ scilicet morientes ibi habuerunt. nam quæ apud suos habuerunt, lege Cornelia heredibus cedunt. Et ius belli militiæq; maximè ad statum imperij & Reipub. pertinet. Ius autem belli hoc est vt capti bello fiant serui hostium, vnde captiuos definio, belli iure seruos. Et vt captiui ab hostib. reuersi ad suos, postliminio libertatem & iura sua omnia recipiant. Postliminium, est pristini status, in quo quis fuit ante captiuitatem, recuperatio integra, perinde ac si medio tempore in hostium potestate non fuisset. Id verò habent regressi ad suos, vt dixi, nõ tamen redempti, antequam pretium redemptionis exsoluerint. interim enim redemptori pignoris iure tenentur, quod pignus naturale dicitur, l. 2. C. de postlim. & redemp. ab host. vel si serui sint, serui sunt redemptoris quoad ei soluatur pretium quod hostibus intulit pro eis.

XVI. De re militari.

Iuribus captiuitatum & postliminiorum nemo non videt proximam esse tractationem de re militari, id est de disciplina militari, & de delictis pœnisque militum.

XVII. De Castrensi peculio.

ET sequi statim aliam de priuilegijs militũ, inter quæ præter id, quod de testamentis habuimus lib. XXIX. maximum aliud est de Castrensi peculio. vt non adquiratur his in quorum potestate milites sunt, vt id nõ cõferant fratribus bouorum paternorum inter eos possessione

sione data, vt actionem & persecutionem eius habeant inuito patre, vt de eo testamentum facere possint, cum tamen de alijs rebus quæ patri non adquiruntur, nec agere possint sine consensu patris, nec facere testamentum. Item vt miles dando se in adrogationem non faciat adrogatoris ea quæ in castris pridem adquisiuit, vt commilitonis hereditatem filijs. adire possint iniussu patris, vt manumittere seruos castrenses. Castrense peculium, est quod militans in castris, vel occasione militiæ adquisiuit.

XVIII. *De veteranis.*

A Priuilegijs militum transit ad priuilegia veteranorum. Vt separentur à cæteris in pœnis. Vt immunes sint à muneribus personalibus. Vt de castrensi peculio testari possint. Vt testamentum, quod in castris fecerint iure militari, valeat intra annū missionis. Et quod habuimus lib. 38. titulo. 12. Veterani, sunt qui militia honestè dimissi & sacramento soluti sunt.

LIB. L. DIGESTORVM.

TIT. I. *Ad municipalem, & de incolis.*

 VSTINIANVS rectè *Ad municipales & Basilica* πὸ τῆς ἐπιτομῆς. Est igitur hic titulus de municipalibus, id est, municipibus, & de incolis. Municipis, sunt liberi homines qui in eadem ciuitate nati sunt, licet muneris cum populo Romano participes non sint, qui tamen olim soli municipes dicebantur. Dico, nati, quia origo propriè municipem facit. sed adoptati & manumissi à municipe originario, etiam pro natis habentur, quia adoptati adoptatoris, manumissi patroni originem sequuntur. Incolæ, sunt municipes voluntarij, qui in ciuitatem aliquam vel fines eius domicilium suum contulerunt, vel etiam qui ab his adoptati aut manumissi sunt. Finis autem huius tituli est, vt intelligatur

tur qui ad magistratus municipales & ceteros honores muneraq; publica vocentur inuiti. nec enim alij ad ea vocantur quàm municipes vel incolæ, exceptis oneribus his quæ agris vel ædificijs indicuntur, quæ agnoscunt possessores etiam si neque ciues sint, neq; incolæ. Et ratio consequentiæ titulorum euidentis, quod huc extremum actum, vt dixi titu. De iure fisci destinari iuri publico fisci vel Reip. vel quarumcūq; ciuitatum, & quod cum iure fisci conferri par sit ius Reipub. vt intelligatur quàm sit fisci ius melius vberiusq;. l. 10. 21. §. vlt.

II. De decurionibus & filijs eorum.

Decuriones, sunt senatores municipales, ex quorum ordine sumuntur Duumviri, id est, magistratus qui quæ alios honores in municipio gerant, nō ex plebeijs, & qui etiam gerant alia quædam munera ciuilia. & hic est. propriè de his qui in decurionum ordinem adleguntur, & de dignitate & priuilegijs eorū in pœnis & quæstionibus. quorum omnium participes sunt decurionum sibi, etiam patribus ordine motis.

III. De albo scribendo.

Album est numerus siue matricula, vel, vt ex veteribus quidam loquuntur, patricula decurionum. Quo ordine in eo sint proscribendi decuriones hic titulus declarat. Sequuntur autem albi ordinem etiam in sententijs ferendis, & in honoribus vel muneribus suscipiendis. Sola tamen albi proscriptio decurionem non facit, l. 10. supra titu. prox. sicut sola relatio in censum ciuem Romanum non facit.

IIII. De muneribus & honoribus.

Duisio & enumeratio honorum & munerum publicorum hoc titulo continetur, ad quæ vocari diximus municipes solos & incolas, & ex municipibus plerumq; decuriones, enumeratio etiam eorum munerum quæ possessionibus indicuntur. Honor, est administratio Reip. cum dignitate. Munus, est administratio Reipub. sine

sine dignitate. & vel patrimoniale, si sumptum maxime requirat, vel personale, si non sumptum sed corporis & animi laborem principaliter requirat. l. 1. in patrimoniali, ait, maximè. In personali, solenniter, secundum editionem Flor. sed ut sit quod pariter respondeat articulo, maxime, probarim magis quod vulgo legitur, principaliter, quodq; Basilica expriment ita, πρωτοτύπως. Et hos articulos qui addit, nullum facit mistū munus, qui detrahit tertium genus constituat necesse est. quod & corporis obsequio & patrimonij dāno consistet. Præter hanc diuisionem, communia pleraque alia cum superioribus & inferioribus titulis, de muneribus & honoribus in hoc titulo continentur.

V. De vacatione & excusatione munerum.

CAUSÆ excusationum multæ recensentur hoc titulo, quæ liberant à muneribus personaribus & ab honoribus. ut si quis minor sit an. 25. vel si appellationis causa peregrinetur, vel si sit negotiator frumētarius, vel si defensionē Reip. susceperit, & aliæ quæ à muneribus personaribus non ab honoribus. ut si quis maior sit LXX. an. vel si quinque liberos habeat, paucissimæ à muneribus quæ possessionibus vel patrimonio indicuntur. Et inter vacationem & excusationem aliqua differentia. Excusatio causam habet, & legitima est. Vacatio nuda est, nec legitima, nec causam aliam habens, quam indulgentiā principis, quæ etiam ab extraordinarijs tantum muneribus liberat, non ab ordinarijs & legitimis.

VI. De iure immunitatis.

SUPERIOR titulus est de causis immunitatis. Hic verò de iure, forma, condicione, lege immunitatis, quatenus duret, an in heredes extendatur, vel liberos vel liberos, & qui immunitatis beneficio contineantur, verbi gratia, immunitate concessa nauicularijs an contineantur qui nauis agendæ causa in nauis sunt, an omnes qui sunt è corpore nauiculariorum, & qua fini detur immunitas,

tas, præmij & honoris causa, vt vulgo, an vt idoneior quis sit rei quam gerit, veluti colonus prædijs fiscalibus, vel publicanus exercendis fisci vectigalibus.

VII. De legationibus.

Specialem titulum dat de munere legationis, quo funguntur qui à Republica sua ad principem mittuntur negotij publici causa, quoniam in eo quædã præcipua sunt, vt ab eo munere excusent tres liberi, l. i. C. cod vt legati si Romæ conueniantur vel in comitatu principis etiam sibi cõtraxerint ante legationem, vel extra prouinciam suam, priuilegio vtantur reuocandi domum, l. 2. §. exceptis. De iudic. vt quamdiu legationis officio Romæ funguntur, nulla propria actione experiri possint nisi ex delicto, vt legatione perfunctis biennij tantum vacatio concedatur.

VIII. De administratione rerum ad ciuitatem pertinentium.

Specialem etiam titulum tribuit administrationi rerum vel pecuniarum ciuitatis. hoc munus rarò vni pro indiuiso iniungitur totum, sed diuisim pluribus, vt putà vni cura Calendarij, alij cura operum publicorum, alij cura frumenti coemendi. Curator Reip. iudex est rerum ad ciuitatem pertinentium, sed numeratur etiam inter administratores, sicut magistratus municipalis. Ab his separatur actor, l. vlt. Quod cuiuscunque vniuer. Magister vniuersitatis, quod legitur in l. actor. Rem rat. hab. Triboniani est. nam Vlp. scripserat, Nec magister nec curator bonis consensu creditorum datus. Idem alijs etiam locis magistri nomen mutauit in curatoris, quod extraordinario iure honestioreque ratione amplius non constituerentur magistri bonis vendendis, sed curatores.

IX. De decretis ab ordine faciendis.

Sequitur decurionum munus quod in decernendo copotissimum consistit quod Reip. conducit. Et duarum quidem partes decurionum, curiam seu ordinem faciunt,

unt, quodque ex decreuerint, ratum est, non quod decurionum minor numerus. Decreto decurionum creantur magistratus municipales, sed non absq; consensu p̄sidis, l. 12. De appel. l. 1. 5. solent. Quan. ap. sit. creantur qui munera municipalia gerunt, constituuntur salaria professoribus liberalium artiū & medicis intra numerum constitutum Oratione D. Pij, non temerè quibuslibet iussu principis. Non possunt etiam decreto decurionum temerè largitiones fieri de publico, & factæ reuocantur, l. 4. nisi forte ante xx. annos factæ sint, vt Traianus Plinio secundo rescripsit. Decreto etiam decurionum tutores vel curatores dantur, l. penult. Qui pet. tut.

X. *De operibus publicis.*

SEquitur de munere curatoris operum publicorum specialis titulus, id est eius quem Respub. præstituit in hoc vt curaret opus aliquod publicum fieri. & inscribendo operi nomine eius cuius liberalitate opus factū est, vel nomine principis. & ne fiat nouum opus sumptu publico sine auctoritate principis, & alia quædam eadem de re.

XI. *De nundinis.*

NVndinæ etiam pertinent ad iura publica municipiorum, nec tamen municipia omnia ius nundinarum habent, vel, vt in Modestino legendum admonuit alias, & ἡ πόλις ἀνάγοι, sed ea tantum quæ id habent ex longa consuetudine, vel à principe impetrauerunt, à quo priuati etiam idem ius nonnunquam agris suis impetrant. Et sunt nundinæ, mercatus qui habentur rusticorum merces suas deferentium frequenti concursu quæ feriarum diem veteres esse voluerunt. id est vacationū à forensibus negotijs sed postea lege Hortensia placuit, ne esset feriatas, vt rustici qui in urbem venirent mercium suarum vendendarum gratia simul etiam lites suas componere possent, & ob id Trebatius scribit. nundinis magistratum posse manumittere iudiciaque addicere.

Quod

Quod manumittere, non ideo arguitur recte non esse ferias, quia & feriato quolibet die manumittere & emancipare licet. est enim hæc iurisdictio voluntaria, non contentiosa. Quod iudicia addicere, id est dare, hoc factis arguit nundinas non esse ferias.

XII. De pollicitationibus.

INter iura & priuilegia municipiorum hoc etiam est, ut ex pollicitatione eis debeatur, si modo iuste recusari non possit, l. 6. §. plane. De mun. & hono. ut si Reipubl. pollicitus quis sit ob honorem decretum sibi vel decernendum, vel ob incendium aut alium casum quem ciuitas passâ est, vel etiam sine causa, & cœperit facere quod pollicitus est. Ex pacto etiam nudo Reipub. debetur vsuræ pecuniæ creditæ, l. etiam De vsur. Pactum, est promissum quod fit interroganti citra stipulationem. Pollicitatio, est promissum quod facit quis ultro non interrogatus. Et pollicitationis species est votum quod Deo fit, ideoque de voto etiam tractatur in l. 2. Sed illud in eo præcipuum, ut soli patres fa. ex eo obligentur quasi actu solenni (nam & præsentibus multis fiebat voti nuncupatio) aut filius familias, & seruus iussu eius in cuius potestate sunt, & secundum ius Virgilius, Ipse pater, inquit, famulam voueo.

XIII. De varijs & extraordinarijs cognitionibus & si iudex litem suam fecisse dicetur

Salaria quæ diximus constitui decreto decurionum rit. ix. extraordinem peti, id est per prætorem aut præsidem non dato iudice speciali, hic titulus declarat, non ea tantum quæ Resp. debet liberalium artium professoribus & medicis, sed & quæcumque à quocumque salaria debentur, honoraria, mercedes, etiam quæ debentur procuratoribus, l. 7. Mand. l. 1. l. 17. C. eodem. & debentur, ut opinor, ex pollicitatione sola, ut ex epistola huiusmodi, Veni & tibi præstabo salarium, l. ult. De obligationibus & actionibus si modo certa sit pollicitatio.

nam

nam ex incerta pollicitatione non est actio, d. l. 17. nec ex voto incertæ pecuniæ, apud Liuium XXXI. De municipibus, & de incolis est cognitio præsidum extraordinaria, de quibus dixit ante l. pen. Ad municip. atq; etiã de pollicitationib⁹ in municipia factis, l. 8. sup. tit. prox. & hæc præcipua causa his adiungendi cognitionem de salarijs, atq; etiam aliàs in l. 2. quæ omnes ferè ad publicam vtilitatem spectant. Additur quoque de varijs cognitionibus summa diuisio, in l. 2. vt ob eã rem mihi placuerit magis indicis scriptura, *De varijs & extraordinarijs cognitionibus*. nam & Iustinianus, *de diuersis cognitionibus*. Et quia inter munera publica iudicis dati munus numeratum est, l. vltim. §. iudicandi De munerib. & honorib. l. penultim. De vacat. muner. etiam non omninò male repetitur plenius ex l. 5. De obligat. & actio. ordinaria actio quasi ex maleficio, quæ aduersus eum iudicem qui perperam per imprudentiam iudicauit, concipitur in bonum & æquum. Ex hac enim causa iudex litem suam facit, adeo vt relicto aduersario in iudicem quasi pellicète eo is cuius interest vertere totam litem possit, hoc enim est litem suam facere, vel causam suam facere, vt. in l. 2. C. Th. quor. app. non recip.

XIII. De proxenetis,

Proxenetica, sunt præmia quæ debentur pararijs & interpretibus, quorum beneficio inter duos pluresve negotia contrahuntur, vel nomina, vel nuptiæ, vel amicitia; & iudici adfessor adiungitur, quæ non promissa extraordinem petuntur. Est igitur hic titulus species cognitionis extraordinariæ, atque adeo pars superioris.

XV. De censibus.

DE iure publico restabat hoc tantum, vt census rationem explicaret, pro modo cuius certum est singularum ciuitatum ciues & possessores tributa dependere principi, vel pop. Rom. l. 21. §. vltim. De an. leg. Censum dicimus publicas tabulas territorij ciuitatis & agrorum cuiusque. Sed capita etiam censebantur, quia & duplex tribu-

tributum, soli, & capitis. l. vlt. hoc titu. l. 32. §. vlt. De usufruct. leg. & Fcsto tributorum collatio alia in capite, alia ex censu.

XVI. De verborum significatione.

DE verborum significatione, & de regulis iuris, hi duo tituli communes sunt omnium partium & titulorum superiorum. nullam enim ferè partem vel questionem iuris paulò latiore habuimus ante, ex qua oratio aut verbum hoc titulo non exponatur aliquod. Sed & ex partibus iuris antiqui in hæc Digesta minimè relatis, veluti, ostentum, detestatio, subsignatum, & alia pleraque. Scripsi autem de verborum significatione, vt erat in Florent. quas semper obseruauimus quàm potuimus debuimusque religiosissimè, vt in Constitutione Iustiniani de confirmatione Digestorum, vt in Basilicis περι ῥημάτων σημασίας. Commédationem tituli adfectauit qui adiecit, Et rerum, nimirum quod verba sint rerum notæ, nec caret exemplo. Citantur enim à Gellio lib. XIII. libri rerum verborumque veterum, & ita quoque inscriptus est Codicis lib. 6.

XVII. De diuersis regulis iuris antiqui.

EX omnibus quoque partibus iuris superioris, atque etiam eius quod supra relatum non est, variè sententiæ & regulæ hoc titulo proponuntur, id est multarum rerum quæ eodem se habent modo comprehensiones breues: vel ex eo quod plerumque sit rerum definitiones breues. Et ius antiquum vocat quo iam diu popul⁹ vsus est, minimè abrogatum Constitutionibus Iustiniani. nec enim hic inuenias regulam illam antiquam, Actiones ab heredibus & contra heredes non incipere. Sed neque omnes regulas quæ manent adhuc, non illam, Noxam caput sequi, quæ dicitur regula iuris antiqui Nou. Maioriani quadam, non illam quæ veteris iuris definitio & regula in l. i. C. Th. de fide inst. Petitori incumbere necessitatem probandi rem ad se pertinere: non quæ veterum regula l. i. §. veteres. De adqu. pos. Per feruum heredita-

hereditarium non posse adquiri quod sit eiusdem hereditatis. Possim recensere complures alias: sed neque debeo neque volo. Præterea ius antiquum vocat non quod leges vel constitutiones induxerunt, sed antiquâ prudentiam iuris auctorum, ut est in l. 21. C. de furt. & consonâ Jurisconsultorum definitionem, in l. ult. C. Th. de diu. res. qualis est regula Caroniana, & quæ certissima iuris regula §. non autem. Instit. de per. & temp. act. Ex delicto pœnalibus actionibus heredes non teneri, & quæ vetus in §. si verò. Instit. de satisfd. Neminem rei alienæ defensore idoneum esse sine satisfactione, & quæ veteribus Jurisconsultis adscribitur, l. veteribus, De pact. In ambiguis contra venditorem interpretationem fieri, & cæteræ quæ habentur hoc titulo. Illud non omittram, l. 28. & 62. & 65. & 101. & 191. ab hoc titulo alienissimas videri. nam quod est in l. 28. Constitutio est Diui Pij, non regula iuris, aut si ea Constitutio est regula, & quælibet Constitutio igitur alia. eadem causa Constitutionis relatæ. l. 101. & responsi Neratij. l. 191. Lex autem LXII. definitio est hereditatis, & LXV. soritis, frustra repetitæ ex titulo superiore, aut si hereditatis & soritis definitio est regula, & quælibet alia igitur. Deo sit laus. Ex quibus egi opus iuris studiosis longè vtilissimum.

In libros XII. Codicis idem efficiam,
cum erit ocium.

FINIS.

Ob. 6. II. 3347

